

Ez nem a kezdet kezdete

Kedves Olvasónk!

Ha most kisebb-nagyobb várakozással veszi kezébe a Credo legfrissebb számát, remélem, nem csalódik. Nem csalódik, aki gyökeresen újat vár egy újonnan megbízott szerkesztőtől és munkatársaitól. De az sem, aki sok-sok éve rendszeresen forgatja a lapot. *Ez nem a kezdet kezdete*. A Credo Evangélikus Folyóirat elsősorban arra az olvasóközönségre számít, amely eddig is előfizetője, rendszeres olvasója, támogatója voltak a lapnak. A Credo Evangélikus Folyóirat azonban szeretne másokat is megszólítani.

A közelmúltban folytatott kérdőíves felmérés segítségével sokan elmondhatták, milyen folyóiratot látnának szívesen. Jó jel, hogy a potenciális olvasók és a szerkesztők szándéka egybecseng. A Credo legyen evangélikus – ám ökumenikus nyitottsággal; legyen értékálló – a keresztény ember szabadságával; tudományos – közérthetően; elkötelezett – teológiailag; elkötelezetlen – politikailag. Nem kevés a vállalandó: egyházunkon belül a kultúra, egyházunkon kívül pedig Jézus Krisztus missziója.

A napokban ismét kezembe került az *Asztali beszélgetések* második kötete (*A csendesség felé*. Luther Kiadó, Budapest, 2008). Ebben Szemadám György festő beszél a fent és a lent élményéről, arról, hogy lehetőségünk van a vertikális és a horizontális elmozdulásra. Petrarca klasszikus történetét idézi Szerb Antal nyomán. A történet szerint a költő az első turista – reneszánsz ember –, aki a kilátás kedvéért mászik föl a Mont Ventoux-ra. A csúcson azonban előveszi és találmra felüti Szent Ágoston *Vallomásait*. Megszégyenülten ezt olvassa: „Az ember hatalmas mélység.” „Az emberek megcsodálják a hegyek magasságát és a tenger árját, a folyamok széles hátát és az óceán messzeségeit és a pályát, ahol a csillagok járnak, és önmagukat elhagyják, és önmagukon nem csodálkoznak.” Igen, a 21. századi embernek bőven van lehetősége a horizontális elmozdulásra. Ez azonban csupán mennyiségi ismeretet jelent. Az igazi minőség a lent és a fent különbségében, lelkünk mélységeitől az Istenhez fordulás magasságáig, a vertikális elmozdulás lehetőségében rejlik.

„A Krisztusban élt élet és a kultúrában élt élet, az Isten országában és a világi országban élt élet szorosan összekapcsolódik. A kereszténynek mindkettőre az irgalom és a harag egy Istene iránti engedelmisség egyetlen cselekedetével kell igent mondania, nem pedig megosztott lélekként kettős alárendeltséggel és kötelességgel. [...] Luther minden előtte élt nagy keresztény tanítónál jellemzőbben igent mondott a kultúrában élt életre, tehát arra a közegre, amelyben lehet és kell Krisztust követni” – írja H. Richard Niebuhr (*Krisztus és kultúra*. Budapest–Sárospatak, 2006). Folytassunk párbeszédet a körülöttünk lévő világgal, a viruló vagy szomorodó környezettel, ismerjük meg a társadalmat, amelyben élünk, legyünk nyitottak, értelmezzük magunkat – kereszténységünket és

„Luther minden előtte élt nagy keresztény tanítónál jellemzőbben igent mondott a kultúrában élt életre, tehát arra a közegre, amelyben lehet és kell Krisztust követni.”

evangélikusságunkat – újra és újra! De nem feledkezhetünk el a spiritualitásról, a mélységből is fölfelé tekintésről, arról az útról, amelyet Jézus készített nekünk.

A Credo Evangélikus Folyóirat lehet tükör, amelyben a körülöttünk élő, Isten teremtette vagy ember alkotta világot látjuk. Akár gyarló önmagunkat – az evangélium tükrében... Lehet távcső, amelyet messzi horizontra szegezünk. Lehet kincsesláda, melyben értékeinket őrizzük. Lehet létra, amelyen fölfelé segíthetünk másokat. A Credo – ahogy ezt a címlap új grafikája sugallja – legyen azonban elsősorban válasz. Isten mindig előbb lép felénk. Ahogy az istentisztelet régi-új liturgiájában az *Apostoli bitvallás* az igehirdetés után, mintegy a gyülekezet Isten szavára adott válaszként hangzik fel, régi-új folyóiratunk is válasz legyen mindarra, amit Isten nyújt nekünk.

Napjaink Magyarországon a válság, a válságtudat az úr. Válságos – ezt mindnyájan tudjuk – nemcsak a gazdaság helyzete, hanem az intézményrendszeré, az oktatásé, az egészségügyé, a családoké. Sőt egész bolygónké. Az emberek tekintetében riadalom vagy letargia ül. Nekünk értéket őrizve, óvodákat és iskolákat fönntartva, másokkal szolidaritást vállalva a közeli jövő felé és messzebbre nézve Isten országa felé kell tekintenünk.

Azt kívánom, hogy ebben legyünk, lehessünk egymás segítségére: olvasók, szerzők és szerkesztők, mindnyájan, akik ezt az Isten adta világot együtt olvassuk. Mert Pilinszky szavaival „Amit mi írunk, valójában nem írás – csupán jobb-rosszabb olvasása az élénk táruló lapoknak.”

A régi-új Credót az Olvasó jóindulatába ajánlom.

Zászkaliczky Zsuzsanna szerkesztő

Zászkaliczky Zsuzsanna magyar–művészettörténet, majd múzeumpedagógia szakon végzett az ELTE-n. Az Evangélikus Országos Múzeum tudományos munkatársa. 2009-től a Credo szerkesztője.

Pünkösd: ígéret nekünk és fiainknak

Ittész
János

Pünkösdkor beteljesedett Jézus Krisztus tanítványainak adott ígérete. Mielőtt feltámadása után negyven nappal visszatért Isten teremtésének látható világából Isten láthatatlan világába, megismételte és újra szívükre helyezte ígéretét: nem hagyja őket magukra, mert eljön majd a Szentlélek, a Vigasztaló, aki eszükbe juttat mindent, amit hallottak és tanultak tőle, erőt kapnak, és tanúivá lesznek. Az első egyháztörténész, Lukács evangélista könyvének második kötetében, *Az apostolok cselekedeteiben* részletesen elmondja, hogyan történt mindez. Szokás szerint sok tízezer zarándok töltötte a pünkösdöt a szent városban, hogy megemlékezzenek a Sínai-hegyen történt szövetségkötésről, és megüljék az év első aratási ünnepét. És ekkor, a húsvét – Jézus Krisztus feltámadása – utáni ötvenedik napon (maga a pünkösd név is azt jelenti, ötvenedik) történt az a csodálatos esemény, amelyről Lukács tudósít: az apostolok átélték a Szentlélek kiadásának megrendítő csodáját, bátran tanúságot tettek Jézus Krisztusról, és Péter apostol prédikációja nyomán háromezer ember tért meg. Megszületett az egyház, elkezdődött az egyháztörténet... Egyik 17. századi énekünk régies szép szövege ezt így írja le: „A pünkösdnek jeles napján / Szentlélek Isten küldeték / Megerősíteni szívüket / Az apostoloknak. / Akit a Krisztus megígért / Akkor a tanítványoknak, / Amikor ő a mennybe ment / Mindenek láttára. / Tüzes nyelveknek szólása, / Úgy mint szeleknek zúgása / Leszállott az ő fejükre / Nagy hirtelenséggel.” (EÉ 235,1–3) *Pünkösdölő* című kórusművében Kodály Zoltán is feldolgozta ezt az énekünket.

Zavarba ejtők ezek a – Szentlélek kiadását kísérő – csodás jelenségek. A házat eltöltő, szélrohamhoz hasonló zúgás, a tanítványok fejére leszálló lángnyelvek nekünk inkább gondot okoznak, s talán a lényegről is elterelik a figyelmünket. S akkor még nem szóltunk az úgynevezett nyelvcsodáról! Arról a csodálatos élményről, hogy a messze földről, távoli tartományokból összejött sokszínű zarándokseregben mindenki – ahogy Lukács írja – *a maga anyanyelvén hallotta* a tanítványokat beszélni. Ne szégyelljük zavarunkat, hiszen azt olvassuk a pünkösd történetben, hogy az események akkori résztvevői is tanácstalanok voltak, zavarba estek. Őszintén mondom, egy pillanatra sem kételkedem e beszámoló közlésében, hiszen mi ez a csodálatos esemény a legnagyobb csodához, Jézus Krisztus Urunk húsvéti feltámadásához képest! Mégis szeretném figyelmüket pünkösd „kísérőjelenségeiről” a legfontosabb felismerésekre irányítani. Péter apostol pünkösd predikációját olvasva értjük meg ezeket.

Felfigyeltünk-e már arra, hogy pünkösd *az ígéretnek valóra váltásának az ünnepe*? Ugyanis nem történik *semmi más*, mint amit Jézus Krisztus megígért tanítványainak: az Atya az ő nevében elküldi majd a Szentlelket, a Pártfogót, a Vigasztalót (Jn 14,26). Sőt Péter apostol is azzal kezdi nagy hatású predikációját, hogy *csak az* teljesedett be azon a pünkösdön, amit a próféták által már régen megígért az Úristen (ApCsel 2,16). A Szentléleknek ez a kiadása Istennek a próféták által népének adott régebbi ígéreteit is valóra váltotta. Megígérte ugyanis, hogy Lelkének ajándékaival fontos felismerésekre, prófétai igazságokra, látásokra vezet el majd az övét. Így akarja felkészíteni az emberiséget az utolsó ítélet nagy napjára. Ezért jól teszi mindenki, ha komolyan veszi Isten ígétét.

Isten az ígéretnek és azok valóra váltásának tervszerű lépéseivel halad előre útján a történelemben és az egyháztörténetben; és bizonyosan véghezviszi, amit elhatározott. Erről tanúskodtak egykor az apostolok és mindazok,

akik felismerték Isten cselekvésének ezt a rendjét, belső logikáját. Ez a mi reménységünk alapja is. Isten ígéretei nem üres szavak, nem olcsó kampányfogások, amelyekkel hatalmának biztosítása érdekében rövid távú sikereket akar elérni. Ígéreteivel minket akar *informálni és formálni*, hogy idejében belássuk, javunkra van, ha szándékaival azonosulunk. Mert Isten „*azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön, és eljusson az igazság megismerésére*” (1Tim 2,4). Ezért hirdetteti ma is az evangéliumot, és általa nekünk is adja a Szentlélek ajándékát.

A másik fontos felismerés, hogy nem akármilyen beszédet „tolmácsolt” a Szentlélek az ott lévő sokszínű tömegnek. Hiszen a zavartság hullámozó moraja fölött – mint egy hatalmas zenemű fő témája – megszólalt Péter apostol átütő erejű prédikációja. S ez – amint világosan kiderül a tudósításból – nem valami zavaros vallásfilozófiai program, nem is holmi magasröptű morális elmélkedés, hanem *a keresztre feszített és feltámadott Jézus Krisztusról szóló igehirdetés* volt. Ezt értették meg, ezt értette meg velük a Szentlélek! Igaz ugyan, hogy nem mindenki fogadta el, de nagyon sokan – mai igehirdetők csak ábrándoznak ilyen „sikerről”! – nemcsak hallották, hanem meg is hallották.

S ez a harmadik: *szíven találta őket a Jézus Krisztusról szóló bizonyágtétel*. S háromezren meg is értették, itt róluk van szó. Nem maradtak közömbösek. A Szentlélek személyes ügyükké tette Istennek Jézus Krisztus kereszthalálában és feltámadásában kinyilatkoztatott szeretetét: Halálát a mi bűneink okozták, de örte van számunkra is bűnbocsánat, és feltámadása a mi üdvösségünk ígérete.

”Nyugtalanít a kérdés: vajon a „szélcsend” nem Isten ítélete máris rajtunk? Mert bár hiányoljuk zúgását, de mégsem engedjük azt a cezúrát behúzni életünkbe. (...) Pedig ma is így, a Jézus Krisztusról szóló igehirdetés által munkálkodik közöttünk a Szentlélek.

Igen, pünkösöd a *nagy cezúra* ünnepe, alkalmá. Annak az eseménye is, hogy valami végérvényesen lezárult, és valami egészen más kezdődik. Azt gyakran emlegetjük, hogy a nyugtalan, aggódó, önmagukat féltő tanítványok hogyan *lelkésednek* nagy hatású hithősökké pünkösöd tüzetől. De arról – talán nem véletlenül – már ritkábban esik szó, hogy mi történt azokkal, akiket az apostoli tanúságtétel nyomán munkába vett a Szentlélek. Azt olvassuk róluk, hogy a Jézus Krisztusról szóló igehirdetés „szíven találta őket” (ApCsel 2,37), és megtértek. Isten hatalma cezúrát, olyan vonalat húzott az életükben, amely után újjá lett az életük. Megbánták bűneiket, szakítottak Isten törvénye elleni életükkel. Gyakran panaszoljuk – magam is szoktam mondogatni –, hogy erre mifelénk, a vén Európában szélcsendes időben él ma az egyház; nem zúg az áldott pünkösdi szél, amely dageszthatná az egyház hajójának vitorláit... Nyugtalanít a kérdés: vajon a „szélcsend” nem Isten ítélete máris rajtunk? Mert bár hiányoljuk zúgását, de mégsem engedjük azt a cezúrát behúzni életünkbe. Bizonygatjuk, hogy ma már nem tartható érvényben a Tízparancsolat, és nem lehet úgy élni, ahogy Isten kívánja; és egyébként is úgy jó minden, ahogyan van. Nézzünk csak körül: hát nem látjuk, hova vezet ez a szabadoság!? Pedig ma is így, a Jézus Krisztusról szóló igehirdetés által munkálkodik közöttünk a Szentlélek. Ma is van hatalma arra, hogy mint egykor Jeruzsálemben, közöttünk is csodát tegyen, és elvezessen a felismerésre: amikor hallod a Jézus Krisztusról szóló beszédet, mindig érvényes: *tua res agitur*, azaz: rólad van szó. Mert „*Nekünk lett az ígéret, s fiainknak. / Mindenkinnek, kit még elhív az Úr. / Újjászült gyermekek bölcsői ringnak, / Az anyaszentegyház így gyarapul. / Ó, de hány lélek bolyong messze szórva, / Mennyi pogány vár még a hívó szóra / Gyűjtsd össze népedet, Szentlélek Isten!*” (EÉ 245,3)

Bárcsak elfújná végre a Lélek szele a lelkünkre telepedett ködöt, hogy tisztán lássunk, és idején megtérjünk...

István János a Magyarországi Evangélikus Egyház nyugalmazott püspöke.

Petőcz András

Credo

Megvallom, amit megvallok,
és tartozik mindez, akire tartozik.
Megvallom, amit megvallok.

Tudja, aki tudja,
hogymi az, amit kimondok.
Tudja, aki tudja.

Lélegzetet ad, aki lélegzetet ad.
Derekam megropogtatva, nyújtózkodom.
Derekam megropogtatva.

És erős vagyok, mert erő van bennem.
Mint a sóhajtás, amelyik szélvészként söpör,
végtelen tájakon, földgolyó-messzeségen.

Az ismeretlen

Az arcát nem ismerem.
Nem ismerem az arcát, és
nem ismerhetem meg soha.
Így rendeltetett.

Tudom, hogy létezik az az arc.
Nem tudom elképzelni se,
nincsen hozzá erőm, hogy
meglássam, amit nem láthatok.

A meg nem ismerhető arc.
Tudom, hogy figyel engem,
tudom, hogy hajnalban, ha

nyugtalan álomból felriadok,
a homlokomat érintő hűvös
tenyér is hozzá tartozik.

Lackfi János

Pirosas

Igy a tél
derekán
csupa méz
a szobám,
eleven
takarót
ma a hő
meg a fény
tereget
ki reám.

Pirosas
erezet
heviti
fületem,
ha a kéz
ha a láb
odakinn
lefagyott
idebenn
bizsereg.

Papiros-
kuszaság
lepi be
a szobát,
közepén
ülök én,
s lelek egy
katicát:
megy az asz-
talon át.

Odakap
a kezem,
ha nem is
ügyesen,
ruganyos
a papír,
katicám
sebesen,
tűnik el,
hova lett?
keresem.

A bogár
örömét
adom át
ma tehát,
valami
pirosast,
elevent,
ha elő
se kerül,
ugyis ör-
zi a vers
idelent,
odafent!

Az irodalom szerepe az igehirdetésben

Kovács
Imre

„Irodalmivá”, vagy mondjuk így: érzékenyebb lesz-e egy igehirdetés attól, ha elhangzik benne *Tóth Árpád Lélektől lélekig* című verse vagy *Lázár Ervin* valamely kedves története? Ha a betét nem szerves része az egésznek – aligha. A költemény ilyenkor mintha baleset lenne: előkelő vendég egy üres szobában. De hogyan válik egy irodalmi betét szerves részévé a prédikációnak? Ha a prédikáció egésze irodalmi igényű. Mitől lesz irodalmi igényű a prédikáció? Erre a kérdésre keres egyfajta választ ez a dolgozat.¹

Bevezetés

Előre kell bocsátanom: az irodalmi igény nem a magas művészi színvonalat jelenti. Egyrészt értelmetlen volna az igehirdetőktől egyként elvárni azt, ami sajátos talentumhoz kötött, másrészt igehirdetésünk nyersanyaga, maga a Szentírás sem egységes ebből a szempontból. Vannak művészi színvonalon megformált részei, például az Ószövetségben a teremtéstörténet, Jób könyve, a Prédikátor, a próféták könyvei vagy a zsoltárok, az Újtestamentumban Zakariás éneke, bizonyos példázatok, Pál leveleinek néhány himnikusan áradó részlete, Jakab levele... Ugyanakkor a történelem legnagyobb hatású könyve, az *Újszövetség mint egész* bizony megbukik a magas esztétika mércéjén: gondoljunk az evangéliumok igénytelen történetfűzésére, János gyatra görög nyelvére, Pál képzavaraira...

Mégis ez a könyv az, amely a leginkább hatott. Ha ennek a világméretű hatásnak a miértjét kutatjuk, először a tartalmi okot kell említenünk: amit üzen, az alapjában érinti az embert, sőt felforgatja az Istenről és önmagáról alkotott természetes gondolatait. De hatása nem kis mértékben a stílusának is tulajdonítható. Éppen egyszerűségében, nyelvi szegénységében lehet egyetemes. A cizellált forma csak az ingyencet gyönyörködteti, a bonyolult gondolatmenet csak a képzett intellektust érinti meg. De az evangéliumok Jézusát a kemenesmagasi parasztasszony is elsírhatja, az üres sírról szóló kócos tudósítás a nagyapát kereső kisgyermeket is megörvendezteti. S a Názáreti arra figyelmeztetett, hogy mindig lesznek szegények közöttünk, s ez nemcsak az eredeti, a gazdasági értelemben igaz.

Mit érthetünk irodalmi igényű prédikáción? A kérdés megválaszolásához először az irodalom fogalmát kell körüljárni, de ez is éppen elég nehézséget okoz. *Az európai irodalom történetében* a tudós költő, *Babits Mihály* feltesz

¹ A tanulmány megjelent egy tizenhét példányban megjelent emlékkönyvben: *Az Ige szolgálata. Hálaadás egy nagy ívű pályájubileumán*. Magánkiadás, Budapest, 1996.

néhány elemi kérdést e tárgyban, de választ megkísérelve csak a „talán”-ig jut el. Mi az, ami egybefűzi *Hérakleitosz* töredékeit *Villon* balladáival vagy a búsképű lovag történetével, a japán haikut a sziú indiánok imádságával vagy a házasságtörő asszony történetével János evangéliumából?

Mi az irodalom? Az igehirdetés és az irodalom kapcsolatát vizsgálva erre is választ kell keresnünk. A válasz „rész szerint való” lesz majd, mint minden válaszunk. S természetesen az én válaszom lesz, ami azt jelenti, hogy bizonyos szempontok fölnagyulnak, míg mások elő sem kerülnek. De az a felelet, amelyik vállalja a töredékességet, pontosabb lehet, mint az, amelyik a teljesség illúzióját kergeti. Mert a válaszban foglaltakon túl *a vállalt töredékesség tükrözi azt a tény is, hogy az egész soha nem a mi tulajdonunk*. Hogy a parttalanság fenyegető rémét elkerüljük, vizsgálódásunkat a Könyvek Könyvével, igehirdetésünk nyersanyagával kezdjük.

1. A csend

Igehirdetésünk nyersanyaga

A Szentírás nyersanyaga az igehirdetésnek, mint pirit a kénnek, fa az asztalnak. A viszonyuk is hasonló: a végtermék mindig leegyszerűsödést jelent a nyersanyag összetettségéhez képest. A „bolondok aranyának” oktaéderes szemcséje, ahogyan a kvarckristályokba ágyazottan ragyog – szemben a kénpor egyhangúságával; az eleven fa lélegzetelállító szerkezete, kaotikus rendezettsége, a gallyak és a szél kötetlen játéka – szemben bármilyen míves műbútor szabályosságával; és az Írás évezredes tapasztalatokat görgető folyama, amelynek forrásánál „Isten lelke lebeg a vizek felett” – szemben a kérészéletű prédikációval.

És mégis: bármennyire csodáljuk is a nyersanyagot, használni a végterméket tudjuk. Gyönyörködünk az erdőben, de lakni már nem tudunk benne. A gyufa lángja, a „kiült karosszék”, a megterített asztal: ezek vannak otthonunkban, s általuk vagyunk otthon. S bizonyára vannak néhányan ma is, akik közvetlenül élnek az Írással (inkább csak egyes részeivel) lelki táplálék gyanánt, de legtöbbször az igehirdetés által, a prédikátor személyiségének közvetítésével jut el az üzenet.

A nyersanyag képe nem pusztá hasonlat. A teremtésben és az írott kinyilatkoztatásban mély rokonságot találunk. A teremtett világ is helyet ad az emberi képzeletnek, hogy az élhessen az anyagban rejlő lehetőségekkel. Világunk anyaga alakítható, „továbbgondolható” anyag, és ez teremti meg az emberi alkotóerő játékerét. Hasonlóképpen hív a Szentírás szövege is a továbbgondolásra: teret ad képzeletünknek. Sűrített, rendkívüli tömörségű anyag, s ez szinte löki az olvasót abba az irányba, hogy kibontsa az erőteljes, de csupasz, jelzésszerű impulzusokat. S ez nem feltétlenül az önkényességet, a belemagyarázást, az idegen elemek bevitelét jelenti, hanem a szöveg teremtő interpretálását, hogy a betűtől a lélekig jussunk.

Az irodalmi szöveg egyik legalapvetőbb sajátossága ez a nyitottság, szemben a tudományos dolgozattal. Míg emez meggyőzni akar a logikus érvelés eszközével, s minél sikerültebb, annál *lenyűgözőbb* (a szó legszorosabb értelmében, hiszen annál kevesebb lehetőséget ad a kiegészítésre), amaz inkább csak hív, ébresztgeti kreativitásunkat, részesévé akar tenni egy olyan játéknak, amelyben a befogadó is alkotó módon vehet részt.

Egy példa: a házasságtörő asszony története János evangéliumában

A történetben Jézus kétszer is lehajol, és ír a porba. Hogy mit, nem tudhatjuk, csak azt tudjuk, hogy évszázadok óta foglalkoztatja a kérdés az írásmagyarázókat. *Ambrus, Agoston és Jeromos* Jer 17,13-ra gondoltak: „*a tőled elpártolók nevét a porba írják.*” Jeromos azt is lehetségesnek tartja, hogy az ott állók bűnei írtak a porba. Bármit is írt Jézus, bizonyára nem ez a fontos. Ha valóban fontos volna, fennmaradt volna. Ami ránk maradt, az a szituáció, néhány mozdulat és néhány mondat. *Erre kell hát figyelniünk.* Nem a „lehet”-ből, hanem a „van”-ból kell kiindulni.

Azt látjuk, hogy más közegben történik az első és a második lehajlás. Először meglehetősen: mégiscsak élet és halál kérdéséről van szó, még ha provokáció is az, ami történik. Nekiszögezik a kérdést, erre Jézus lehajol, és írni kezd. Írott a törvény is, amelyre a vádlók hivatkoznak. De Jézus a földre ír, ahol nem marad meg az írás, széttaposják néhány óra alatt. A por nem őrzi meg a betűt. És hiába citálja az írástudó a törvény szövegét, nem marad meg az Írás abban a szívben sem, amely a Tóra lényegét tagadja meg, mert a másik bukásában önnön tisztaságát ünnepli. (Lásd a farizeus és a vámszedő történetét.) Ebben az értelmezésben ez az első lehajlás és porba írás jelképes, némiképpen ironikus vagy talán csak szomorú.

A jelképes üzenet azonban hatástalan marad. Bár bizonyonnyal meghökkennek a vádlók, a különös cselekedet egy pillanatra talán kizökkenti őket magabiztosságukból (*Entfremdungseffekt* – majd kétezer évvel a brechti színház előtt), de az öngazolás elemi szenvedélye hamar túlcsap a pillanatnyi zavaron. Tovább faggatják azt, akit valójában támadni akarnak, kiküszöbölni, mert magatartása, tanítása zavarba ejtő. Ekkor Jézus felegyenesedik. Ez a mozdulat csendet teremt, a várakozás csendjét, és teret ad annak a mondatnak, amely majd szállóigévé lesz.

És ezután jön a második lehajlás, az egyik legszebb mozdulat a Szentírásban. Elhangzik a mondat: „*Aki bűntelen közületek, az vessen rá először követ.*” Felegyenesedve mondja ezt Jézus, de utána lehajol, és megint a földre ír. Itt sem az érdekes, hogy mit írhatott. *A helyzet és a mozdulat maradt ránk, tehát ennek van üzenete számunkra.* A tekintet iránya az érdekes, amely nem a megszégyenülve eloldalgókra szegeződik, hanem a földre. A provokátorok: a tiszták és önelégültek vereséget szenvednek, ha ideiglenesen is. De Jézus nem élvezi a diadalát. Lehajlásával, földre írogatásával lehetőséget teremt az írástudóknak, hogy úgy menjenek el, hogy közben nem kell magukon érezniük a tekintetét. Ha nem ezt tenné, lényegében közéjük tartozna. Ha élvezné a bukásukat, ha megszégyenülésükben a saját igazát ünneplné, egyenes tartással, rájuk szegeződő tekintettel, csak olyan lenne, mint ők. De Jézus inkább a földet nézi. És a port, amely belepi a földet, amelybe a betűit írja.

Hogy mit is jelent ez: „*Isten országa közöttetek van*”, azt nem csak az asszonynak mondott feloldozó szavak mutatják. Még erőteljesebben és hitelesebben hirdeti Jézus testének beszéde. Különösen is ez a második lehajlás, amely annyira hiányzik gesztusainkból.

A „nyitott prédikáció”

János történetét a *nyitott prédikáció* példaként hoztam. Az irodalmi igényű prédikáció mindig ilyen nyílt szöveg. Nem szándéka csillogó érveléssel megkötözni, inkább felszabadít. Nem akar bezárni a gondolatmenet kristálytisza logikájába, hanem impulzust ad: „megindít”, aktivizál. A pascali igazság értelmében: „A magunk lelte magya-

„...a röpiratok hiteles és reprezentatív képet nyújtanak arról, mit és hogyan prédikáltak a reformáció városaiban. Azokról az egykor elhangzott szavakról nyerünk belőlük információkat, amelyek megváltoztatták a városokat.”

rázatok általában jobban meggyőznek bennünket, mint azok, amelyek másoknak jutottak eszükbe”, bevonja a hallgatót, lehetővé teszi, hogy kibontsa az impulzust, és maga értelmezze azt. A nyitott prédikáció legkézenfekvőbb mintája a parabola: Jézus példázatai vagy korábról Nátán beszéde Dávid királyhoz Betsabé okán. De ilyen nyitott szövegek Pál levelei is, elég csak a Római levél hatástörténetére gondolnunk. Az apostol csak megpendíti a teológiai reflexió húrját, amely aztán az egyházban, az értelmezés történetében rezeg tovább.

A „nyitott” szöveg természetesen különösen is kiszolgáltatott szöveg. Az értelmezés története egyben a félreértelmezés története is: egyszerű félreértés, elhallgatás, az eredeti arányok meghamisítása, a hangsúlyok áthelyezése (az európai népegyházak születésénél ott bábáskodik a *compelle intrare* (Lk 14,23) félreértése, de gondolhatunk a „legnagyobb a szeretet” (1Kor13) kifejezett páli hangsúlyának elcsúsztatására is, amely végeredményben egy ideológus ízü és érdemszerző jellegű hitfogalomhoz vezet...).

A nyitott szöveg hatásának ereje a csendjében van, de ebben van kiszolgáltatottsága is. Ezért amennyire lehet, kerülnie kell a félreérthetőséget. Bár igaz, hogy bármely impulzus bennünk leírt *pályája* csak egyéni lehet, de éppen ezért a hatás *irányának* határozottnak és egyértelműnek kell lennie. A nyitott prédikáció mintája nem lehet századunk olykor szélsőségesen individualista művészete, amely nem gondol a befogadóval, csak az alkotó, a tárgy és a mű álszent háromságával, lemond a kapcsolatteremtés nyelvéről, és megdermed a parttalan értelmezhetőségben. Jézus paraboláinak iránya egyértelmű. Az adós szolga története (Mt 18) *lényegét tekintve* nem engedi meg alternatív értelmezések tucatjait. S a Mester olykor – igaz, nem túl gyakran – meg is magyarázta a példázatot botfültű tanítványainak. Mert végtére is nem a parabola csendje a fontos, hanem Péteré.

2. Olvasás

A teremtés mint Isten alázatának műve

Ha meghalljuk az evangéliumok csendjét, a názáreti ácsműhely három évtizednyi hallgatását, az elveszett fiú apjának várakozását, ha olvassuk azt, ami *értünk nincs megírva*, de a szövegben benne rejlik, akkor lassan megtanuljuk olvasni azt is, ami nem betűvel íródik.

Pilinszky János fogalmazza meg, hogy a teremtés nem is annyira Isten hatalmának, hanem *mindenekelőtt* alázatának a műve.

„Az emberi lét nem kevésbé függ a növényi, állati és ásványi világtól, mint fordítva. Ellenkezőleg. Egy csillag megvan emberek nélkül, de ember csak valamely csillagon vetheti meg a lábát. Az ember magasabb rendű, mint a kő, de a kő függetlenebb az embernél. Miféle kifürkészhetetlen egyensúly ez? A lét egyedül így emelkedhet, hogy növekvő minősége egyre növekvő szükséggel köti az elhagyott lépcsőfokokhoz?

Ha ez igaz, akkor minden angyal merő alázat. És Isten maga a színtiszta alázat. Az a király, aki a teremtéssel mindenkinek helyet adott, de senkit és semmit nem szorított ki a helyéről. Pedig egyetlen porszem is kiszorítja helyéről a másikat... Egyedül Isten az, akinek nincs szüksége senkire és semmire, s aki mégis mindennek és mindenkinek »helyet ad« – hogy *egyek legyünk benne.*”

Pilinszky az a *minore ad maius*, a kisebbről a nagyobbra következtetés biblikus útján járva jut el odáig, hogy a teremtés nem pusztán a fölfoghatatlan hatalom és intelligencia műve (amely lenyűgözi például a kezdetben szélsőségesen pozitivistá *Einstein* intellektusát is), hanem *még előtte* – ha szabad az időbeliség kategóriáját használni az időelőttiségre – a visszavonulás, a teret adás, vagyis az alázat aktusa. A feltétlen lét, aki tökéletesen elegendő

önmagának, a teremtésben „helyet ad” a feltételes létnek, pontosabban magába foglalja, átjárja, élteti a feltételest létezésének minden pillanatában. De ez az éltető jelenlét az önkorlátozás csúcán valósul meg, hogy megteremtse a teremtmények mozgásterét s a tudattal rendelkező teremtmény szabadságának alapfeltételét.

A teremtésben hatalom nyilvánul meg, minden fantáziánk minden lehetőségét túlhaladó Intelligencia és Erő. De ha csak a hatalmat szimatoljuk meg a teremtetett világban, olyanok vagyunk, mint aki behunyt szemmel élvezi a frissen nyomott könyv illatát. Jó az is, de ott mégiscsak több van. Hisz maga az Írás is többről beszél: a 104. zsoltárban a cethallal játszadozó Isten képe tűnik fel, gyermeki vonással ruházva fel a Teremtőt. S nemcsak *Kosztolányi* ujjong hajnali részegségében az égi bálokon, de Jób könyvében is vigadoznak és ujjonganak a hajnali csillagok, s ebben az ujjongásban a Teremtő vigassága visszhangzik. S ugyanott egymás után sorakoznak a képek a teremtmények Szülőjéről, aki egyszerre apja és anyja gyermekeinek:

„Ki az apja az esőnek,
és ki nemzette a harmatcseppeket?
Kinek a méhéből származik a jég,
és az égből hulló darát ki nemzette?”
(Jób 38,28–29)

S amikor a szülő helyet ad életében a gyermekének, ezt csak úgy teheti meg, ha vállalja a kötődéssel járó kötetést. Föl kell adnia függetlenségét, igába kell hajlítani magát, amikor létre hívja a másikat és a másik szabadságát. S minél inkább szeret, annál észrevétlenebbül gyönyörködik a másik kibontakozásában.

E képek olvastán nem csupán antropomorfizmusra gondolhatunk, hanem egy *valóságosan létező kötődésre* Isten és a teremtmények között, amelynek képére teremtetett szülőnek és gyermekének, alkotónak és alkotásának a kapcsolata. Ha csak az antropomorfizmus jut eszünkbe mint a transzcendensről szóló beszéd kényszerpályája, akkor egyszerűen figyelmen kívül hagyjuk a kinyilatkoztatás üzenetét arról, hogy az ember – aki kapcsolatban fogant és kapcsolatból élő ember – e kapcsolatok *mintáját* tekintve eredendően teomorf. Ezért érezhetjük az Írásnak a Teremtő és teremtményeinek *kapcsolatáról* szóló emberarcú kijelentéseit – minden jogos filozófiai, teológiai és stilisztikai megszorítást figyelembe véve és elismerve is – *gyökerében* igaznak.

Ige, amely a világot olvassa

Pilinszky gondolatmenetét a világ olvasása szüli. „Meg kell tanulnunk *olvasni* a világot. Mert más *élni* a világot, és megint más olvasni benne. Az öregkorral egyre inkább *olvasmányossá* válik a létezés, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy veszít értékéből.” Eszerint olvasni lehet a világ elemeiben. A szélnek, a fának, az esőnek, a napnak, az égboltnak nemcsak pótolhatatlan *jelentősége* van az élet számára, de semmi mással nem pótolható *jelentése* is van a tudat számára. Szól hozzánk a kő, a fa, a csillag, e nélkül az elemi élmény nélkül a művészet meg sem születhetett volna. S mert hamar panteizmust kiáltanak, el kell mondani, hogy nem arról van szó, hanem a *kompozícióról*. Ami van, az meg van komponálva, mégpedig hallatlan *eleganciával* van megkomponálva. És senkinek nem jutna eszébe csodálkozni műalkotások elemzéséről hallva.

De éppígy jelentése van a sorsoknak: egyének és népek sorsának is. Ki vonná kétségbe, hogy Ábrahám több évtizedes drámája az ígértől a beteljesülésig minket is érintő jelentést hordoz? Ne csak bibliai példát hozzunk:

jelentés nélkülinek érezzük-e, hogy az agg *Tolsztoj* otthonából elmenekülve egy eldugott vasútállomáson fejezi be életét? Hogy *Albert Schweitzer*, hátat fordítva a teológusi vagy művészi karriernek, elmegy Lambarénébe sérveket operálni? Hogy *Paul Schneider* evangélikus lelkész és hatgyermekes családapa agyonvereti magát a buchenwaldi koncentrációs táborban a többi csontsovány miatt? Vagy gondoljunk az asszírok, a hunok, *Timur Lenk* vagy a múlt században felerősödött német titanizmus sorsára.

A Szentírás a valóságot olvassa. Nem csupán szent irat, amelyet olvasni és értelmezni kell, több ennél: a valóság olvasásának Lélek által megszentelt mintája. Ahogyan a próféták olvastak Izrael történetében, úgy kell olvasnom népem történetét (amint tette ezt a 16. századi magyar prédikáció); ahogyan olvassa Mária az ő alázatos voltában történt kiválasztottságát, így láthatom és is gyülekeztem arcait (minden felszíni gőg és konfliktus ellenére); ahogyan olvassa Jézus az ég madarait, a mezők liliomait, úgy olvashatom én is a páratlan kompozíciót, amely minden pillanatban itt van velem... És megfordítva: ahogyan nem fejt meg Jób Istene Jób szenvedésének titkát, ugyanúgy nem olvashatom el én sem senki konkrét szenvedésének miertjét.

Az olvasó igehirdetés

Az irodalmi igényű igehirdetés nem a textust magyarázza, hanem azt *lámpásként* használva a valóságot – a temp-lompadokban ülők életének valóságát – értelmezi. Miként a festő: látni tanít. *Van Gogh* fái, napjai és napraforgói megmutatják nekünk, hogy izzó szenvedély, szépség és szenvedés van körülöttünk. S mert *Van Gogh*-hoz még viszatérünk, itt kérdezzük meg: amikor őt „az expresszionizmus előfutára” skatulyába belegyömöszöljük, vajon nem csak semlegesíteni akarjuk-e? Biztosak lehetünk abban, hogy csak lelke vibrálását vetítette ki a dolgokra? Nem lehet inkább, hogy *Van Gogh* azért ilyen, mert *ő meglátja* azt, ami *ott van* a világban? Nem lehet, hogy ő olvas szövegűen?

Hasonlóképpen az „olvasó” prédikáció is látni tanít. Segít észrevenni azokat a „jeleket”, amelyek észrevétlenül maradnának, amelyeket – ahogyan *Weöres Sándor* mondja – „állandó ittlétük miatt szüntelenül feledünk”. Jézus szomorú mondata: „*ha nem láttok csodákat és jeleket, nem hisztek*”, a harsány csoda világától a „hétköznapi” csoda felé vezet: a gyermek, a kutya, a szem, a bőr, a gazok, az európai aranyos bábrabló, a józsefvárosi tűzfal, a fa a bérház udvarán, az irgalmas tekintet vagy akár a csendes üldögélés egymás mellett...

„Mindenuzt láthatatlan. Mindenben látható.” (Rónay György: *Jelenlét*)

Magyar nyelvünk – egy másik hétköznapi csoda – megengedi, hogy rátaláljunk erre a szójátékra: jelenlét – jelen – jel; tehát ami itt és most *jelen* van, abban *jel* van. A kinyilatkoztatásban *theologumenon* a hegy és az égbolt, a fogság és a szabadulás, a veréb és a gyermek, a szőlő és a bor... és minden – ezért lehet számunkra is azzá.

A feldolgozott, megértett textus világosság, amely külső és belső világunkra irányul, Istenről, emberről alkotott gondolataink s ezek folyamányaként kialakult kötődéseink minőségét világítja meg. Még az olyan igeszakaszok is, amelyek a leginkább inspirálják a dogmatikában a *theologia specialis* területét, úgy beszélnek Istenről, hogy soha nem önmagában, hanem értünk való voltában, a szövetség Isteneként, e kötődés cselekedeteiben mutatják meg őt. S amikor értünk való cselekvéséről beszélnek, ezzel nemcsak Isten szívére nyitnak ablakot, hanem egyben az *egyetlen igaz* cselekvési mód ikonját is megfestik, amelyhez mérendő és igazítandó az ember cselekvése. „*Amint én tettem veletek, ti is úgy tegyetek*” – mondja Jézus hűledező tanítványainak, miután megmosta lábukat. Az emberi cselekvés tisztasága persze soha nem éri el a krisztusit. Olyan az, mint a függvény határértéke a végtelenben: bármennyire is közelíti a függvénygörbe, soha nem éri el. Mert a görbe lényegénél fogva nem lehet egyenes. De az is boldogság, ha van hova tartania.

Az „olvasó” igehirdetés etikumában a hívás szólal meg, nem a kötelezés. Miként az evangéliumok imperatívuszai: Jézus megfogalmazza őket, de tulajdonképpen semmi kényszerítő eszköze nincsen, hogy követésükre rábírjon. „*Ti is el akartok menni?*” – kérdezi tanítványaitól. Csak egyet tehet: keresztre száll, mert betölteni jött a törvényt, amely a világot és Izraelt nemzette. Hiszen a törvény magva a szeretet, s ennek szívében az áldozat lakik. „Bach zenéje olyan, akár az égbolt: erős, de nem erőszakos” – mondja erre Pilinszky János.

Jézus történetei

Jézus bejárja Palesztina földjét, és bármihez nyúl, igehirdetés lesz belőle. Legyen az béna, gyermek, fügefafa vagy egy történet. Nem törekedett görcsös eredetiségre. Nemcsak ő, a kora sem. (Az elsőség kérdése, az eredetiség igénye későbbi korok hiúsága.) A tanítás volt a fontos, nem az, hogy ki mondta először. Jézus is szabadon használ ismert történeteket, és formálja azokat mondandója szerint. Úgy alkalmazza ezeket, hogy evidenciaélményhez juttassa a hallgatót. Az irgalmas samaritanus történetét hallva a kérdezőnek nem sok lehetősége marad. De azt az egyet a történet segítségével ő maga találhatja meg.

Vagy amikor Péter kikerekedett szemmel kérdezi, hogy mégis hányszor kell megbocsátani, ismét csak egy történet a válasz. S a végén neki se marad sok választása. *Ha belátja*, hogy a Király elengedi temérdek adósságát, ő sem tehet mást másokkal. S ettől a vehemens, ám őszinte halász bizonytalansággal megrendül és megrémül, velünk együtt – de *Péter dicsősége abban áll, hogy belátja a sine qua nont*.

A prédikáció *élő* beszéd. Nézzünk körül: mindent, ami él, a megszerkesztettségen túl a kötetlenség, a spontaneitás is jellemez. S itt van velünk az élőbeszéd nagyszerű mintája: a szinoptikusok Jézusának tanítási stílusa. Merjük elhinni neki, hogy így kell csinálni! Az elmélkedés, szószéki bölcselkedés, teologizálás száraz és unalmas. A valaha élt összes embert tekintve is csak kevesen vannak, akik az *élményszerű* gondolkodás szintjén állnak. Ám ha briliáns is volna az okfejtésünk, az akkor is csak az értelmet ragadja meg. A történet több. Ha jó, akkor érdekesen igaz. Felébreszti a kíváncsiságunkat, a bennünk bujdosó gyermeket. *Azonosulási lehetőséget kínál*, ezért az értelmünk mellett a képzeletünket és a szívünket is megmozdítja. Vasárnapról vasárnapra tapasztalom, hogy amint a gyülekezet megszimatolja, hogy történet következik, megváltozik a tartásuk. Megnyúlnak, előrehajolnak. Várják, mint gyermek a mesét. S nem hiszem, hogy ezt csupán a falusi ember kevéssé absztrakt gondolkodása magyarázná. Teológusként a városi diplomákat járva hasonló volt a tapasztalatom.

A történetek megválasztása nem könnyű. Nemcsak sápadt elmélkedések, vérszegény történetek is vannak. A jó történet egyszerű, és feszültséget hordoz. Csak egyetlen példát, *Martin Buber* nyomán:

„Bárukh rabbi unokája, a kis Jéhiél egyszer egy másik kisfiúval bújócskázott. Jól elrejtőzött, majd várta, hogy társa megtalálja. Amikor már jó idő eltelt, előjött a rejtékhelyéről, de a másik fiút sehol sem találta. Sírva fakadt, zokogva szaladt be nagyapja szobájába, és elpanaszolta játszópajtása csalárdóságát. Bárukh rabbi szeme könnybe lábadt, és így szólt:

– Isten is ezt mondja: Én elrejtőzködöm, és senki sem akar megkeresni.”

A túlságosan bonyolult szövésszerű vagy sejtelmes, többszörös áttétekkel értelmezhető történet zavaró. Ha csak ilyen jutott, segítsük az értelmezését. (Mert nem a történet csendje a fontos, hanem Péteré.) A ragacosan érzélgős történet inkább taszít, mint vonz. Lapozzuk végig ebből a szempontból a Bibliát: egyetlen érzelmes históriát nem lelünk benne. Szikár, erőteljes történetekre bukkanunk, s még a leggyengédebbek is (mint Ruth története vagy a tékozló fiú) egyszerűek, szemérmesek.

A görcsösen optimista lekerekítések, a mindenáron erőltetett hepiendek is inkább a beszélő világfélelméről tudósítanak, mint az örömhírről. Keresztelő János fejét levágják. Máriát Jánosra kell bízni, Jánost Máriára. Péternek a Feltámadott mondja, hogy oda fogják majd vinni, ahová nem akarja. Pál apostol passiója. Kétmillió gyereket elfüstölnek Auschwitzban. Mikor a kórházi orvos megtudja, hogy ávosok verték félholtra az idős kemenesaljai parasztembert, visszaküldi, ahogyan hozták, a szekérderekben. Büszke bakancsok levágott fejeket tapodva fényképezkednek Boszniában. Az evangélium nem azonos a Garancia Biztosító Rt. szórólapjával. Több annál. De az a vigasztalás, amely nem érinti a valóságot, inkább elkeserít vagy felbosszant, mint reményt ad. *A katarzis csak a tragédián túl születik meg*, ott, ahol nem futamodnak meg előle. Ha a temetési igehirdetésben már a második mondat a Feltámadott dicséretét zengi, ott a gyászolók megérik az igehirdető menekülését a halállal történő szembesüléstől. S hogyan tudjanak *mégis-binni, mégis-remélni*, ha azt látják, hogy még a pap is menekül?

A pap mosolyog és derűsen
gondtalan üdvű istent dicsér.
Darazsak dongnak s poros úton
végig zümmögő gyásznép kísér.

Egy barna és ijedt leányka
ablakhoz nyomja orrocskáját
és papája a pipaszárral
megveregeti farocskáját...

(József Attila: *Engem temetnek*)

Jézus hasonlatai és mondásai

Különösek Jézus hasonlatai és mondásai. Legtöbbször itt is evidenciákat mond, amelyek hallatán a kényesebb izlésűek bizonytalannal pironkodnak: meggyújtott lámpát nem rakunk ágy alá, de még edénnyel se takarjuk be, a kiszaggatott konkoly kiszaggatja a búzát is, bogáncsról fügét ritkán szednek, a betegeknek van szükségük orvosra, nem az egészségeseknek, a szolga nem nagyobb uránál és így tovább. Csupa tapasztalati evidencia, amelyek kimondása imitt-amott a humor határát súrolja. De összekapcsolja ezeket az Isten jelenlétéről hozott üzenetével, és ezáltal új felismerésekhez vezet. Arra késztet, hogy amit evidenciaként ismerünk fel a tapasztalati világban, azt ugyanilyen magától értetődő igazságnak lássuk Isten országában. S hogy milyen színvonalon használja beszédében az evidenciát, azt a kényes izlésű *Pascal* ámulata is jelzi: „Jézus Krisztus olyan egyszerűen fejezte ki a nagyszerű dolgokat, mintha nem is gondolkozott volna rajtuk, és ugyanakkor mégis olyan világosan, hogy látni lehet, mit gondolt róluk. Csodálatos ez az egyszerűséggel párosult világosság.”

Az evidenciák nem haltak meg. Megkereshetjük és elmondhatjuk őket. S ezzel nemcsak mondanivalónk befogadását könnyítjük meg, hanem egy nagyon aktuális szolgálatot is végzünk. Ebben a relativizálás nyavalyájától szenvedő világban a *kimondott evidencia* az egyre bizonytalanabbá váló tájékozódást is gyógyítja. „*Van evidencia*” – ezt hirdeti minden meglátott és megláttatott magától értetődőség, és segíti a „minden relatív” közhelyének apátiájába süllyedt embert.

A hasonlat használatának is vannak veszélyei. Egy hasonlat csak akkor értékes, ha új szintet hoz a megértésbe,

új elemet kapcsol a már tudotthoz. Ha azt mondom: „olyan fehér vagy, mint a meszelt fal”, hasonlatot használtam ugyan, de csak formailag. Tartalmi szempontból nem, hiszen ismeretbővítés nem történt. A hasonlat értékét az a feszültség adja, amelyet a két dolog összekapcsolása teremt meg. „Isten tanítása hasonlít a vízhez. Miként a víz elkerüli a magaslatokat, és csak a völgyekben gyűlik össze, éppúgy csak az alázatosak fogadják be Isten tanítását” – így a Talmud. Jó hasonlat, tiszta evidencia.

Az Írás csendje és az a mód, ahogyan a kinyilatkoztatás a teremtést, a sorsokat, a történelmet olvassa, minket is olvasni tanít. *Felszabadít* arra, hogy betűzgetni kezdjünk abban, ami van. Ne a szekták agresszív és görcsös biblicizmusát kövessük, hiszen éppen kiadványaik mutatják, hogy a betű valóban megöl. Megfojtja az érzékenységet, a humort, a kreativitást. A Lélek az, aki megelevenít! S megmondatott, hogy ahol Isten Lelke van, ott a szabadság lakik.

3. A szenvedély

„A hit az ember legmagasabb rendű szenvedélye” (Kierkegaard)

„Nem elég tehát, ha a versnek csak az értelme szólal meg a versmondó tolmácsolásában. A költeményt a maga egészében kell láttatni, azzal a kinnal és gyötrellemmel együtt, amit az alkotás jelent. Ez a felelősség hallatlan feszültséggel jár, de szokásos belső remegésem csak addig tart, míg a pódiumra nem lépek – ott már nem vagyok egyedül. Mellettem ül a költő, s én az ő eszköze vagyok – rajtam keresztül transzponálódik hanggá, integrálódik értelemmé és érzelemmé a kikristályosodott gondolat, a papírra rögzített szó.” Amit *Latinovits Zoltán* a versmondásról mond, az – *mutatis mutandis* – a prédikációra is áll. Ha csak a textus értelmét bontjuk ki, bármilyen okosan és elegánsan tennénk is ezt, hazudunk. Becsapjuk az ige hallgatóját. Nem azzal, amit mondunk, hanem azzal, hogy az ige és az ember kapcsolatának hamis képét mutatjuk meg. *Az isteni Ige nem egyszerűen az értelem tárgya, hanem értelmet adó.* Nélküle elsüllyednek az ingoványban, és iszappal birkóznak a kifulladásig. Vagy bámulnám a semmit, magamba zárva, mint *Mednyánszky Abszintivója* a kékeszöld elegancia hideg poklában. De ő megtart a semmi fölött, kézen fog és vezet zombékról zombéokra. És miközben a mélység fölött kézenfogva járunk, megtölti a számat nevetéssel, a torkomat sírással. Hogyan lehet ezt csak értelmezni?! Távoltságot tartva, a jobb rálátás reményében?!

Ha belegondolunk, hogy evangéliumának elején miket ír János, hihetjük-e egy pillanatig is, hogy a Logosz-himnusz fehérizzását visszaadhatjuk az eunuchrationalitás kappanhangján?!

Hit és hipotézis

Miért nem írta le Jézus az üzenetét, túl azon, hogy ő maga az üzenet? Sok vitát megspórolt volna nekünk. Ő, aki „pszichológián túli” emberismerettel látott minket, hogyan bízhatta rá magát mátékra, jánosokra, pálokra? Talán mert nagyon is jól tudta, hogy nem a pontos rögzítés, a tárgyilagos üzenetközvetítés a döntő, hanem a személyes érintettség. Bár ott van az objektív mag: a történeti személy a négyszólamú evangélium mögött, de tanításának igazságát nem az örömhír szöveghűsége, nem az *ipsissima vox Jesu* közvetíti, hanem az evangélisták megérintettsége. Nem dokumentummal van dolgunk, hanem dokumentált hittel. A Názáreti akaratóból nem mehetünk Máté,

Márk, Lukács és János „mögé” *ipsissima verbáért*, mert így az apostoli hit helyett a mindenkori tudós hipotézisére építenénk. S lehet ez bármilyen megalapozott, attól még feltevés marad. És a hipotézis nemcsak erőtlen ahhoz, hogy hitet teremjen, de *én magam sem akarom, nem is tudom* hitemet a koronként változó iskolák hipotéziseitől vezetetni. Csak az Isten ujjától megérintett ember bizalma teremt bizalmat: Jeremiás bögése, János szárnyalása, Pál szenvedélye. Az *ő gyermekeik* vagyunk. S a gyermek is attól fél, amitől az anyja, abban bízunk, amiben az apja.

Úgy tűnik, a Lélek nem a távolságtartó, szépívű bizonyítás, hanem a szenvedélytől megszaggatott tanúskodás és érvelés csatornáját akarja használni (lásd a Római levél kérdésözönét, töréseit, zihálását vagy a „könnyek levelét”). Egyre inkább erősödik az a meggyőződés, hogy ezt ő akarta így. Ezért nem írt le semmit. Az Ige, Krisztus valóban élő és ható, *s ezt dokumentálja* a közvetítő „meghatottsága”, szenvedélye. Hogy hatottak mások is? Igen. De hol vannak már? És hol vannak azoktól, akik gépek fölé görnyednek a szalagnál, s akik kapálásból fölegyenesedve néznek a gyorsvonal után a kukoricatábla közepén?

Még a kiegyensúlyozott *Goethe* is ezt mondja: „Valahányszor felnyitom a Bibliát, mindig közvetlen célzást találok benne saját életemre.” A bibliai szerzők megcélzott és eltalált emberek. Miként ők sem, az igével szemben én sem vagyok abban a helyzetben, hogy *kivülállóként* érvényes és találó mondatokat mondhatok róla. Én is *eltalált* vagyok, s ezt érezniük kell azoknak, akik hallgatnak.

„Egy indulatos szavalást!” – kiáltja Latinovits. – Egy indulatos igehirdetést! – kiálthatunk vele. Nem szószéki ordítóaszt, szemérmetlen moralizálást, hanem *belső* fűtöttséget, *bevallani mert* érintettséget! A pap, a költő, a színész, de még az igazi tanár is mind exhibicionista: a közönség előtt szétnyitja nagykabátját, és föltárja szemérmét. Mi nem a testünket, hanem a lelkünket: a *tameion*, a legbensőbb kamrácska titkát mutatjuk meg. Mint a lányok a téren, mi is a szerelmünket áruljuk. – Gusztustalan – mondhatják, és van némi igazságuk. De ha az igehirdetésben ez a gusztustalanság nem történik meg, nem történik semmi. A nagycsütörtöki lábmosás vajon nem gusztustalanul, harsányan alázatos-e? És Péter ezt sem *akarja* érteni. A „múljk el e pohár, ha lehet” nem a titkos, a tiltott kamrácskából hangzik? A Gecsemáné-kerti szaladgálás, hogy virrasszatok már velem egy kicsit, nem gyermekien, szükölően szomjas? Az *éli, éli, lamá sabaktani* nem zavarba ejtően nyitott? A kereszthalál nem kitakart halál?

„Magadat mindig kitakartad, sebedet mindig elvakartad” – készíti a zárszámadást *József Attila*. De ha nem vakaródzik, szegényebbek lennénk egy olyan költészettel, költői sorssal, amely tragikus világossággal adja tudunkra, hogy nemcsak magunkban, de *más halandóban sem* moshatjuk meg arcunkat.

Mérték

A régi görögök egyik kulcsszava, és ha a szenvedélyről beszélünk, különösen is figyelni kell rá. A legkínosabb az az igehirdetés, ahol az indulat nincs arányban a mondandóval. Ahol érezhető, hogy hangerő pótolja a gondolatot, színpadias hangsúlyok takarják a bizonytalanságot, *Kanzelton* helyettesíti az ihletet. Ha meghallom, hogy az igehirdető hangja elváltozik az introitusban, bedugulnak a füleim. (Próbáljuk elképzelni a Hegyi beszédet vagy bármelyik példázatot *Kanzeltonban*!) Az áhitat nem a természetellenes hanghordozás, az elkötelezettség nem a rapszodikus hangsúlyok és a hangerő dolga. Pál indulata nem szül mesterkéeltséget, és „Isten bolondsága” nem az esztelenség szinonimája. Okos vagy akár ironikus szöveg is lehet szenvedélyes. Sőt bibliai értelemben szenvedélyes csak az okos szöveg lehet. A mérlegeléssel lefojtott indulat feszültsége nagyobb, ezért erősebben hat. A szenvedély a motor, de az értelem a karosszéria: ez teszi lehetővé a közös utazást. A legbensőbb élményből táplálkozó prédi-

káció is haszontalan, ha élményemet nem a *másik mértékére* szabom, ha a *gondolat segítségével* nem keresem meg az enyémben az általánost, amely őt is érintheti.

A rejtőzködő Krisztus

Nem kezdek tehát azzal, hogy preparálom a textust, mint bogarász a bogarat. Mindenekelőtt a textus preparál engem. Kikészít. Ha ki merem tenni magamat a hatásának, eltalál, megdöbbsz, felkavar. *Megszokhatatlan*, mert élet van benne, ami közvetlenül érinti az életemet. Az élet megszokhatatlan, és ez az érintés is. Pillanatnyi állapotom és a textus üzenete között mindig feszültség van, kiszámíthatatlan feszültség. Az evangélium nem hollywoodi forgatókönyv, előre felmondható. Abban mindig valami furcsaság történik. Nem emberi üzenet, nem földi logika szerint van megkomponálva. Örömhír, hozzánk szóló, tehát értelmezhető, de isteni örömhír: megrázó, gyújtó, ezredévek után is fantasztikus. Ugyan melyikünknek jutott volna eszébe a Hegyi beszéd Krisztusa után bújócskázó Feltámadotról tanúskodni, aki halat eszeget döbbsz apostolai gyűrűjében?!

„Krisztus az egyetlen az összes filozófus, mágus stb. között, aki alapvető bizonyosságként megerősítette az örök életet, az idő végtelenségét, a halál semmiségét, a lelki nyugalom és az önfeláldozó szeretet szükségességét és jogosságát az életben. Nyugodtan, fesztelenül élt, mint művész, nagyobb volt minden művésznél, nem kellett neki márvány, agyag és festék, eleven hússal dolgozott. Ez a hallatlan – modern, ideges, elbutult agyunkkal aligha felfogható – művész nem alkotott sem szobrokat, sem festményeket, sem könyveket... Élő, halhatatlan embereket alkotott. Ez komoly dolog, főleg azért, mert ez az igazság.” (Van Gogh levele Theo öccséhez) Máshol bevallja: egész életében Krisztust szerette volna megfesteni, *de nem volt hozzá mersze*. Inkább bakancsokat festett, napraforgókat, búzamezőket, ciprusokat...

A Feltámadott nem akkor van itt közöttünk, ha köztöszóként használjuk a nevét. A *játékosságban* van jelen, ahogyan kezén a szegek helyével bújócskát játszik az emmausi úton. A *csendben* van jelen, ahogyan korgó gyomorral halászó apostolait sült hallal és kenyérral *várja* a Genezáret partján. Az *irgalomban* van jelen, amellyel apostolból halásszá visszavedlett övéinek tétováságát *olvassa*. A néhány egyszerű mondatban van jelen, amellyel megtisztítja a bukott Péter *szenvedélyét*, és irányt ad neki. A prédikátor felszabadult *bátorságában* van jelen, amellyel az Írás és a világ *elrejtőzködő jelentéseit* olvassa, és a tiszteletben, ahogyan a valóság elemeit érinti. A *felkínált* imperatívuszok hívásában van ott. Van Gogh *napraforgóiban* van jelen.

Egy másik bolond, aki meghalt, mert a háborús viszonyok között nagybetegen is csak annyi ételt fogadott el, mint amennyi a többieknek jutott, ezt üzeni: „Hogy valakinek a lelke átment-e már az isteni szeretet tüzén, nem arról ismerem fel, hogyan beszél Istenről, hanem arról, hogy hogyan beszél a földi dolgokról.” (Simone Weil)

Befejezésül

Ábrahám áldozatát rettegetve nézve írja *Kierkegaard*: „Ami engem illet, képes vagyok ugyan leírni a hit mozdulatait, de nem vagyok képes megtenni azokat.” És ami engem illet, képes vagyok leírni, hogy látásom szerint az irodalmi igényű igehirdetés az Írás csendjének és a világnak olvasásában születik, az ámulat, az érintettség, a szerelem szenvedélye élteti – de megszűlni ezt a gyermeket csak néha sikerül. Ezek ünnepi pillanatok: megsűrűsödik a templomi figyelem, áll a kés a levegőben. De ez ritka. Legtöbbször hibázik valami. S amikor a kudarcot

belátja az ember, nem alázatos, csak tárgyilagos. Sokkal inkább *Isten alázatának* felséges ízét kóstolgatja. Mert a kudarcban megélheti a prédikátor azt, hogy Urának valóban furcsa ízlése van, és nem csak Márk vagy János esetében – hála Istennek.

A marhavagonban sorkatonaként Ravensbrück felé tartó Pilinszky, szembesülve a háborús pusztítással, sorra dobálja ki hátizsákjából a nagy könyveket, kultúránk klasszikusait. Végül marad az evangélium. Így ír róla: „... nem nagy tanácsadó, hanem valami meleg hűség. Olyan emberi volt, amilyen csak egy kutya tud lenni, vagy egy Isten.” Ebben a meleg hűségben újra meg újra *megmoshatjuk az arcunkat*, megint nekirugaszkodhatunk, újra megpróbálhatjuk elmondani. Hiszen a szó, az igehirdetés csuda dolog. Meg nem érdemelt *ajándék*: boldogság és kín, amelyből varázslat, teremtő erő lehet.

***

A kobryni Móse rabbi tanította:

– Ha Istennek mondasz egy szót, igyekezzél minden porcikáddal abba a szóba behatolni.

Egyik hallgatója megkérdezte:

– Hogyan lehetséges, hogy egy nagy ember olyan kis szóba belefér?

– Aki magát nagyobbak képzei, mint a szó, arról mi nem beszélünk – mondta a caddik.

(Martin Buber: *Haszid történetek*)

Kovács Imre (1954–2010) evangélikus lelkész.

Nekünk így is jó?

Fabri
György

Egyházzociológiai felmérés tükrében a magyarországi evangélikusság

Evangélikusnak lenni Magyarországon jó dolog lehet: a jövőt ugyan kicsit borúsnak látjuk, de amit ma ad nekünk az egyház, és amit mi adunk neki, azzal összességében elégedettek vagyunk. Ez a megnyugtató vagy éppen aggasztó tanulsága az egyháztagok körében végzett kutatásunknak, amelyben az egyéni hitélet, az egyházi alkalmakon való részvétel, a gyülekezeti-egyházszervezeti aktivitás, a lelkesi munka, az evangélikusság jellemzői, értékrend és felelősségvállalás, valamint az egyház társadalmi szerepvállalása, az egyházstratégia ismertsége témakörét feldolgozó kérdések szerepeltek.

A hívek közössége Krisztusban – az istentiszteletek igehirdetésein általában azokat a textusokat halljuk Pál apostol leveleiből, amelyek az egyháznak ezt az alapelvét mélyítik el teológiai-morális megfontolásokkal. Mindezek középpontjában a megváltás e világi munkája, Jézusba vetett hitünk együttes megélése áll. Ebből a perspektívából érthető, hogy néhány lelkesünk az elmúlt hónapok során zajlott egyházi szociológiai kutatásra eleve távolságtartóan tekintett: egyfajta őskeresztényi ideál alapján ítélték feleslegesnek az egyházszervezet világias megoldásait a választásos struktúrától kezdve az ellenőrzési mechanizmusokon át a statisztikákig.

Azonban a páli levelek rendre utalnak kevésbé spirituális ügyekre is, szervezeti huzakodásokra, megmaradási stratégiákra. Krisztust kereső mivoltunk gyarlóságának józan belátása mellett ez lehet az a biblikus alap, amelyre hivatkozva nagyon is gyakorlatias, korszerű eszközökkel lehet és érdemes az egyházat, a gyülekezeti életet áttekinteni. Ahogyan ma már a téli hidegben fűtjük a templomainkat, ahol csak tudjuk, úgy kell alkalmaznunk másfajta technológiákat keresztény hitünk közösségi gyakorlásának erősítésére.

Ilyen technológia a stratégiaalkotás, amelyet az *Élő kövek egyháza*¹ címmel indított útjára a zsinat három évvel ezelőtt, s amelynek szolgálatára megvalósult a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjai körében végzett szociológiai felmérés. Jelen tanulmány ennek a munkának az első eredményeit foglalja össze, azzal a céllal, hogy a gyülekezeti életet, a lelkesi szerepvállalást és az evangélikusok értékvilágát feltáró kérdéseket kiemelve ösztönözze a további együtt gondolkodást.

Kutatásmódszertan és egyházi tanulságok

A kutatást nem szabad sem többre, sem kevesebbre tartanunk, mint ami: statisztikai mintaképzésen alapuló, a szociológiai adatgyűjtés módszertana és szabályai alapján összeállított kérdőíveket használó véleményfelmérés. Ebből az tudható meg, mit gondolnak a megkérdezettek az egyház működéséről, nem pedig az, hogy adatszerűen milyen az egyház működése. Például a keresztelesek, konfirmációk, egyházi esküvők számának alakulásáról pontosabb

¹ Élő kövek egyháza – az evangélikus megújulás stratégiája. *Credo*, 2009. különszám.

képet kapunk az egyházi statisztikákból (bár a zsinati beszámoló alapján még abban is akadnak hiányosságok), míg a felmérésekből az látszik, miképpen élik meg a hívek a tényleges folyamatokat. A reprezentatív minta kiszámítása ugyanakkor azt eredményezi, hogy a sok-sok egyéni véleményből összességében objektív képet kapunk arról, miképpen gondolkodnak az egyháztagok. Ez az igazi ereje egy ilyen kutatásnak.

A módszertani vonatkozások ismertetése itt nem csupán szakmai kötelezettség, hanem két fontos tartalmi következtetés bemutatására is alkalmas ad az egyházon belüli együttműködési készségről és a gyülekezetek korösszetételéről.

A felmérést széles körű egyeztetésekkel készítettük elő.² Esperesi, presbiteri, felügyelői, püspöki körben beszéltük át a megkeresések formáit és a kérdőívek tartalmát egyaránt. Az adatok gyűjtése a következő formákban történt: kérdőíves kutatás az egyháztagok körében (az egyháztagokra reprezentatív, 1500 fős mintavétellel, strukturált kérdőívvel, anonim adatkezeléssel), lelkészekkel készített mélyinterjúk (32), online vizsgálat az egyházi intézmények vezetői körében (70 százalékos válaszarány, 65 adatközlés). A feldolgozást SPSS adatelemző programmal végeztük el.

A kutatás legnagyobb problémája a szociológiai minta összeállítása volt. Eleve nem magától értetődő, hogy miképpen határozzuk meg a célcsoportot, vagyis az „evangélikus egyház tagjait”. Mint ismeretes, a 2000. évi népszámláláskor mintegy háromszázezer vallották magukat evangélikusnak, az egyházközi létszámok alapján kétszázezer tagról tudunk, míg a választói névjegyzékekben mintegy százezer név szerepel. Kutatásban az egyháztagok nyilvántartását tekintettük kiindulópontnak, ugyanis ez a kör elvileg elérhető (hiszen nyilvántartott), ugyanakkor nem csupán az aktív gyülekezeti tagok szerepelnek benne (az ő elérésük szintén fontos volt számunkra). A gyakorlati szempontok a kérdés módját is meghatározták: a magyarországi evangélikusság létszáma semmiképpen sem tette lehetővé, hogy a véletlenszerű mintavétellel gyűjtsünk adatot. A legfeljebb 3 százaléknyi népességarány miatt ugyanis ebben a formában elegendő számú evangélikus adatközlőt elérni csupán értelmetlen nagyságú erőfeszítéssel lehetne (valószínűsíthetően legalább nyolcvanezer megkeresésre lenne szükség a kellő minta eléréséhez).

Mindezek okán a lelkészeknél meglévő egyházi nyilvántartások alapján indítottuk el a mintaképzést. Ennek során sajnos a bizalmatlanságnak és az együttműködési készség hiányának olyan jeleivel találkoztunk, ami magyarországi viszonyok között is egészen szokatlan mértékű. Az egyházi körben többször is tárgyalt, hivatalos zsinati döntés alapján indított kutatás segítésére a püspökök és világi vezetők által aláírt levéllel megkeresett lelkészek közül jónéhány elutasította a címlisták rendelkezésre bocsátását. Természetesen érthetőek a múltbéli nehéz időkből erdeztethető óvatosságok, ahogyan a személyiségi jogok védelme is üdvös törekvés. Azonban a maximális adatvédelmi garanciák, valamint a megvalósítók szakmai referenciái és az egyházvezetés elkötelezettsége fényében legalábbis elgondolkodtató ez a negatív tapasztalat az evangélikus egyházon belüli szervezeti szolidaritásról és bizalomról. Ezt egyébként a lelkészekkel felvett szociológiai mélyinterjúk³ is visszaigazolták: sokan egyfajta bizalmi

---

² A felmérést a társadalmi intézmények véleménykutatásaiban gyakorlatot szerzett Tudástárs Kft. keretében végeztük, az egyház részéről Fabiny Tamás püspök és Pröhle Gergely országos felügyelő gesztorálásával. A munka szakmai irányítója Fábri István szociológus és dr. habil Fábri György egyetemi docens kommunikációkutató, csömöri evangélikusok. Az elemzésekben Kissné Viszket Mónika és Handa-Hack József működött közre. A részletes kutatási adatok és a kutatási dokumentáció olvasható a www.lutheran.hu, illetve a www.tudastars.hu oldalon.

³ Harminckét lelkészt kerestünk meg részben strukturált mélyinterjúk keretében. Felkérésüknél a mintaképző változók a következők voltak: nem, életkor, településtípus (főváros, megyeszékhely, egyéb város, község), régió, gyülekezet jellege (anyaegyház, leányegyház, fiókegyház, szórvány). Az interjúalanyok kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy a kutatási hipotézis szerint fontos jellemzők mentén minden típusból több személy is bekerüljön a mintába. Az így született eredmények természetesen a számosság miatt statisztikailag nem feltétlenül reprezentatívak, azonban markáns vélemény típusok világosan körvonalazódnak. A tanulmány szövegében az interjúidézetek dőlt betűvel szerepelnek.

deficitről számoltak be. „*Úgy érzem, hogy sokszor olyan információkat kérnek be, és ezt az ember kitapintja, hogy itt, most nem beszélgetés, hanem valaki ellenében használható, vagy valaki mellett segítséget jelentő kérdésekről van szó, ami nem jó*” – vallott az egyik vidéki lelkész, más pedig így fogalmazott: „*Az az igazság, hogy az egyházon belül a bizalmi rendszer szerintem nagyon labilis.*” Az interjúkból kitűnt, hogy ez a bizalmatlanság az egyházvezetés vonatkozásában és a lelkési közösségekben belül egyaránt érvényesül. Ugyanakkor érdekes jelenség, hogy a lelkészek a mélyinterjúra lényegesen készségesebben vállalkoztak, mint a kérdőíves vizsgálatához szükséges gyülekezeti tagok címlistájának kiadására. Igaz ez a kérdőíves vizsgálatnál szemben negatív érzéseket táplálókra is, akik a mélyinterjú pozitív kezdeményezésnek tekintették.

A kutatásra nézvést a kényszerű idővesztésen túl mindez azt jelentette, hogy gyakran szűrt, azaz a gyülekezeti élethez szorosabban kötődő adatközlők kerültek a kérdezettek közé. Ennek következtében a válaszok a gyülekezeti élethez jobban kötődők természetes elfogultságainak irányába torzítanak.

A minta egyébként nemre, lakóhelyre, egyházkerületre és életkorra reprezentatív – utólagos elemzése pedig mutatja, hogy a megoszlás megfelel az országos arányoknak, kivéve az életkort. Mintánkban felülreprezentáltak az idősebbek, aminek két okát látjuk: egyrészt az országos népességhez képest (ahol a felező kor 40 év körül van) eleve mintegy tíz évvel idősebb az evangélikusok csoportja (nálunk az 50 év alattiak és felettiak száma nagyjából egyenlő), másfelől az elérhetőség (a fentebb jelzett címlistás szűrttség miatt) még inkább az idősebbek felé tolta az arányokat. A kutatásban így a 65 év felettiak 45 százalékos részt képviselnek, ami vélhetően mintegy 10 százalékos torzítást jelent – hasonló irányban, mint a szűrt jelleg, vagyis az elfogadó/elkötelezett attitűd inkább jellemző a válaszolókra, mint a teljes célcsoportra. Ennek közvetlenül is tetten érhető a hatása például a templomba járás elmaradásának okát firtató kérdéseknél, ahol az egészségügyi jellegű akadályoztatás dominál, de az adófelajánlásokat is korlátozza a nyugdíjas státuszok magas százaléka.

Kik azok az evangélikusok?

Mindezen tényezőket is figyelembe véve, néhány általános tendencia világosan kiolvasható a kérdőíves felmérés eredményeiből, amelyek jellemzik a hazai evangélikusságot. Szociológiai szempontból tekintve, *az evangélikus egyházba beleszületett, „belenőtt” az egyháztagok döntő többsége, mégpedig túlnyomóan hitgyakorló keresztény családi háttérrel* (háromnegyedük hívő evangélikus, további egyharmaduk evangélikus, majd’ tizedük hívő, de nem evangélikus családban nőtt fel). A családi indíttatás fontossága megmutatkozik abban is, hogy a magukat gyakori templombajáróknak nevezők négyötöde istenhívő evangélikus családról számolt be.

Összefüggésben a fentebb jelzett életkori eltolódással, azoknak, akik nem ajánlották fel jövedelmük 1 százalékát (a kérdezettek kétharmada!) az egyház javára, 90 százaléka úgy nyilatkozott, hogy nem volt erre módja, mivel nyugdíjas vagy nincs jövedelme. A szerény életszínvonal megmutatkozik abban is, hogy a válaszadók fele 50 és 100 ezer forint közötti havi nettó bevételről számol be és csak egyharmaduknak haladja meg a 150 000 Ft-ot. Mindazonáltal felerészük beosztással jól kijön jövedelméből, további egyharmaduk éppen hogy, 7 százalékuknak vannak hónapról hónapra anyagi gondjaik, komoly nélkülözésről pedig 1,4 százalék tudósított.

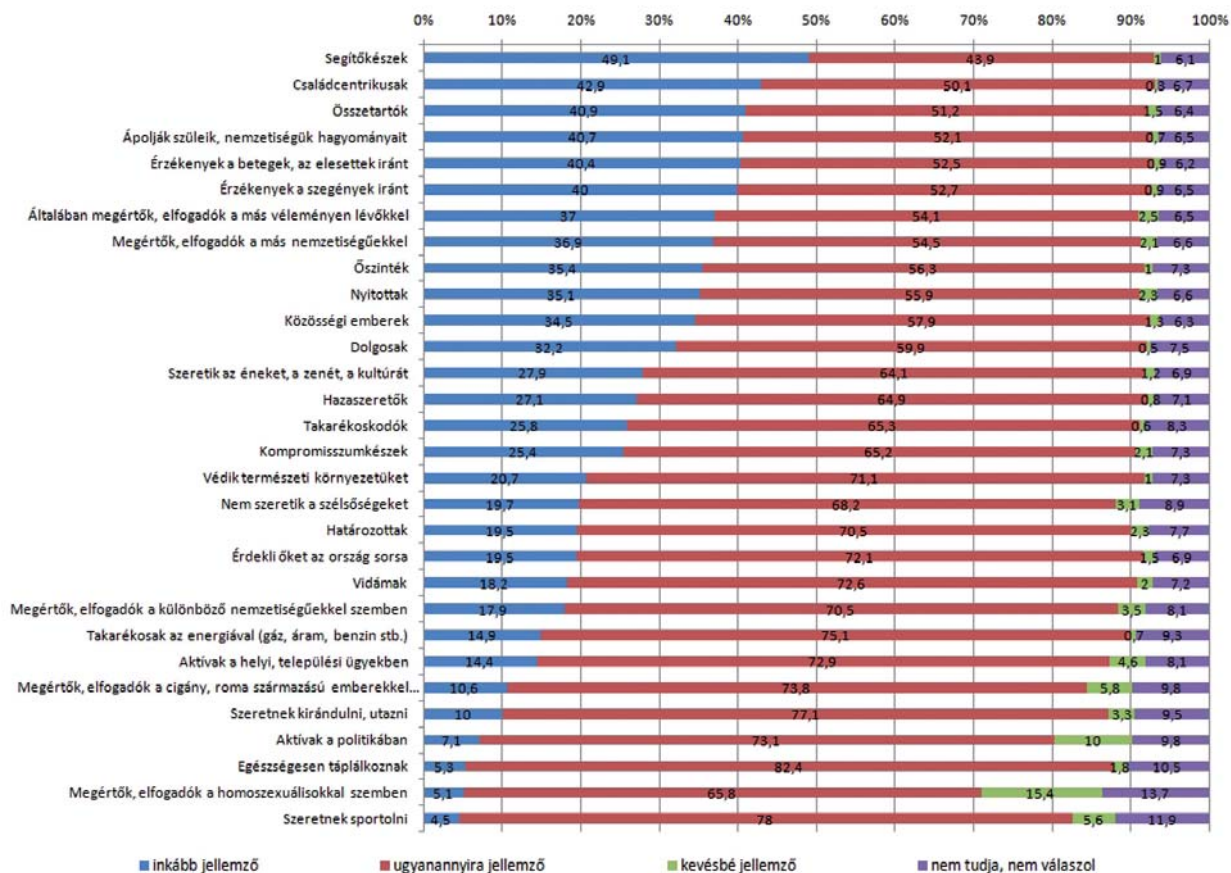
Társadalmi státuszukban tehát csupán az életkori jegyek miatt különböznek a magyar környezettől az evangélikusok – mi arra is kíváncsiak voltunk, hogy vajon értékvilágukban hogyan tekintenek önmagukra a közösség egészéhez képest?

A kérdezettek kétharmada büszkén vállalja a világban, hogy keresztény és evangélikus, egyharmaduk nem tartja

szükségesnek megjeleníteni ezt. Mivel idetartozásuk előnyt nem hozott számukra, ez valóban belső, értékrendi és identitásbeli vállalás. Evangélikusként inkább a hasonlóságot, mintsem a különbséget látják a társadalom más tagjaitól: amikor különféle tulajdonságokról kellett meghatározniuk a kérdezetteknek, mennyire tartják jobban jellemzőnek az evangélikusokra, mint másokra, egyetlen egyet sem találtak a kérdezettek felénél többen ilyennek.

1. ábra. A hétköznapi életben, a társadalom többi tagjához képest a hívó evangélikusokra mennyire jellemző?

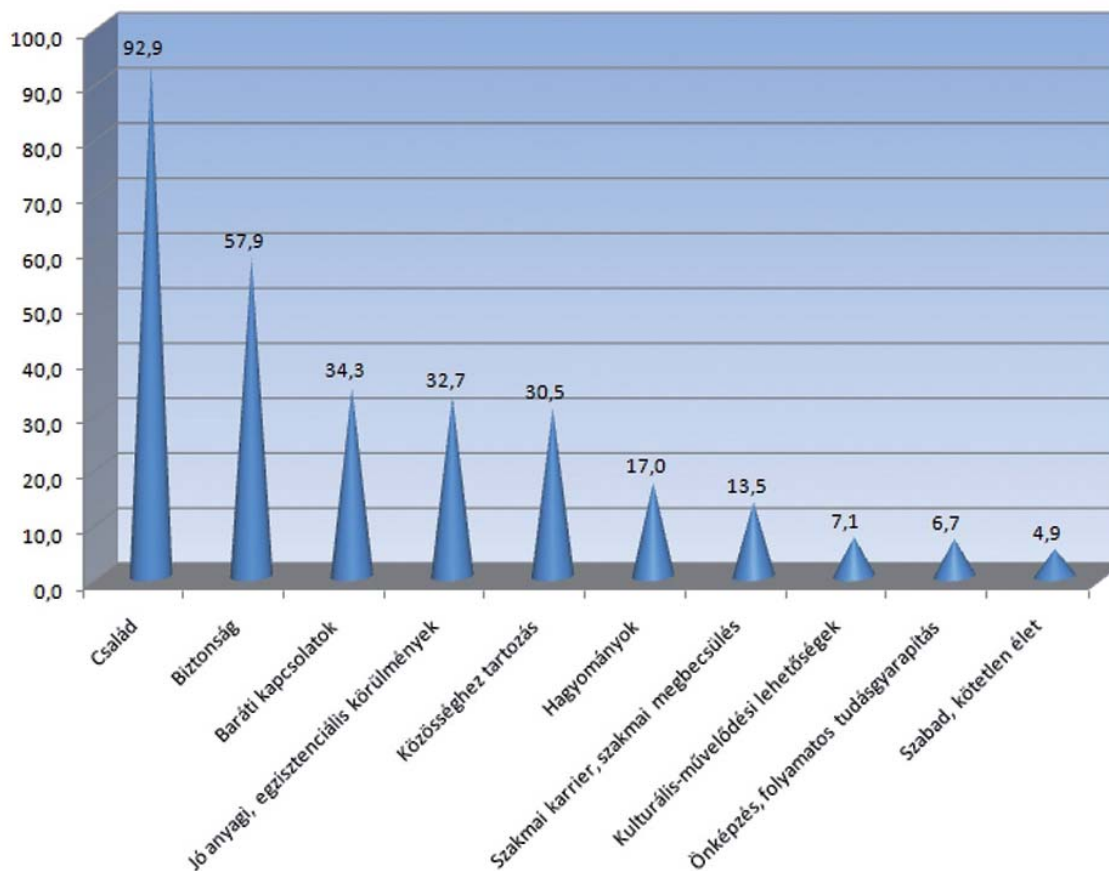

Az ilyen jellegű kérdéseknél a válaszolók nem csupán egy helyzetleírást adnak, hanem valójában az értékek melletti elkötelezettségüket is kifejezik, vagyis azt mondják, hogy ők a segítőkészséget, a családcentrikusságot, az összetartást, a szülői és nemzetiségi hagyományok ápolását, a betegek, szegények, elesettek iránti érzékenységet tartják kívánatos erénynek. A skála másik végén található sportosság és kirándulási aktivitás, be kell vallanunk, a számok tükrében tapintatlan kérdés volt, tekintettel az idősek jelentős arányára, azonban a homoszexuálisokkal és a cigányokkal szembeni megértésnek valamint a politikai aktivitás szintjének belesimulása a társadalmi átlagba kifejező adat (a lelkesíri interjúk hasonló attitűdről számolnak be, különösen a homoszexualitással szemben).

Ehhez képest érdemi eltéréseket találunk, ha egy másik, az önjellemzést tartalmazó kérdéssorral hasonlítjuk össze az előbbieket. A válaszolók közel kétharmada két tényezőt emelt ki olyanként, ami személy szerint határozottan jellemző rá: hogy óvja, védi a természeti környezetét, és nem pazarolja az energiát. A környezettudatosság mint a teremtett világért való felelősségérzet megnyilvánulása kevésbé volt jelen a fentebbi értékskálán, azonban a hagyományok ápolása ugyanúgy a kérdezettek közel 40 százaléka számára jellemző erény, mint a fentebbiekben. Kevésbé figyelnek oda az egészséges táplálkozásra, és ehhez hasonló, egynegyed részük segít a szegényeken. Az aktív gyülekezeti életet ennél is egy kicsit kevesebben gyakorolják.

Amikor egyértelműen a legfontosabb értékek megjelölését kértük, és a kérdezetteknek a számukra három legfontosabbat kellett kiválasztaniuk a felsoroltak közül, a család lényegében valamennyi válaszban szerepelt, a biztonság pedig a válaszok felében. Ez kiemelkedő aránynak számít, különösen annak fényében, hogy a következő három érték egyenletesebben oszlik el: kérdezettek hasonló mértékben tartják fontosnak a barátságot, a közösséget és a jó egzisztenciális körülményeket.

2. ábra. A három legfontosabb dolog kiválasztása

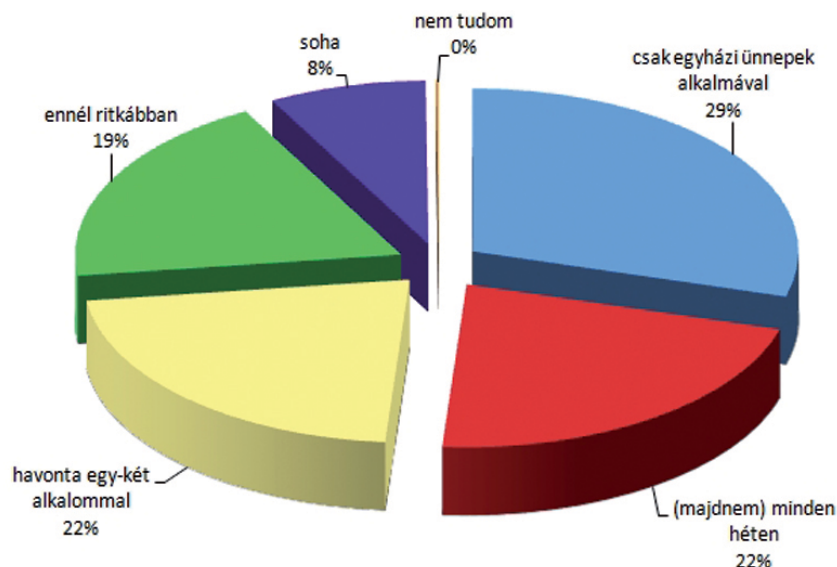
Hívek az egyházban és a gyülekezetben

A legfontosabb evangélikus jellemző természetesen az Istenben való hit, a kérdezettek 70 százaléka egyértelműen, kétely nélkül, további 22 százaléka időnkénti kételkedéssel, de alapvetően hisz Istenben. További 3-3 százaléka a válaszolóknak több kétséggel vagy nem Istennek nevezett magasabb hatalomban hisz. A vallásosság jellegében már nagyobbak az eltérések. Az egyháztagok több mint fele az egyház tanításait követi, 44 százalékuk viszont a maga módján vallásos. A nők a férfiaknál sokkal nagyobb arányban állították magukról, hogy az egyház tanait követik: 60,2 százalékuk, szemben a férfiak 39,2 százalékával. Az egyház tanításainak követése egyértelmű összefüggésben van a templomlátogatás gyakoriságával: míg a templomba egyáltalán nem járók mindössze egynegyede, addig a gyakori templomlátogatók háromnegyede az egyház tanítása szerint vallásos.

A hitgyakorlás legfontosabb formája az imádkozás: a hívek több mint felénél ez majdnem minden nap megtörténik, további tizedük hetente három-öt alkalommal és még nyolcaduk hetente egyszer-kétszer. A bibliaolvasás már sokkal ritkább: naponta a kérdezettek hetedrésze veszi a kezébe, de összességében is alig több, mint az egyháztagok egyharmada találkozik legalább hetente a Szentírással. Különösen elgondolkodtató, hogy a kérdezettek ötöde sohasem olvas Bibliát!

A templomba járás és úrvacsoravétel a keresztyén hit megélésének alkalmai – ezek gyakoriságát tekintve sem számolnak be nagyobb aktivitásról az egyháztagok. Ha az alábbi grafikont összevetjük a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinata Statisztikai Munkacsoportjának 2010-es jelentésben (Sólyom Jenő akadémikus összeállítása) foglalt, gyülekezeti forrású adatokkal, akkor az adatközlési sajátosságokat figyelembe véve ennek nagyjából megfelelő képet kapunk: aszerint egy vasárnapon az egyházi tagok egytizede vesz részt istentiszteleten. Márpedig ha a minta speciális szűrtségét is figyelembe vesszük, valamint a heti rendszerességet a reálisan feltételezhető hiányzásokkal számoljuk, akkor az arány hasonló lesz.

3. ábra. Milyen gyakran jár istentiszteletre?

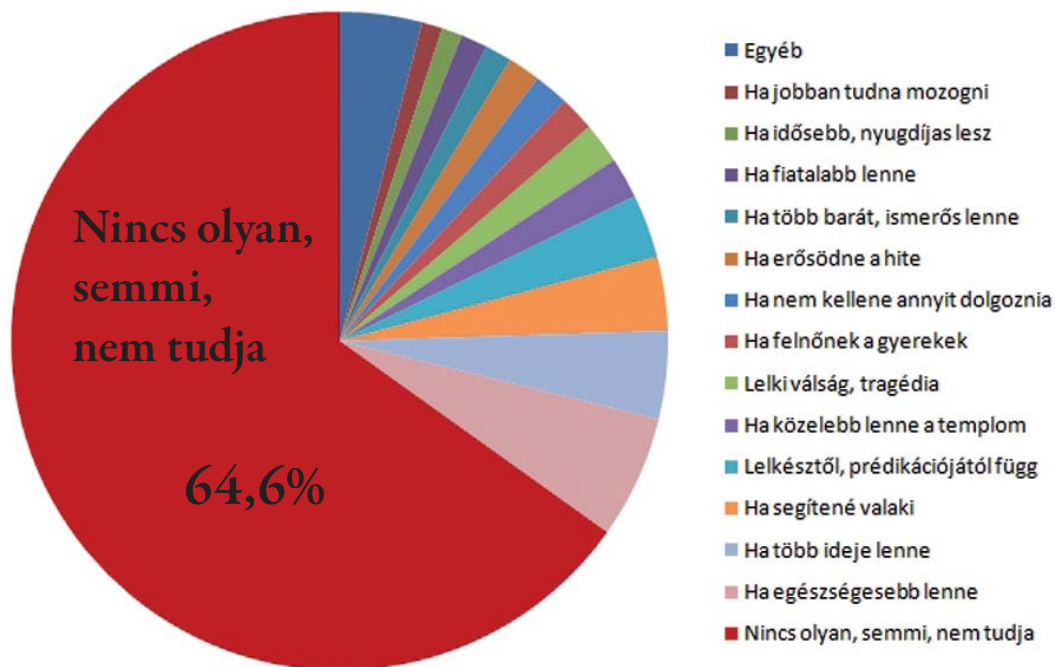

Az úrvacsoravétel sűrűsége (inkább ritkássága...) méginkább elgondolkodtató, bár a templomba járás ismeretében nem meglepő: a kérdezettek fele évente legfeljebb kétszer-háromszor, de sokan egyszer sem járulnak az Úr asztalához, 17 százaléknyan vannak, akik majdnem minden hónapban, alig többen, akik két-három havonta teszik ezt. Ráadásul az elmúlt években a változás iránya egyértelmű: istentiszteletre és úrvacsorásra is a kérdezettek mintegy egynegyede (23, ill. 27 százalék) jár ritkábban, míg gyakrabban csak 7-6 százaléka.

Arra a kérdésre, hogy miért nem járnak gyakrabban templomba, leginkább két tényezőt hangsúlyoznak. Legtöbbször egészségügyi problémákkal, illetve az életkorral (összesen 32 százalék), illetve az időhiánnyal, elfoglaltságokkal (29 százalék) magyarázzák távolmaradásukat. A válaszadók 6 százaléka mondja, hogy a maga módján vallásos, s ezért nem jár sűrűn templomba, s közel ennyi válaszadónak, 5,6 százaléknak nincs többre igénye. 2-4 százalék között említik a megszokást, lustaságot, kiábrándultságot, a templom távolságát, 2 százalékban a lelkéssel való konfliktust.

Fontos következtetések adódnak azokból a válaszokból, hogy mi készítené sűrűbb templomba járásra a csak ritkán járó kérdezetteket. A számok ugyanis azt mutatják, hogy szinte alig van beavatkozási lehetőség: a javuló egészségi állapot vagy a segítség együtt is 10 százalékuk esélyét javítaná, ezen túl a lelkész prédikációja (3 százalék) érdemel említést. Vagyis a templomtól elszokott egyháztagok nem érzékelik, mire lenne szükségük ahhoz (vagy nincs is szükség arra), hogy az istentiszteleteket látogassák. Vajon ez nem az egyház megszólító erejének a kritikája?

4. ábra. Mi az, ami arra készítené, hogy elkezdjen templomba járni?

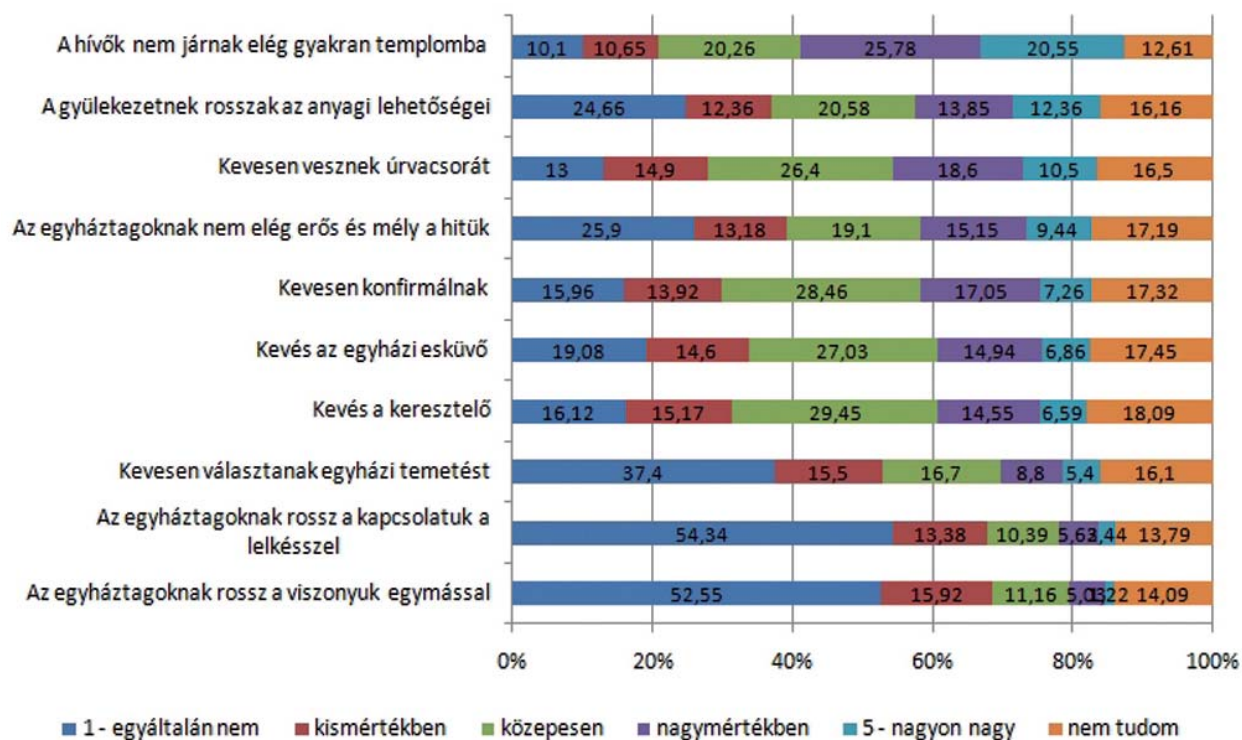
Az istentiszteletek alacsonyabb látogatottságára reflektáltak a lelkészek is: legtöbbször szerint egyfajta „arculati megújulás” szükséges, amely új formák megtalálását igényli. Lazább, „modernebb” összejövetelek szükségesek, olyan megközelítéssel, amely jobban megfelel a modern kor ízlésének.

A templomba járás gondja gyülekezeti ügy is: ez kapta a legnagyobb figyelmet a gyülekezeti élet gondjait feltáró kérdéseknél. A spontán említések 27 tényezője közül a gondok kétharmada négy témakör között oszlik el, amely egyértelmű problématerképet rajzol: a válaszok 21 százaléka a fiatalok hiányát, illetve az előregedést panaszolja, közel ennyien említik a rossz anyagi helyzetet. A válaszok egytizede a templomba járást hiányolja, és ennél is valamivel többen élnek meg nehezen a hitélet elszurkúlását, a hitbéli gyengeséget.

A gyülekezeti élet többi meghatározó tényezője csak jóval kisebb említési aránnyal szerepel. A lelkészek munkájával csupán minden huszadik megkérdezett elégedetlen, hasonló arányban látják problémának az anyagiasságot és a hívők számának csökkenését.

Az előzetes interjúk alapján felsoroltunk tíz olyan tényezőt, amelyek gondként jelenhetnek meg az egyházi életben. Azt kértük a válaszolóktól, osztályozzák, mennyire érzik jellemzőnek saját gyülekezetükre ezeket a problémákat:

5. ábra. Mennyire jelentenek problémát ma az Ön gyülekezetében?

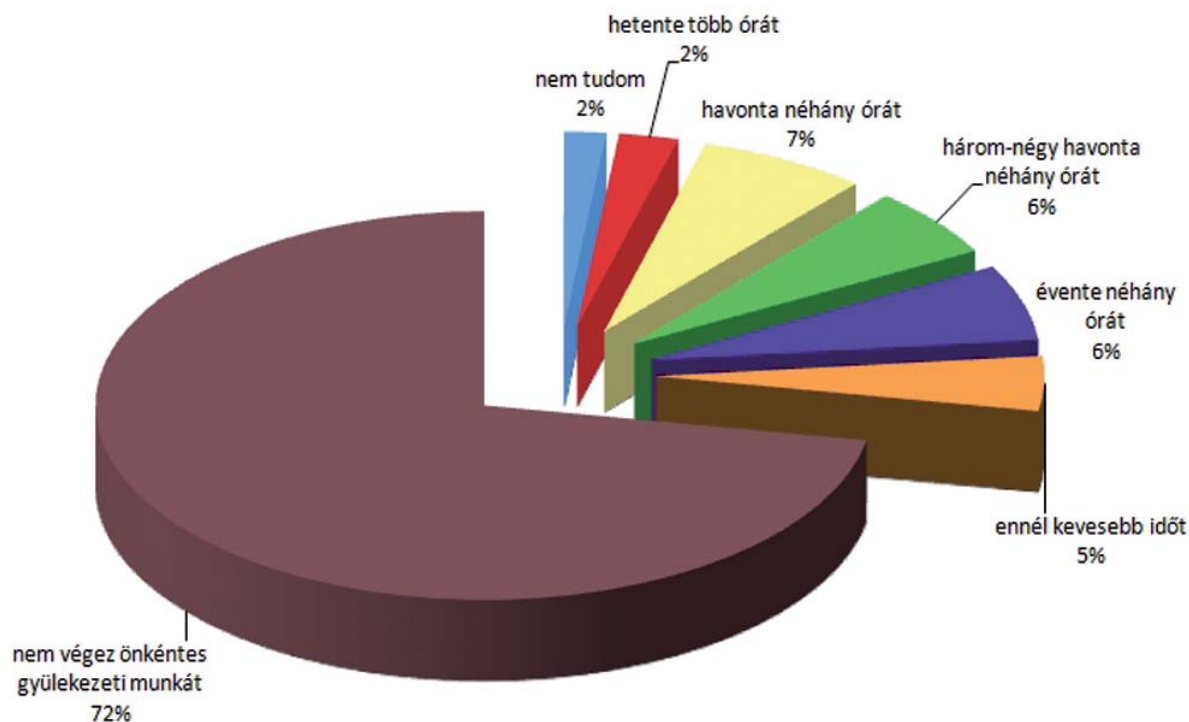

A legmarkánsabb véleményt az a két érték mutatja, amely szerint a hívek egyáltalán nem gondolják úgy, hogy rossz kapcsolatuk volna a lelkéssel vagy egymással a gyülekezetben. Ugyanakkor leginkább a templomba járás elégtelenségét látják problémának, a kérdezettek közel fele nagy vagy nagyon nagy gondnak tartja ezt.

Amikor azt kértük, hogy emeljék ki ezek közül a két legnagyobb problémát, ugyancsak a templomba járás elégtelensége a szembetűnő (25,8 százalék), ezt a rossz anyagi lehetőségek (13,6 százalék) és a hit mélységével szembeni kritikák követik (az egyháztagoknak nem elég mély a hitük – 12,6 százalék). Az egyháztagokhoz hasonlóan a lelkészek egy része is beszámolt egyfajta spirituális hiányról, amely belengi az egyházat. Közülük sokan szorgalmazták a megújulást, a hitbeli és kulturális „erősítés” szükségességét. Az értékorientációt meghatározza az a lelkési alapélmény, hogy egy elidegenedett, atomizált, közösségi értékekre nem vevő világban kell megtalálniuk helyüket, kifejtetni missziós tevékenységüket, anyagilag nagyon szorongatott helyzetben. A lelkészek ebben a munkában és ilyen körülmények között több támogatást és több iránymutatást igényelnének.

A problémák mellett elégedettség is tapasztalható, mégpedig abban, hogy a kérdezettek 55,4 százaléka nagyon elégedett vagy elégedett a gyülekezet tagjainak aktivitásával, általában a gyülekezetért végzett önkéntes munkával, áldozathozatallal. A 20 százaléknyi „nem tudom” válasszal együtt ez azt jelenti, hogy az egyháztagoknak csupán egynegyede elégedetlen az önkéntes tevékenység mértékével – miközben az egyháztagok még 10 százaléka sem végez ilyen munkát legalább havonta.

6. ábra. Mennyi időt fordít átlagosan önkéntes (nem fizetett) gyülekezeti munkára?

Ez a fajta pozitív visszacsatolás különösen aggasztó, ha összevetjük az egyházi körben világszerte szokásos önkéntes feladatvállalással. Ugyan kismértékben árnyalja az adatokat, hogy hetente több órát másoknál nagyobb arányban fordítanak önkéntes gyülekezeti munkára a diplomások és azok, akik gyakran járnak templomba, azonban ez a fajta tevékenység annyira elenyésző az egyház életében, hogy nincs érdemi hatása az összképre. Csak ha jóval szélesebb körben lenne elterjedt az önkéntesség kultúrája, beszélhetnénk komolyabb közösségi feladatvállalásról. Az ilyen kötődésnek a formái sem használatosak: egyházi csoportoknak alig néhányan tagjai, ők is elsősorban a felnőtt-bibliaköröknek és a gyülekezeti kórusoknak.

Mindezzel éles ellentétben áll az az önjellemzés, amely szerint az egyháztagok számára a gyülekezetekhez tartozás általánosan definitív erejű tényező, hiszen a kilenctizedük ezt nagyon fontosnak, illetve fontosnak tartja. Erejükhez mérten támogatják is az egyházat, egyházfenntartói hozzájárulást több mint kétharmaduk fizet, perselypénzt pedig közel felük.

Személyes elköteleződés, amelyet pénzügyi vállalások is kifejeznek – mérsékelt hitéleti és csekély személyes aktivitás. A evangélikusok önjellemzésének ez az ellentmondásossága vajon megjelenik-e a lelkészek gyülekezeti munkájában is?

Lelkészek az egyházban és a gyülekezetekben

A lelkészek sok gyülekezetben úgy érzik, nem kapnak segítséget a gyülekezeti tagoktól. A többség számára nagy befektetést igénylő munka az önkéntesség megteremtése a gyülekezetben. A lelkészek úgy becsülik, a hitéleti téren aktívak aránya kb. 10 százalék. Ennél kevesebben vesznek részt közösségi munkákban: a megkérdezettek szerint a gyülekezeti tagság mintegy 5 százaléka. A középkorúakat a legnehezebb elérni, ők azok, akik szinte hiányoznak a gyülekezet életéből, a templomból.

Az istentisztelet tartozik leginkább az egyházak hagyományos arculatához, ez a legtradicionálisabb hitéleti forma, látogatottságuk azonban gyér. Az egyik vidéki lelkész így fogalmazott: *„Az istentisztelet – idézőjelbe teszem – műfaja nyilván, mint máshol is, lecsengőben van. Az nem olyan, ami vonzó lenne. Nem mondom, hogy nem jönnek fiatalok, mert hazugság lenne, de nem olyan számban, mint amilyenben lehetne.”* (Nő, vidék)

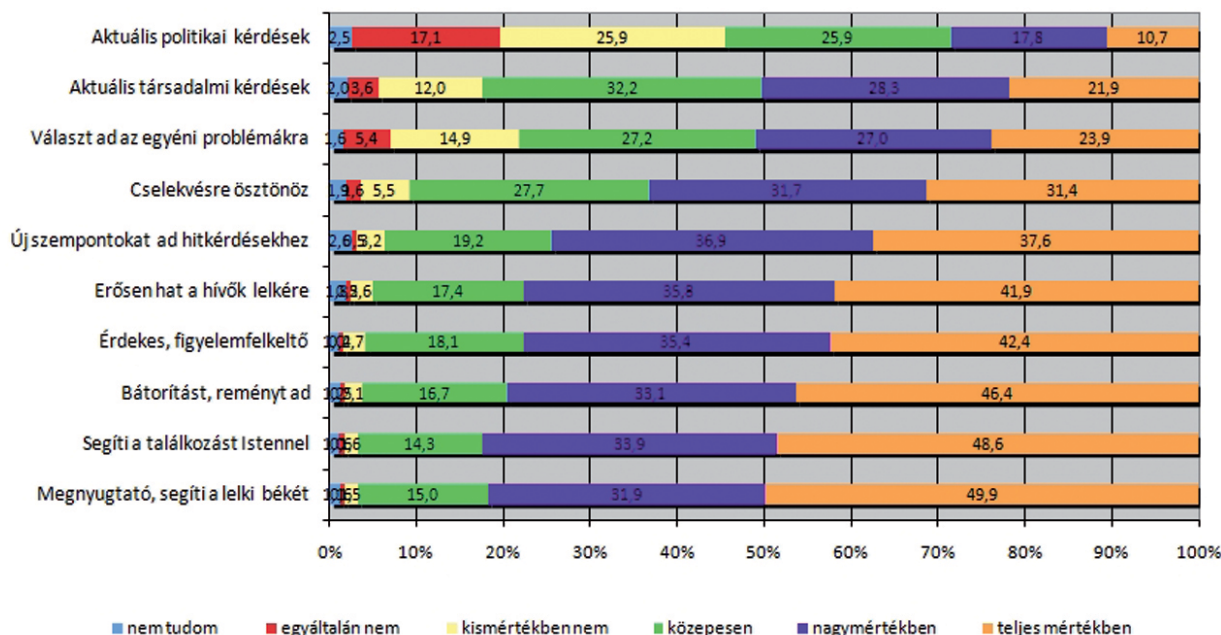
Természetesen a lelkészek többsége az istentiszteletet alapvető hitgyakorlati formának tartja, és legfontosabb feladataként készül hétről hétre a prédikációkkal. A hívek visszajelzése alapján sikerrel, hiszen az egyháztagok összességében elégedettek lelkészüik prédikációival. A válaszadásra hajlandó megkérdezettek 44,1 százaléka teljes mértékben és további 39,8 százaléka is nagymértékben elégedett vele. Az értékelések átlaga ötfokú skálán a meglehetősen jó 4,26. Szignifikánsan eltér a községekben élők véleménye az átlagtól: jelentősen elégedettebbek lelkészeik prédikációival, mint

a főváros, a megyei jogú városok vagy egyéb városok válaszadói.

Az általános elégedettségén túl a prédikációk hatása, funkciója is tagolt, elsődlegesen a vallásosság, a személyes hit elmélyítését érzékeli jellemzőként a hívek.

Azonban a páli levelek rendre utalnak kevésbé spirituális ügyekre is, szervezeti huzakodásokra, megmaradási stratégiákra. Krisztust kereső mivoltunk gyarlóságának józan belátása mellett ez lehet az a biblikus alap, amelyre hivatkozva nagyon is gyakorlatias, korszerű eszközökkel lehet és érdemes az egyházat, a gyülekezeti életet áttekinteni.

7. ábra. Az Ön gyülekezete lelkészének prédikációira mennyire jellemző, hogy...?

A prédikációk a kérdezettek több mint nyolctizede szerint leginkább a lelki békében és az Istennel való találkozásban segítenek. Közel ilyen mértékben kapnak bátorítást, reményt általa. Egyértelműen kevésbé jellemző a cselekvésre ösztönzés, és lényegesen kisebb hatása az egyéni vagy társadalmi kérdések megválaszolásában. A szószékről való politizálás pedig jóval kisebb mértékben fordul elő.

A lelkészekkel szembeni elvárások láthatóan az istentiszteleti szolgálatra koncentrálódnak. A templomon kívül alig fordulnak a lelkészekhez a hívek lelki, magánéleti gondjaikkal. Közel háromnegyedük ezt még sohasem tette, 12 százalék csak régebben, 8 százalék egyszer és mindössze 7 százalék tette ezt többször. Pedig ezt a feladatot a lelkészek általános megelégedésre oldják meg. Azok, akik kértek már ilyen segítséget tőlük, szinte mindannyian (91 százalék) úgy nyilatkoztak, tudott a lelkész segíteni.

Helyettük az egyháztagok mégis a szekularizált világ tendenciáit mutatják. A kérdezettek 55 százaléka szereti inkább maga megoldani a személyes problémáit, közel 40 százalék pedig családtagok, barátok segítségét veszi igénybe. Arra a kérdésre, hogy általában a személyes találkozás a lelkészével elegendő-e számára, esetleg többször szeretne személyes helyzetben találkozni, kapcsolatba lépni vele, 8 százaléka a válaszadóknak örülne több személyes találkozásnak. Azonos arányban oszlanak meg, s a minta nagy többségét képezik azonban azok, akik megfelelőnek értékelik a találkozások gyakoriságát (44 százalék), s akik nem is igénylik ezeket az alkalmakat (47 százalék).

A személyes alkalmak keresésének hatékonyságáról a megkérdezett lelkészek véleménye megoszlik. Sokan arról panaszkodnak, hogy a sokrétű teendők mellett nem jut idő arra, hogy meglátogassák az embereket: „kellene, de nem jut rá idő”; „nem annyi, amennyit szeretnék”. „Ez nagy hiányosság a részemről. Nincs időm, energiám, hogy a gyülekezeti tagokat felkeressem, ami talán kellene.” Azonban a lelkészek visszaigazolják a hívek véleményét: többen

úgy látják, hogy nem feltétlenül fogadják jó szívvel a lelkészt, a fiatalok pedig különösen nem tudnak mit kezdeni a lelkipásztori látogatással, inkább az idősebb és egyedülálló gyülekezeti tagok igénylik ezt (különösen betegség esetén). „...általánosan elfogadott vélemény az egyházon belül, hogy a gyülekezetet látogatni az mennyire fontos, én erről nem vagyok teljes mértékben meggyőződve, sőt, itt ...-n azt látom, hogy sokan kifejezetten nem szeretik, ha rájuk nyitják az ajtót.” (Férfi, vidék) A fővárosi lelkészek arról panaszkodtak, hogy sokszor nem jutnak tovább a kapucsengőnél, és elvéve tudnak bejutni a gyülekezeti tagokhoz, akik nem igénylik, egyenesen elutasítják ezt a felajánlást, úgy érezvén, hogy valaki betolakodik a privát életterületükbe.

A látogatásoknál hatékonyabbnak tűnnek a lelkészek számára azok az alkalmak, amikor a hívek keresik fel a lelkipásztort, lelkigondozás céljából. Néhány lelkész éppen az ezekből az alkalmakból adódó eredményeket nevezte pályafutása sikerének, például egy válás megakadályozását. Többen lelkigondozói, néhány esetben pedig pasztorálpszichológiai végzettséggel rendelkeznek – ők különösen nagy hangsúlyt fektetnek a lelkigondozói szolgálatra, még ha sokrétű tevékenységük mellett kevés idő is jut rá. A lelkészek másik csoportja azonban kevésbé tartja testhezállónak ezt a feladatot, akár azért, mert nem érzi magát felkészültnek arra, hogy ilyen pszichológiai tanácsadást végezzen, akár azért, mert nem érzi magát feljogosítva arra, hogy beavatkozzon mások magánéletébe. „Valószínűleg úgy érzi, hogy valakinek nagyon el kell mondani a bűjét, baját, de az az igazság, hogy ez külön szakma. Nem véletlen alakultak ki az utóbbi években egyetemeken a pasztorálpszichológiai képzések. A lelkipásztorolás gyakorlatilag a lelkészség és a pszichológia határterülete.” (Férfi, vidék)

Az eddikekben ismertetett eredményekből láthattuk, hogy egyháztagok és lelkészek tehát egyaránt a gyülekezeti aktivitás alacsony szintjéről számolnak be, miközben a személyes kapcsolódásra való ösztönözottség sem elegendően erős. Vajon egy általánosabb szintről, az egyház társadalmi jelenlétéről hogyan vélekednek az egyház tagjai?

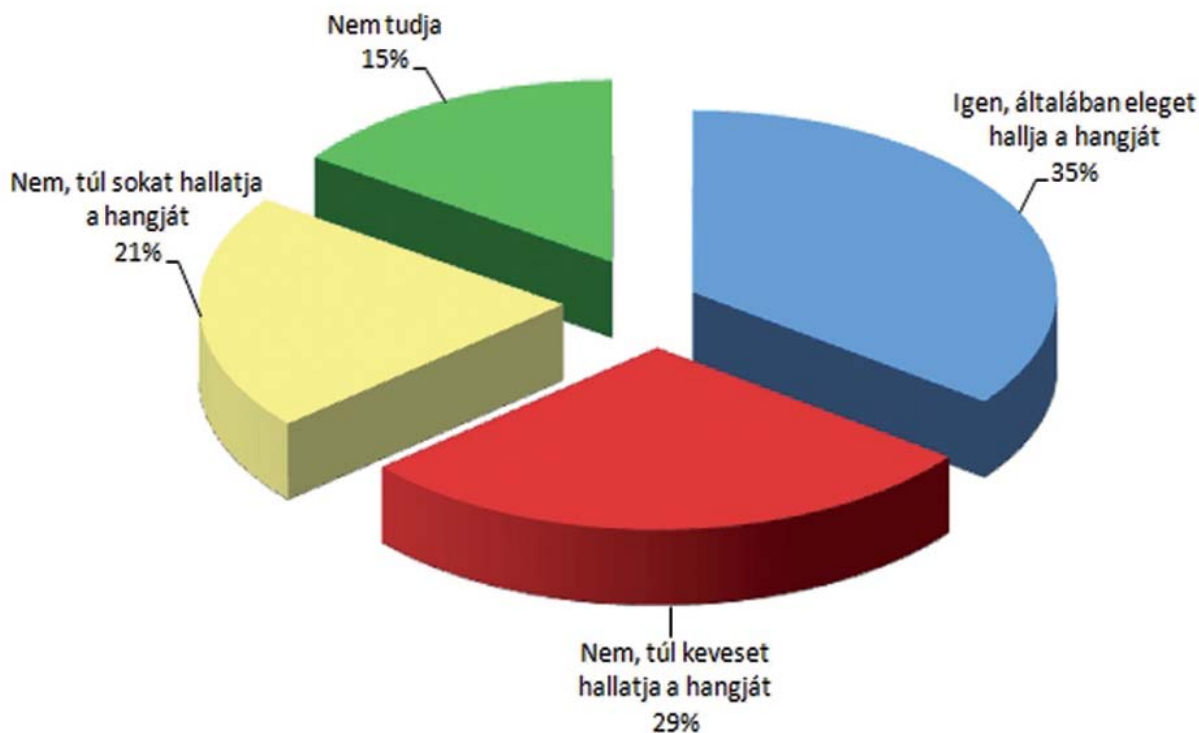
Egyház a társadalomban

A Magyarországi Evangélikus Egyház társadalmi súlyával teljes mértékben vagy nagymértékben elégedett a megkérdezettek közel 40 százaléka. Ezzel szemben kevesebb, mint egytizedükre jellemző, hogy egyáltalán nem vagy csak kismértékben elégedettek. Az átlag (1–5-ös skálán) 3,5, ami közepes értéknek tekinthető. Az iskolai végzettség emelkedésével párhuzamosan csökken az egyház társadalmi súlyával való elégedettség mértéke, de még a diplomások körében is meghaladja a közepes mértéket (3,1). Az elégedettséget nem befolyásolja kimutatható módon a templomba járás gyakorisága, tehát a gyülekezethez kapcsolódás, a hitélet aktivitása ebben a véleményben nem játszik szerepet.

Akik fejlesztést szeretnének, azok elsősorban az oktatás, nevelés és a karitatív tevékenységek területén várnak nagyobb aktivitást az egyháztól. Ugyanakkor rendkívül nagy, 60 százalékos azok aránya, akik nem látnak olyan területet, ahol növelni kellene az egyház aktivitását. Az előbbi elégedettségi adatokkal összevetve azonban megítélésem szerint ez inkább a gyülekezeti élettel és aktivitással kapcsolatban fentebb jelzett motiváltság hiányát jelző alapattitűdöt fejezi ki, mintsem az involvált támogatást.

Ellentmondásos igényeknek kellene megfelelnie az egyház vezetésének, ha az egész országot érintő politikai, közéleti kérdésekben az egyháztagok igénye szerint szólalna meg.

8. ábra. Véleménye szerint az egész országot érintő politikai, közéleti kérdésekben eleget hallatja-e a hangját az Egyház?

Látható, hogy hasonló mértékű a megszólalásokat keveslő és sokalló vélemények aránya – ebből nyilvánvalóan nem volna értelmes átlagot vonni, hiszen markánsan különböző elvárások fogalmazódnak meg. Ezek szociodemográfiai háttere több esetben is világos kontúrokkal rajzolódik ki. A fiatalabb és idősebb korosztályhoz képest nagyobb arányban vélték úgy a 36–59 év közöttiek, hogy az egyház túl keveset hallatja a hangját közéleti kérdésekben – a 36–45 éves korosztályban egyenesen ez volt a domináns vélemény. Ezzel szemben a 60 év felettek körében ennek az álláspontnak a támogatottsága az átlagosnál alacsonyabb volt, és gyakorlatilag megegyezett az ellenkező értékelés elfogadottságával, amely szerint az egyház már így is túl sokat hallatja a hangját politikai kérdésekben. Az iskolai végzettség emelkedésével nő az elégedetlenek aránya, akik szívesebben vennék, ha az egyház nagyobb erővel jelenne meg közéleti diskurzusban. De ugyanez mondható el a gyakran templomba járókról is.

A nagyobb közéleti aktivitás igénye ugyanakkor a hívek döntő többségénél nem jár az egyes politikai pártokhoz való közvetlen kapcsolódás igényével, illet alig néhány százalék szeretne. Két csoport aránya hasonló: akik szerint teljes távolságot kellene tartani a politikától (42 százalék) és azok, akik értékelvű kapcsolatot, vagyis az egyház céljaihoz közel álló pártok támogatását kívánatosnak tartják (44 százalék).

A hívek véleménye egybeesik a lelkészek által megfogalmazottakkal. Ők fenntartásokkal figyelik a nagypolitikával való kapcsolattartást. „*Nekünk nem az a dolgunk, hogy bemennyünk a nagyok közé, akikre az emberek fújolnak.*”

És nem azért, mert a fújolástól félek önmagában, hanem mert ott nincs helyünk. Jézus sem ment soha ezek közé. Nem azért, mert ők nem emberek, és nem kell őket szeretni (...), csak a mi szerepünk nem az, hogy befurakodjunk ezek közé, és az emelvényről mondjuk meg, hogy mit kell.” (Férfi, vidék) A lelkészek egy jelentős része említette és kifogásolta az egyház politikai kiállását. „Nem gondolom, hogy bele kell avatkozni nagyon sok dologba, akár politikai vagy ilyen dolgokba. Totális baklövésnek tartom, hogy akármilyen szinten is az egyház beleszóljon, vagy a lelkész személyesen belefolyjon ilyen, »majd ő megmondja, hogy mi az igazság« dolgokba.” (Vidék, férfi)

Összefoglalás – kitekintés az egyházi stratégiára

Kutatásunk az egyházi stratégia háttéranyagaként született – erről a stratégiai kezdeményezésről a hívők egyhatoda hallott, elsősorban lelkészétől vagy gyülekezeti tiszttségviselőitől. Függetlenül attól, hogy hallott-e róla, a hívők 52 százalékos többsége támogatja egy stratégia kidolgozását, amelyben leginkább az ifjúság ügyét, az egyházi célok megújítását, a diakóniát, valamint az egyház erősítését, a hívek összetartását és aktivizálását érzik fontosnak. Az egyházstratégia körüli munkáról az átlagosnál kétszer nagyobb arányban hallottak a diplomások – körükben már minden harmadik egyháztag tud róla. De másoknál tájékozottabbnak bizonyultak a Pesti és a Budai Egyházme-gyében élők is, akárcsak a gyakran templomba járók.

Az egyházi megújulási stratégiának ez az enyhe többségű igenlése akár meglepő is lehet abban az összképben, amely körvonalazódik a fentebbiekből. A vélemények alapján ugyanis a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjai körében nem érződik a „teremtő feszültség”, az olyasfajta feszítő gondok megélése, amelyek kikövetelnék a cselekvést.

Családi szocializáció, vagyis az evangélikusság és az evangélikus közösséghez tartozás természetes adottsága jelenti keretét egyházi életünknek, amelyre büszkék vagyunk, de külön tenni érte többségünk nem érez belső ösztönzöttséget. A tisztességes szegénység viselhető hittestvéreink nagyobbik része számára, egyházi-gyülekezeti gondjaink az előregedéssel, a hitbéli elszürküléssel függenek össze. A hitélet apadásával szemben azonban nem látunk megtehető lépéseket, a családot kiemelkedő értéknek tartó személyes életünkben pedig inkább magunkban, szűkebb körben oldjuk meg problémáinkat, evangélikusságunk amúgy sem jelenik meg erőteljesen a gyülekezeten és családon túli világunkban.

Keserű önvizsgálással mondhatjuk persze, hogy igazán magyarországi az evangélikus egyházunk, hiszen a közösségi stratégiák és az előrevivő, a kialakult „kis alkus” keretekkel ütközéseket is vállaló jobbat akarás hiánya általános magyar sajátosság. Mégis, közeledve a reformáció félévezredes ünnepléséhez, a lutheri örökség akár arra is indíthatna bennünket, hogy élesebb kontúrokra érzékeny szemmel nézzünk magunkba keresztény emberként és evangélikus gyülekezeti tagként.

A most vitára, beszélgetésekre bocsátott kutatási program értelme éppen az volna, hogy ehhez kínáljon fogó-dzókat, kiindulópontokat. Élünk vele!

Fábri György (1964) az ELTE habilitált egyetemi docense, rektorhelyettese. Szakterülete a tudománykommunikáció, felsőoktatás-elmélet és a társadalmi kommunikáció. Szociológiai kutatásokat vezet a felsőoktatás és a tudomány társadalmi percepciójáról. Tudománykommunikációs projektek (Mindentudás Egyeteme, Tudás Presszó) kezdeményezője; legújabb kutatásai a média, ideológia és társadalmi értékrend témakörét dolgozzák fel. Csömöri evangélikus családban nőtt fel, szülőfalujában ma is gyülekezeti tag.

Rajzban nem lesz könnyű ábrázolni

Kóhádi
Dorottya

Beszélgetés Richly Zsolttal az első Luther-rajzfilmről

A reformáció kezdetének 500 éves jubileumára világszerte készülődnek az evangélikus egyházak, így a Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) is. A Reformációi Emlékbizottság ülésein a méltó ünneplés legkülönbözőbb formáiról tárgyalnak az adott területeket (kultúra, tudomány, művészet, egyházi intézmények, egyházi gyűjtemények stb.) képviselő szakemberek. Az Északi Egyházkerület püspöke, dr. Fabiny Tamás évről évre meghívja kölcsönös ismerkedésre az egyházkerülete területén élő, alkotó különböző hivatások evangélikus képviselőit. Tudósokat, jogászokat, művészeket, orvosokat. Egy ilyen alkalomra kapott meghívást Richly Zsolt is. Az ismert és elismert rajzfilmes művész bemutatkozó szavaiban elárulta: régi nagy álma, vágya egy Luther-rajzfilm elkészítése. Az ötlet lelkesedést, kedvező fogadtatást váltott ki a jelenlévőkből, Fabiny Tamás püspök pedig – mint az MEE médiamunkáért felelős püspöke – „szárnyai alá vette” az akkor vágyként megfogalmazott tervet. Azóta konkrét lépések sorát tette meg mind a művész, mind az a kis önkéntes támogató csapat, akik a rajzfilmsorozathoz jelen stádiumában támogatásukat tudják adni.

Richly Zsolt rajzfilmtervező, -rendező, címzetes egyetemi tanár. 1941-ben született Sopronban, középiskolai tanulmányait is a városban, a Berzsényi Dániel Evangélikus Liceumban végezte el. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, a Magyar Iparművészeti Főiskola és a Pannónia Filmstúdió (ma Pannóniafilm Kft.) tanára. Saját rajzfilmekben rendezőként, látványtervezőként és figuratervezőként vált ismert és elismert művésszé. Egész estés filmje: *Háry János* (1983). Rajzfilmsorozatai: *A kockásfülű nyúl* (1975); *Kíváncsi FánCSI* (1986); *Fabulák, Heltai Gáspár mesél* (1987); *A magyar föld szentjei* (tizenhárom story board). Híres munkája a *Kőműves Kelemen* című filmballada (2009). Az evangélikus vallású művész egyéni kiállításainak egyebek mellett evangélikus egyházunk is otthont adott már. Richly Zsolt grafikusművészként is aktív alkotói életművet tudhat magáénak. Balázs Béla-díjas (1981), Érdemes Művész (1986).

– *Egy tavalyi interjúban művész úr sok konkrétumot osztott meg az olvasókkal. A tervek már egyre jobban körvonalazódtak akkor is, azonban igen sok bizonytalanság volt a finanszírozást illetően. Azóta történt-e valami előrelépés? Hogyan, miként lehet egyházi vagy egyházon kívüli, hazai vagy külföldi szponzorokat találni egy ilyen igényes, nagyszabású vállalkozáshoz – amely azonban rendkívül költségigényes is?*

– Sajnos egyelőre csak reményeket tudok megfogalmazni. Készítettünk egy nagyon szép, színvonalas dossziét, amelyben megtalálható a sorozat koncepciója Fabiny püspök úr tollából, feltüntetettük benne az egyes epizódok címét, valamint

belekerült Lackfi János író, költő, műfordító filmnovellája, akit az irodalmi forgatókönyv elkészítésével bízunk meg. A dosszié tartalmaz egy képes forgatókönyvet, úgynevezett *story boardot*.¹ Majd ehhez egy amatőr együttessel hangot vettünk fel, és erre rajzoltam rá a képes forgatókönyvet, amit szintén filmre vittünk (*animatic*). Ez azért fontos előrelépés a jövő szempontjából, mert ezt a dossziét püspök úr már megpróbálta népszerűsíteni a Lutheránus Világszövetségben is, amelynek azóta egyik alelnöke is lett. Sikertől továbbá a Reformációi Emlékbizottság által felvett programok között elfogadtatni. Reménykedünk. Ismerve az ország és az egyház (anyagi) helyzetét, tudjuk, hogy a finanszírozás kérdése komoly erők mozgósítását igényli. Megpróbálunk külföldről támogatást szerezni. Régen a pápák finanszírozták a sixtusi kápolnát, a Manzu-féle bronzkaput a Vatikánban... Ma az emberek nagyon sokat ülnek a televízió, az internet előtt. Ennek a sorozatnak véleményem szerint az lehet a küldetése, hogy ha levetítik egy kisközösségben, körbe lehet ülni az asztalt, lehet róla beszélni, egy előadásnak is lehet az alapanyaga. Az elmondottak miatt a kezdetektől fogva nem egész estés filmet tervezünk. Tizenkét epizódra gondoltunk. Nem bármilyen sorrendben levetíthető részek, hiszen Luther Márton életútja kronologikusan kerül sorrendbe. Akár konfirmációs ajándék is lehet majd a későbbiekben, hittanórai, bibliaórai anyag is lehet, ha a mű továbbéléséről is gondolkodunk.

– *Művész úr mikor és hogyan ismerkedett meg Lutherrel? Mi az első Lutherrel kapcsolatos élménye?*

– Sopronban, Magassy Sándor hitoktatónál történt. Tőle kaptam az első Bibliámat, ami még a Líceumé volt. Akkoriban, az '50-es években még szinte „pult alól adták”. Ez a Biblia még ma is megvan. Weltler Rezső lelkész volt a konfirmációs felkészítő tanárom, akitől Luther Mártonról és a reformációról tanultam. A téma rajzfilmesítése 1994 óta foglalkoztat. (Akkor még Marsall László írta az első forgatókönyvet.) Megpróbáltam Németországban, majd a budavári evangélikus egyházközség német gyülekezetében szponzorokat keresni. Akkoriban azonban éppen elmúlt egy évforduló, és már nem volt aktuális. Most azonban, ha szabad ilyet mondani, Fabiny püspök úrban megtaláltam a legjobb „menedzsert”, ő korábbi sokéves, a Duna Televíziónál szerzett műsorszerkesztői tapasztalata birtokában – átérve a kezdeményezés fontosságát – sokat segít az ötlet minél szélesebb körben való megismertetésében. Reménykedünk tehát, van érdeklődés: Finnországtól Németországon át Olaszországig, de Amerikába is eljutott egy ilyen dosszié. Elsősorban a nyugati, északnyugati államokra gondolok, Gustav Adolf „utódjaira” mint elsődleges lehetséges partnerekre. Nagyon nehéz ugyanakkor kérni, amikor még nincs meg az úgynevezett pilótafilm. Ehhez kell most összeállítanom eddigi munkáimból egy összegzést.

– *Úttörő jelentőségű ez a vállalkozás. Luther Mártonról még soha, sehol a világon nem készült rajzfilm...*

– Igen, ez valóban így van. Ez lenne az első Luther-rajzfilm (tegyük hozzá: sorozat). Érdekes, hogy még senki nem jutott eszébe. Magam nem „megrendelésre”, hanem régóta dédelgetett tervként szeretném az évfordulóra megvalósítani. A könyvkiadás az egyházak által már jól bevett, gyakorolt tevékenység. Ugyanakkor ha azt mondom, hogy egy rajzfilm egy perce ezer euróba kerül, akkor bizony mindenki meglepődik... A világban mindenütt úgynevezett előszponzorálással szokták a rajzfilmeket finanszírozni – mielőtt még bármi (a fent említett terveken kívül) elkészült volna. Az üzletemberek tehát úgy adnak pénzt, hogy gyakorlatilag megelőlegezik az akár többéves munkát. Nyilvánvaló, hogy ez a módszer az egyházban még járhatlan út.

– *Lackfi János lesz a forgatókönyv írója. A fiatal, jól ismert és népszerű író, költő már komolyan készül a feladatra. Hogy esett rá a választás?*

– Jó írónak találom, akinek jó drámai érzése van, üdítő nyelvi leleményei. Mai füllel megérthető, csak részben archaizáló nyelvet kell írni ehhez a filmhez. Mikor felkértem, talán ő maga sem tudta, mekkora vállalás lesz ez. Természetesen tőle sem lehet kérni, hogy előre megírja tizenkét epizód forgatókönyvét honorárium nélkül. A „legmu-

¹ A story board egy olyan, filmgyártásban, filmanimációban használt eszköz, amelynek segítségével a készítők a történetet tudják vizuálisan megjeleníteni, még a forgatás vagy animálás megkezdése előtt. – *A szerk.*

tatósabb” történeteket megpróbáltuk kiválasztani („Itt állok, másként nem tehetek...”), de célszerűbb lesz sorrendben haladni. Az előkészítés költsége az egyharmadát teszi ki a végösszegnek, de még nincs látszatja, még nincs felmutatni – ezért is nehéz a feladatunk.

– *Milyen lesz a film szerkezete?*

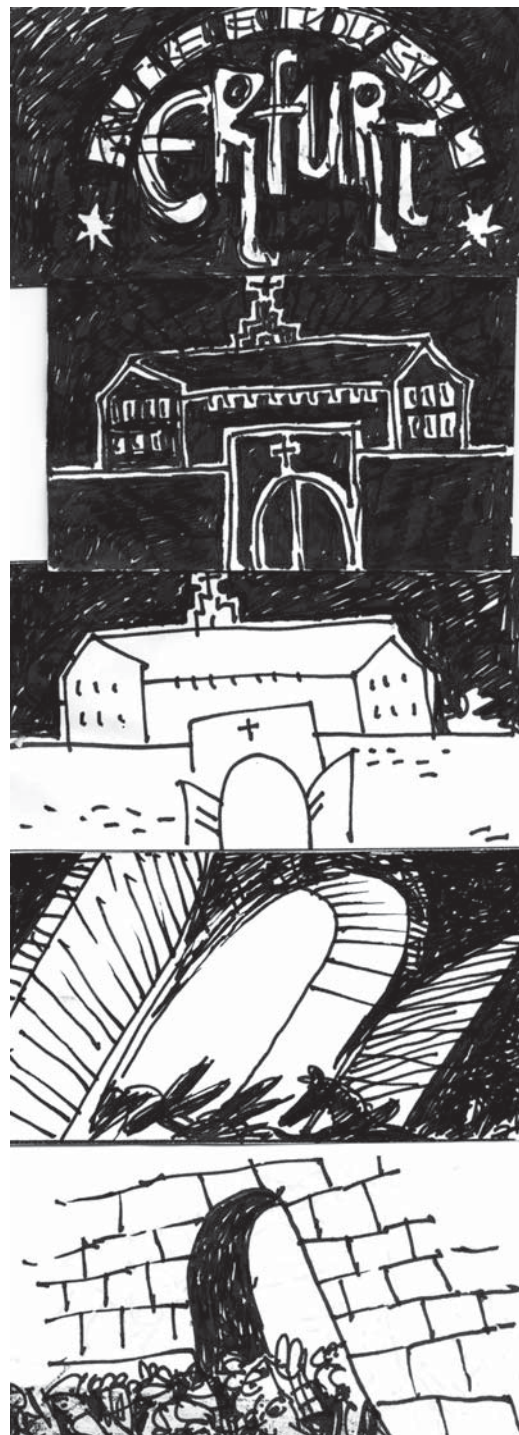
– Luther élete nagyon kalandos volt, a helyszínek is változatosak lesznek. Van egy történeti eseménysor: az életút, melyet narratív mesélés fog megjeleníteni a filmben. Szeretnék emellett olyan betéteket írni, amelyek a mai ember vizualitásához közelebb állnak. Luther Márton vívódásait, vergődéseit, éjszakai imáit vonalban rajzolnám meg, sok átalakulással. Kortalan stílus ez, és a mai ember lelkivilágához is ez áll közelebb. A harmadik réteg a dokumentumok felvonultatása lenne. Luther Bibliája, keresztje, széke... mindaz, ami hitelessé, hihetővé teszi, dokumentálja, hogy ez a történet így történt meg. Ezt a három réteget szeretném vegyíteni. A mai fiatalság, amely a klipek képözönéhez szokott, reményeim szerint „veszi majd a lapot”.

– *Számos Luther-ábrázolás és -film látható, vannak köztük egymásnak ellentmondó felfogások is. Milyen lesz a Luther-rajzfilm reformátora? Úgy is kérdezhetném, milyen az Ön, az alkotó Luther-képe, amelyet szeretne majd megjeleníteni?*

– Vizuálisan annyit elmondhatunk, hogy – bár nagyon kevés kép maradt fenn róla – nem volt egy filmsztár. Némelyik ábrázolást utólag készítették, és erősen idealizált. Nem olyan lesz, mint az egész estét filmek filmszínészei által életre keltett Luther – ez bizonyos. Ahol ez lehetséges, a meglévő dokumentumokból szeretnék kiindulni és azokat átformálni az aktuális epizód rajzfilmfigurájává. Gyerekkorából ugyanakkor semmilyen ábrázolás nem maradt fent róla...

– *És átvitt értelemben milyen Luther-képet lát most az alkotó? A hit harcosa, a nagy felismerések embere, a karakán egyházreformátor, hívők példaképe, a modern, vagány küzdő...?*

– Leginkább egy vívódó személyiséget látok, akinek nap mint nap meg kell küzdenie a hitért. Pont ez az, ami modernné teszi! Rajzban ezt nem lesz könnyű ábrázolni, ez tény. A dolgozószobámban már régóta sorakoznak – egy nagy dobozban – azok a kötetek, amelyek Luther Mártonról, a reformációról, Luther reformátortársairól szólnak. Komoly felkészülést végzek tehát az olvasmányok terén is, hogy hitelesen ábrázolhassam Luthert, de persze van egy saját, immár kialakult Luther-képem, ez a küzdő, vívódó, nagyon emberi, a szívemhez nagyon közel álló ember. Mai ember, nem a középkor múltba vesző alakja ő. A másik, ami az alkotás folyamatának része, s ami a műhelymunka részét képezi, hogy a kor művészettörténeti, vallási-liturgiai, zenei jellemzőit tanulmányozom. Térképeket, a Luther által megjárt városok építészeti alkotásait, a kor templomi műkincseit, a festészet, a művészet, az öltözködés

megannyi apró és nagy részletét meg kell jeleníteni. Ez óriási feladat. Ebben a kezdettől segítségemre vannak az evangélikus gyűjtemények munkatársai, különösen is az Evangélikus Országos Múzeum művészettörténésze. Ezek a háttér munkálatok már most folynak, és a rajzfilmes stábnak egyre nagyobb mértékben kell a múzeum munkatársainak szakmai útmutatására támaszkodnia, hiszen nem mindegy, hogy milyen misekönyvet, milyen éneket, milyen festményt, szobrot, épületet mutatunk a filmben. Luther élete és kora az egyik legizgalmasabb szellemi és művészettörténeti kaland, amivel valaha találkoztunk, ez már most körvonalazódik.

– *Mennyi időt vesz igénybe ez a hatalmas munka onnantól kezdve, hogy rendelkezésre áll a pénz?*

– Nem „másnapra” lesz kész, noha nyilván mindenki, nézők és szponzorok szeretnék mihamarabb látni az eredményt. Csak az anyaggyűjtés óriási feladat. A német múzeumok anyagát ki kell például kérnem. Térkép-gyűjteményre is szükségem lesz, hiszen a koncepció szerint minden epizód elején és végén megjelenik majd az utazások útvonala. Luther élete egy nagy, hosszú utazás volt! Ez a keret vagy hídszerkezet minden epizódban jelen lesz. A filmet 2015-re szeretném megcsinálni, hogy legyen idő teríteni. Sok melléktevékenység is kíséri egy rajzfilm elkészítését, a hittankönyvtől a könyvjelzőig, egy társasjátékig akár, amelyeknek idő kell, hogy kifussák magukat. Ha az előkészítés megvan, úgy lehet számolni, hogy egy stábbal körülbelül havonta egy percet lehet megcsinálni. De ha több stábbal dolgozhatunk, akkor gyorsabban haladunk. 2015-ig bele kell férnie.

– *Ki felügyeli, írja, véleményezi a film teológiai mondanivalójának pontosságát, hitelességét?*

– Kértem egy szakértőt, de még nem jelöltek ki konkrét személyt. Az eddig meglévő anyagot Fabiny püspök úr véleményezte teológiailag. Lackfi János nagyon alaposan utánaolvasott, élesen fogalmaz, szigorú kritikával tud élni, és katolikusként más aspektusból látja, mint egy evangélikus. A terjedelemre visszatérve, animációs filmből tizenkét epizódnál többet nem érdemes csinálni, azonban a szöveg belesűrítése komoly figyelmet igényel majd. Hallatlanul nagy és sok az a mondanivaló, aminek bele kell majd férnie egy-egy részbe. Asszociációs láncokat képzelek el, mintha egy verset vagy balladát csinálnék. A filmet később szinkronizálni is lehetne – bár tény, egy francia szöveg 30 százalékkal hosszabb,

egy angol pedig 20 százalékkal rövidebb, mint a magyar szöveg. A DVD korában azonban több csatornán lehet felvenni a hangot. Ez már az utómunka feladata lesz.

– *Feliratozni rajzfilmet pedig nem lehet...*

– Így igaz, ez sajnos nem járható út.

– *Mennyiben más egy rajzfilmkészítő munkája, mint egy játékfilmrendezőé?*

– Manapság másként válaszolok erre, mint tettem volna tíz évvel ezelőtt. Egy kérdéssel felelek: korunk világ-sikere, az *Avatar* rajzfilm vagy nem rajzfilm? A trükkök révén összerosódnak a műfajok. A régi szisztéma szerint

a rajzfilmrendező kitalálta a koncepciót, és azt megvalósította a stáb. Most a rendező inkább maga mellé választ hat-hét egyenrangú felet: grafikust, hangtervezőt, számítógépes szakembert, egyet, aki a szükséges relikviákat gyűjti össze a múzeumokból, egy jó ritmusérzékű vágót és így tovább. Ők mind egymás mellé sorolódnak. Kevesebb emberrel dolgozik ma a rajzfilmes, de azoknak magasán kvalifikáltaknak kell lenniük. Régen az animátoroké volt a legnagyobb feladat. Mára ez megváltozott, a film három rétegét is ezért találtam ki. Intellektuálisabb élményt ígér reményeim szerint a tervezett rajzfilm a szakemberek összmunkája révén.

– *Luther énekei, zeneszeretete és ez irányú talentuma hogyan fog megjelenni a filmben?*

– A zene nem maradhat ki, ez természetes. Az *Erős vár a mi Istenünk* Mendelssohn-féle feldolgozása lesz a főcímmel. Bach, Luther-énekek, és lehet benne egy karácsonyi ének is, a *Mennyből jövök most hozzátok*. Az utolsó epizód Luther jelentőségével foglalkozik. Nagyon nagy jelentőséget tulajdonítok a kátéknak, Luther szerzetesi életének, az ágoston-rendiek reguláját, Luther házasságát is szeretném hangsúlyosan ábrázolni. Lesz kolostori gregorián ének is, latin szöveg, a középkor jellegzetes hangja és szöveges megjelenítése.

– *Alakul már fejben a film színvilága? Itt a vázlatokon még csak fekete-fehér rajzokat látunk a mostani stádiumban, de ez, gondolom, a műhelymunka miatt van így.*

– Köszönöm ezt a kérdést, mert én mindig is a színekről voltam híres. Az egész estés filmekben én voltam a színfelelős, a diplomamunkám is nagyon-nagyon színes volt. Újabban egyre jobban visszavonulok ezen a téren. A *Közműves Kelemen* például fekete-fehér volt, csupán egy piros felirat jelezte, hogy a film mégis színes. A Luther-rajzfilmet sem szeretném túl színesre csinálni. A dokumentumok mindenképpen színesek lesznek. Luther életének eseményeihez jelzett színeket fogok használni. Úgynevezett *flashback*eket is használok majd, ahol visszaidézünk korábbi epizódokból, de más színnel jelennek majd meg ezek a felvillanások, utalások. Bizonyos, hogy a film nem lesz tarka.

– *Egész estés filmje, a Hány János sokak számára „kultuszfilm” lett: „a film”, amelyben sok olyan apró finomság, utalás, ikonográfiai meglepetés volt, amely jól jellemzi a kort. Ebben a filmben lehet hasonlóknak gondolkodni?*

– Feltétlenül! Ott van például V. Károly kalapja a sok csüngő arannyal, az alsó ajka, a ruhájának spanyol puffos ujja mint a szerzetesek ruhájával fennálló kontraszt – sok ilyen apróság lesz ábrázolva a filmben, például amikor Luther elmegy Rómába a pápához. A német és az olasz reneszánsz különbségét is érdemes ábrázolni, majd amikor visszamegy Luther Wittenbergbe, akkor fog fölvirágozni, de ő más szemszögből lát mindent. Nagyszerű Cranach-képeim, Altdorfer, Dürer-akverelleim vannak a tájról, már gyűjtöm a kulturális utalásokat. Dürer híres imádkozó kezét bele akarom venni. Tulajdonképpen ebből, ezekből az utalásokból élek. Itt is számítok az evangélikus művészettörténészekre és a gyűjtemények közreműködésére úgy ötletekkel, mint konkrét megoldási javaslatokkal.

– *A rajzfilm olyan lehetőségeket rejt, amelyeket egy játékfilm nem...*

– Valóban, magam is szeretném kiaknázni ezeket a lehetőségeket és ezáltal azt elérni, hogy háromszor is megnézze a néző, és mindig találjon valami újat, vegyen észre egy apró jelzést. Három doboz könyv áll már feldolgozásra készen a munkához. Egészen más élményt szeretnék adni, mint a korábbi Luther-filmek. A jó rajzfilm szerintem olyan, amely mindazt a többletet meg tudja jeleníteni, amit a hagyományos „natúr film” nem. Az intellektuális csemegéket mind remekül fel lehet használni. Egy izgalmas század ez, a középkorból a reneszánszba történő lassú átmenet az, ami különösen is foglalkoztat, ezeket a határeseteket nagyon szeretem ábrázolni.

– *Hogyan summázhatuk 2010 őszén, itt, a műhelyben: mik a jövő feladatai?*

– Még nincs meg az az említett hat-hét ember, akiből a stáb összeállhat majd. Anyagiak tekintetében bízom a német evangélikusság anyagi erejében. Pályázati pénz elnyerésére nincs lehetőség, a magyar rajzfilmgyártás szintén súlyos gondokkal küzd. El kell készíteni az úgynevezett *trailert*, amely egy nagyjából kétperces, teljesen kidolgozott anyag, s ezt sem tudom előfinanszírozás nélkül létrehozni. Egyedül állok a szigeten, és várom a hajót...

Lackfi János

A lelkiösmeret szava

Epizód Luther Márton életéből – animációs forgatókönyv

(Csörömpölve megy a kocsi Lutherrel, rajta kívül pár szerzetes ül rajta, és fegyveresek, a kocsi előtt lovagol császári zászlót lobogtatva a birodalmi Herold. Áttűnés, a császári rendeletet cirkalmazza valaki, s közben halljuk is a szöveget.)

VÁDLÓ HANGJA: Adatik tudtára mindeneknek ezen császári rendelet, melynek értelmében minden rendek és rangok számára megparancsoltatik, hogy a Luther Márton ágoston-rendi testvér nevét kopertán viselő mindennemű theologiai munkák...

(A szöveg folytatódik, de közben már Luthert látjuk, amint útközben a kocsiból kiszállva a falragaszt nézi, rajta a rendeletet, mely az ő hangján hallatszik tovább...)

LUTHER: ...nyomattatott kötetecskéi elkoboztassanak, máglyán vagy más eleven házi tűzön nyilvánosan vagy zárt kapuk megett szaporán megégettessenek...

(A kocsi megy tovább, a kamera mind magasabbról, mind kisebbnek mutatja, végül egy korabeli, díszes térképet látunk, melyen végigszalad egy apró pont, megtéve a Wittenbergtől Wormsba vezető utat. Hirtelen Worms kapuját látjuk, a kocsi megáll, a szerzetes leugrik, ölében tartott Bibliája leesik, hiába kap utána. Ahogy lehajol érte, a könyv nyitva van, látjuk a betűket, és halljuk az idézetet.)

A BIBLIA HANGJA: Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre, hanem hogy fegyvert. Mert azért jöttem, hogy meghasonlást támazzak az ember és az ő atyja, a leánya és az ő anyja, a meny és az ő napa közt.

(Megszólalnak a Luthert fogadó trombiták.)

SZOLGÁLÓ: Nézd, a szegény barátot! Úgy fogadják, mint egy nagyurat!

MÁSİK SZOLGÁLÓ: De úgy viszik, mintha vesztőhelyre.

SZOLGÁLÓ: Azért őrzik hét lakat alatt, nehogy elveszejtsék ellenfelei.

MÁSİK SZOLGÁLÓ: Vagy a hívei.

SZOLGÁLÓ: Ki barát, ki ellenség itt, ugyan, ki tudja?

FÉRFI HANG: Érti ezt a fészkes nyavalya. Az egyik a pápával, a másik a pápa ellen. Még a végén kiirtják egymást, és nem marad szerzetesünk egy se.

MÁSİK FÉRFIGANG: Attól te ne félj, amíg a mi zsírunkból futja, mindig lesznek szerzetesek!

SZOLGÁLÓ: Bátor lélek ez a Luther, hogy idemerészkedik. Csak a minap is megégettek néhány dominikánust, mert a nagy csodavágyásban krisztusi sebeket fabrikáltak egy noviciusra.

FÉRFIGANG: Az égetés nem tréfadolog, kormol az ember húsa, serceg, durrog, mint a nyárson forgatott ökör faggya.

MÁSİK SZOLGÁLÓ: Ugyan, szerzetesi perpatvar ez az egész. Még a pápa is jófejű embernek véli Márton testvért. Kicsit megszuttyongatják, aztán mehet vissza a kolostorába levendulát locsolni.

FÉRFIGANG *(A fickó Luther elé ugrik, rácsimpaszzkodik, ellátja jó tanácsokkal, de aztán félretolják)*

Fogadj meg egy jó tanácsot: ő szent felsége etikettje értelmében tanácsos lenne, ha kifejtenéd nagyrabecsülésedet az ősi német törzsokból sarjadt nemes ifjúi vér, földünk sziklaszilárd védelmező pajzsa...

(A szerzetest egy díszes ajtóhoz kísérik, az magától kitarul, látjuk a wormsi püspöki palota belső terét. Hatalmas gótikus ablakok eresztik be a délutáni fényt, mely csak még drámaibbá teszi a teremben uralkodó sötétet. Fáklyák villognak mindenfelé, a sebbel-lobbal közlekedő urak kíséretének kezében. A kor egész divatos ruhatára felvonul, a falaknál, a stallumokban kíváncsi urak sora, de középtűt is rengeteg előkelőség álldogál, harisnyás piperkőcök és talpig vasba öltözött martalócok ledér hölgyekkel, különböző világi és szerzetesi öltözékeket viselő papi személyek és visszafogott öltözötű tanácsnokok.)

VÁDLÓ *(A címek, rangok felsorolásától kezdve a Hang elhalkul és háttérként szolgál a következő dialógusokhoz.)*

Kéretjük felséges színüink elé a tiszteletreméltó, kedves és ájtatos Luther Márton ágoston-rendi barátot...

KÁROLY CSÁSZÁR *(Kíváncsian a baráttra néz, majd előhúzza az óráját, gyönyörű, díszes szerkezet, megnézi, 4 óra 3 percet mutat. Károly bosszúsán néz Lutherre, majd a püspöki palota termékének díszes, nagy órájára esik tekintete, azon 4 óra lesz 1 perc múlva. Károly felszisszen, és fejszoválvá a nagy órához igazítja a sajátját.)*

Carramba! Leüttetem az átkozott órásmeister fejét.

...kinek az egyházi tanításokkal, s a római Szentszék tekintélyével kapcsolatos téziseit ezennel meghallgatni, és azoknak benső tartalmát megvizsgálni máltóztatunk, mi, Károly, Isten kegyelméből választott római császár, a birodalom mindenkori gyarapítója...

KÖVET *(Lihegve érkezik, suttog Károly fülébe.)*

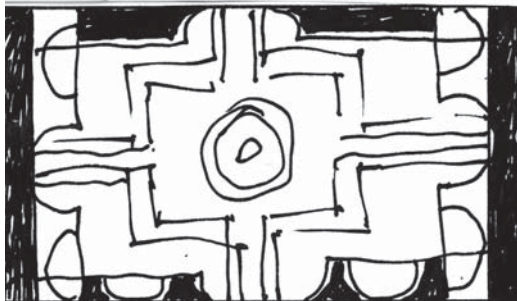
Fogytán az időnk, felség. Valenciában lázongások törtek ki... Zamora püspöke csapatai élén sarcolja sorra a városokat, kifosztja a kolostorokat, és véres szájjal prédikál...

(Miközben beszél, látjuk Spanyolország térképet és rajta apró sárkányokként az ellenségek mozgódását. Majd egy korona indul el kacskaringós úton észak felé: a császár utazását látjuk északra.)

A francia seregek a határon toporzékolnak, nagykövet úr tarsolyában alighanem ott lapul a hadüzenet...

(Károly megkeresi szemével a francia nagykövetet, aki kétértelmű udvarias-sággal odabiccent.)

Ez a sok potyaleső itt mind felséged vesztére esküszik...

VÁDLÓ *(közben háttérben folytatja)*

...Németország, Spanyolország, a két Szicília, Jerusálem, Magyarország, Dalmácia, Horvátország, et cetera királya, Ausztria főhercege, Burgundia hercege, Habsburg, Flandria és Tirol grófja, Afrika és Ázsia uralkodója, et cetera, et cetera...

(Egy padon Luther könyveit látjuk sorban kirakva. Kezében a Biblia.)

LUTHER *(Odataszigálják, térdet hajt a Császár előtt)*

Itt állok. Másként nem tehetek. Isten engem úgy segítjen. Ámen.

VÁDLÓ *(arca esetleg nem is látszik, a könyveket sorra felemelik, látszanak a korabeli stílusban nyomtatott címek)*

Pro primo: elismered-e itt nyilvánosan a magadéinak azokat a könyveket, amelyeket a neved alatt terjesztenek? Pro secundo: fenntartod-e azok tartalmát, avagy vissza kívánsz vonni belőlük valamit? Ezen művek az alább következőek...

(Miközben a címeket olvassák, hirtelen váltással könyveseket látunk, akik ezeket a Luther-füzetkéket pakolják ki standjukon. Egyszeriben felbukkan egy kivont kardú, páncélos, sisakos spanyol lovas, szétszórja a könyveket, felborogatja a standot, egy másik lángcsóvát vet rá, és baromfikat, zöltségeseket félresöpörve, majd sikátorokon keresztül üldözik a fejveszettezen menekülő könyvkereskedőt. A piacozók döbbenetben nézik a jelenetet, de közbeavatkozni senki sem mer.)

...A búcsúról és a kegyelemről, Ajánlat, Astercisi avagy germanusul Csillagocskák, Az egyház babilóni fogságáról, Előadások a Zsoltárokról, Előadások Pál apostolnak a rómaiakhoz írt leveléről, A keresztyén ember szabadságáról, A keresztyénység állapotának megjavítása ügyében, Magyarázatok a búcsúkhöz avagy latinusul Resoluciones, A pápa és hívei könyveinek elégetéséről, Válasz VIII. Henrik királynak...

LUTHER *(halkan beszél)*

Legméltóságosabb császári felség, nagyméltóságú urak, magam írtam valamennyit, bárha minden egyes kiadást nem saját magam felügyeltem, így aztán ki nem zárhatom, hogy a szövegbe emitt-amott egynémely túlzások is be ne csúsztak légyen. Nem az udvarnál, hanem egy szerzetesi cellában töltöttem eddigi életemet, az én tusám a keresztyéni jó lelkiösméret tusája, és nem sakkjáték. Írva vagyon azonban *(Rácsap a kezében tartott Bibliára, mire az eddigi zsvajgás döbbsenten elhallgat.)*

A BIBLIA HANGJA: Aki pedig megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt az én mennyei atyám előtt.

LUTHER: Nem tagadok hát meg semmit, ami könyveim velejéhez tartozik, ám elővigyázatlaniságból előfordulhat, hogy amit itt most mondandó lesznek, túl sokra sikeredik avagy túl kevésre. Kérek hát felségedtől kerek huszonnégy óra gondolkodási időt, hogy a holnapi napon, szakasztott ugyanezen időben, gondolataimat csekély csokorba fogva felséges színe elé tárhassam.

(A tömegben hitetlenkedő, csalódott moraj kél, ámuló arcokat látunk gyors egymásutánban, míg végül megállapodunk a Császár arcán, akinek többen sutyorognak a fülébe. Végül kimérten ő is mond valami, amit nem hallunk.)

VÁDLÓ: Kegyelmes császárunk döntése értelmében Martin Luther testvér megfontolhatja a választ, egészen holnapig, amikor is színünk előtt ismét meg kell jelennie. Válaszát nem nyújthatja be írásban, és nem olvashatja feljegyzésből, az eleven szó erejével kell megfelelnie.

(A fogadóban vagyunk, nagy asztaltársaság, hangos viták. Ki-be járnak a cselédek nagy ajtócsattogással, kezükben tálakkal, borral. Az urak a cselédeket csipdesik, esznek-isznak.)

HANG: A papoknak sem savó folyik az ereikben. Van nálunk egy ilyen nagyhangú barátféle, uj, de jóízűeket predikál! Döngeti a pulpitust, és azt kurjongatta a szószékről, hogy fel kell koncolni a francúzokat, felperzselni egész Itáliát!

MÁSİK HANG: Úgy van, miénk lesz Olaszország! Micsoda borok vannak arra!

HANG: És micsoda nők!

(Márton testvér átvág a tömegen, mely próbálja feltartani, becsapja és bereteszeli a boltíves ajtót maga után, és magára marad. Kintről még hallatszik a zsvajgás, kiabálás, részeg nótázás.)

LUTHER: *(Lerogy a térdeplőre, és a fészület előtt imádkozni kezd.)*

Édes Krisztusom, magam maradtam, miként te az Olajfáknak hegyén. Péter alszik, János alszik, mit tegyek?...

Hiszen mi is a bűnöm? Le mertem írni, vegyen bátran ki-ki búcsúpapirost magának, akár egye-vegye meg az egész nyomdát, ámde lusta és álmos keresztyénség az efféle, nem szolgál rá a krisztusi nevezetre. Hiszen a papiros mit sem használ, ha eleven hit bennetek nincsen! Ha ki alamizsnálkodni kíván, százszor inkább szórja javait ínségben senyedő felebarátaira, mintsem hogy a Római pápának juttatná a Péter-bazilika építésére vagy a másik, a bal zsebébe. Aki mást mond, az félrevezet, vagy a lelket az erszényedben keresi, és erszényed kedvesebb is neki, hogysen lelked...

És most mind ellenem támadnak, olyan lettem, akár a toportyánok közé vetetett bárány. Meglehet, uram, ártatlan bárány nem vagyok, hiszen te vagy az egyedüli bárány, ki értünk feláldoztattál, véred árán megváltottál...

S hátha csak egy vagyok a hamis próféták között, ki zendülést szít? Hátha végső órám hiába mondom neked: „Uram, Uram, hiszen az utcánkban jártál, hiszen ismeresz engem”? Azt feleled tán: „Bizony mondom, nem ismerlek tégedet.” És azt feleled: „Te hamis és lusta szolgál, menj a külső sötétségre, ott léssen sírás és fogaknak csikorgatása.” De hiszen egész nap szólódban fáradozom, Uram, méltó a munkás a maga bérére. Jóllehet nem vagyok méltó, hogy az én hajlékomba jöjj, szólj bár egy szót, és meggyógyul az én lelkem.

(Kakaskukorékolás, és Luthert a hajnal ott találja a térdeplőre dőlve, alva, lelógó karral. Felette a feszületen kitárt karú corpus. Dörömbölnek az ajtón, mire felriad és összeszedelőzködik. A következő képsor már bírái előtt mutatja, minden ugyanolyan, mint tegnap, csak még sötétebb van. Nagy a hangzavar, semmit nem hallani. A szerzetes hátraveti csuklyáját, majd két keze az égbe röppen, két fényes galamb válik ki belőlük, és kap a magasba. Mindenki ámulva hallgat el.)

LUTHER: A nevem alatt eddig megjelent írások háromféle természetűek. Elsőbben is a hívek épülésére szolgáló misztikus elmélkedéseimet semmiképpen nem vonhatom vissza, minthogy ezekben még tiszteletreméltó ellenfeleim sem találtak ha csak egy mákszemnyi kivetnivalót sem.

(A tömeg hümmög, ámul.)

Másodikként említeném a pápasággal kapcsolatos iratokat, melyeknek alapját nem mendemondákból, hanem Rómában tett látogatásom alkalmával ennen tapasztalásomból szerzettem. Tanú rá maga a földkerekség, hogy a pápai törvények és az emberektől származó tanok farizeusi módon mind csak gúzsba kötik, kínozzák és gyötrik a hívők lelkiösméretét...

(A hallgatóság helyeslő morajban tör ki.)

...Ha ezeket visszavonnám, éppen ama szegény keresztyéni népet hagynám cserben, melynek a tudós támogatásra csakúgy, mint ő császári felsége támogatására, éppenséggel a leginkább szüksége nagyon.

(Éljenzés.)

Harmadikként szólnék ellenfeleimmel folytatott vitáimról. Nem tanúsítottam talántán emez alkalmakkor szerzeteshez illő alázattal. Ámde midőn a féltett kertben kecske garázdálkodik, husáanggal menne neki felséged, avagy éppen tollas legyezővel?

(A király hallgatja a fülébe sutyorgó tolmácsot, hirtelen bosszankodva csukja össze legyezőjét, mellyel eddig büttötte magát.)

Miként vonhatnám hát ezeket vissza anélkül, hogy ellenfeleim a maguk véleményétől akár egy tapodtat is tágitottak volna?

(Morajlás.)

Krisztus urunk így beszélt: „Ha gonoszul szólottam, tégy bizonysgot a gonoszságról! Mármost ha ő, aki tudván tudta, hogy minden igéje igaznál igazabb, nem vonakodott meghallgatni a tanításai ellenében szóló bizonysgot, mennyivel inkább óhajthatom én, tévedhető, utolsó szolga, ugyanezt! Vagyis ha akad itt közöttetek valaki, aki kimutatná tévelygéseimet a Szentírásból magából, magam leszek az első, aki máglyára vetem írásaimat!

(Felkapja a padról a nagy halom könyvet, és a földre ejti, ahol szétszóródnak. Kezében egyedül és diadalmasan Bibliáját tartja.)

A CSÁSZÁR TANÁCSADÓI: Non capisco... Je ne comprends pas... Non comprendo... Don't understand... Ismételje meg latinul!

LUTHER: Boldog vagyok azonban, hogy Isten Igéjéért ilyen tusák dűlnak a világban. Az apa fia ellen, és a fiú apjára támad... Nem engedhetünk hát szigorunkból! A birodalom, mely önmagával meghasonlik, szerteporlad. Olvasta-é ifjú felséged a könyvben, melyet kezemben tartok, a fáraó veszését, Babilón királyának és Izrael meghasonlott királyainak bukását? Isten hiábavalóvá teszi a hamisak tanácsát, és az ő okoskodásaikat romba dönti, csontjukat szétszórórn a széles harcmezőn! Ezzel ajánlom magam Legszentebb Felséged és Nagyméltóságok kegyelmébe, és alázasan kérem, hogy ellenségeim ármánykodása miatt kegyetektől ki ne vessetek...

(Éljenzések és fujjolások, mindenki vitatkozik, egymást kérdegeti.)

VÁDLÓ: Ha nem bírja már szusszal, ennyi is elég, Doktor uram!
(Luther lihegve áll, valaki egy széket tol alá, beleroskad, kezében az Írással, latinul felelget azoknak, akik kérdegetik. A Császárt hadonászó fejedelmek és egyháziak veszik körül, közülük kiválik egy idő után a vádló.)

VÁDLÓ: Márton testvér, ha egynémely írásodban nincsen tévedés, azokat a császár kegyéből veszély nem fenyegeti. Vond vissza azonban tévedéseidet, máskülönben megsemmisülés vár, és örök feledés!

LUTHER *(Szinte felpattan a székből, mintha lángok vetnék fényüket az arcára.)* Míg a Szentírás bizonysgával vagy világos argumentációval meg nem győztök, egy iótányit sem engedek! Lelkümméremhez, és Isten igéjéhez vagyok kötve!

VÁDLÓ: Ördög vigye a lelkiösméretet, Márton, a bőrod viszed vásárra! Sosem tudod bebizonyítani a zsinatok tévedését!

LUTHER: Igenis bebizonyítom! Itt vannak érveim! *(A Bibliát mutatja.)*

HANGOK: Al fuego! Au feu! Fire! Tűzbe vele! Tűzbe ám, teveled! Ki volt az? Csillapodjatok!

(A Császár int, hogy vigyék el Luthert. Kiáltozás, zajongás, kardok röppennek ki hüvelyükből, és csattannak össze, sisakrostélyok csúsznak le, szemek szikráznak, egyesek fáklyákat lóbálnak.)

(Odakinn kíváncsi tömeg fogadja Mártont.)

FÉRFIANG: Megmondta Márton testvér: császári és pápai kard uralja a világot, miért ne csaphatnánk ki őszentsége kezéből emezzel amazt!

MÁSİK FÉRFIANG: Nem ezt mondta Márton, hanem hogy Róma a babilóni szajha, láncon tart bennünket, igaz keresztyéneket!

LUTHER: Nyugalom, vigyáznak rám, nincs már veszély! *(Kezét hálaadással az égbe emeli.)* Túl vagyok rajta, hála az Úrnak! *(A Herold kíséretében eltűnik a zsvajgó teremből.)*

(Luther lovon tovavágtató, csuklyás, köpönyeges alakját látjuk egyre kisebb méretben a térképen kanyarogni. Közben a Császár hangját hallani.)

KÁROLY CSÁSZÁR *(Spanyolul kezdi, tolmácsolják, fokozatosan elhalkul.)*

Seguro que un monje yerra si contrasta su opinión con la de la secular y universal Iglesia... Bizonyos, hogy egy szerzetes tévelyeg, ha véleményét szembeállítja az évezredek, egyetemes egyházéval. Miután meghallgattam Luther hamis tanítását, őt elküldöm, feltételül szabván, hogy többé nem prédikál, lázadásra nem bujtogat. Úgy járok el vele szemben, mint nyilvánvaló eretnekekkel, és felszólítalak benneteket, hogy keresztyéni köteleességekhez híven ti is mindannyian így tegyetek!

(Pletykázó szolgálok arca villog, hangjukat halljuk.)

SZOLGÁLÓ: Na, csak nem esett bántódása!

MÁSİK SZOLGÁLÓ: Úrféle az úrfélének nem vájja ki a szemit!

FÉRFIANG: Parasztember gyereke az, mint bármelyikönk!

SZOLGÁLÓ: A papok csak urak, bárki fia az apjuk!

FÉRFIANG: Nekem komám a hóhér, már feni a bárdot, elhíhetik!

(Luther pontnyi figurája eljut a térképen Wartburg váráig.)

Kőhāti Dorottya lelkész, újságíró, rádiós műsorszerkesztő. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem elvégzése után a Budavári Evangélikus Egyházközségben szolgált lelkészként. Teológiai tanulmányai után felsőfokú újságíró oklevelet szerzett. A *Híd* (korábbi nevén: *Missziói*) *Magazin* és regionális rádióműsorok szerkesztésével kezdte meg egyházi médiamunkáját. A Magyar Rádiónál 1998-ban szerzett műsorvezetői-bemondói oklevelet. 1999 januárja óta a Kossuth Rádió *Evangélikus Félóra* című műsorának szerkesztő-műsorvezetője. Rendszeresen publikál egyházi és világi lapokban, valamint evangélikus missziói rádióműsorokat készít regionális rádióadók számára. A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Irodájának médiareferense, az *Evangélikus Hírlevél* felelős szerkesztője.

Hunčík
Péter

Magyarként Szlovákiában, avagy az egyenlő szárú háromszög¹

A rossz házasság okairól van egy örökérvényű megállapítás, mely szerint ha a két házastárs összeveszik, azért mind a hárman felelősek. Ez a régi bon mot szokott az eszembe jutni, amikor valaki megkérdezi tőlem, hogy melyik fél a hibás a rossz szlovák–magyar viszonyért. Mind a három, szoktam mondani. Mert ha nem lenne „harmadik fél”, vagyis szlovákiai magyar kisebbség, akkor Szlovákiának és Magyarországnak valószínűleg annyi problémája lenne egymással, mint bármelyiküknek Ausztriával. A szlovákiai magyaroknak ezenkívül van még egy rossz „tulajdonságuk”, mégpedig az, hogy pontosan a szlovák–magyar határon húzódó sávban élnek, amivel tovább fokozzák a szlovákok „diszkomfort” érzését.¹ (Mentségükre el kell mondanunk, hogy nem a kisebbségi magyarok kreálták ezt az áldatlan helyzetet.)²

Személyesen

Megmondom őszintén, egy kicsit meghatódtam, miközben énekeltem, mert én gyerekkoromban úgy gondoltam és úgy képzeltem, hogy ezek az énekek csak szlovákul vannak meg. Az evangélikusság az én nagymamámnak volt a vallása, nagymamám Ipolyságon élt, Apován született, egy Petrovics nevezetű családból, persze a nagymama nem vezette a családfát. A nagybátyám szerint, akit azonban ez foglalkoztatott, Petőfi édesanyja és a nagymamámnak a nagymamája voltak testvérek. Mindenesetre ez a szlovák ág került Ipolyságra, és pápai áldással 1912-ben az én katolikus nagyapám elvehette az evangélikus tót menyecskét, nagymamámat. A családra ez a kettősség rányomta a bélyegét. Rányomta a bélyegét, milyen rossz kifejezés! Sokszínűséget adott, és nagyon izgalmas világot tárt föl; gyerekkoromban sokáig azt hittem, mikor a nagymamát kísértem az ipolysági evangélikus templomba, hogy ezek az énekek ott csak szlovákul vannak, tehát nekem az evangélikus templom és a nagymama vallása volt a szlovák vallás, és nagyapuskával mentem a katolikus templomba: az volt a magyar.

A nagyszüleim úgy házasodtak össze, hogy magyarok lesznek, és evangélikusok. Ez volt a gentlelady és gentleman közötti agreement, megegyezés 1912-ben. Nagyon izgalmas, rendkívül toleráns. „Magyarok maradunk – mondta nagyapa –, illetve magyarok lesznek a gyerekek, és, Mariskám, evangélikusok.” Az egyik evangélikus gyerekből, a Laci bácsiból pap lett, lelkész lett Béren, és ő jutott eszembe, amikor megkaptam a Maek meghívóját. Laci bácsi, a béri lelkész – Révész László –, akit nagyon-nagyon szerettünk, és nagyon ritkán láttunk a távolság, a határforgalom

¹ Hunčík Péter előadása a Maek révfülöpi konferenciáján hangzott el 2010. március 6-án.

² A szélsőséges kisebbségpolitikát azonban sem Magyarországon, sem Szlovákiában – kisebbség nálunk is van – nem lehet el-tűrni, és ezt teljesen világosan el kell mondani. Nem lehet mismásolni, ki kell mondani, hogy szélsőséges politika a miénk, és akkor vállaljuk vele a konfliktust is, vagy pedig egyértelműen azt mondani, hogy nem az...

nehézkessége miatt. Mindig valami furcsa mítosz övezte, mivel ő lelkész, és az bizony más ember. A kisgyerekek tudták, hogy ő Isten embere, ő az, aki tudja az igazságot, mi nem tudjuk. Laci bácsi két-három évente eljött, és akkor rendbe tette a család ügyeit három évre visszamenőleg. Laci bácsi annak idején úgy került Bérrre, hogy a háború után volt egy megegyezés, hogy ott élnek szlovákok, és legyen valaki, aki szlovákul tud a hívőkkel beszélni. Miközben Laci bácsi kőkeményen magyarnak tartotta magát, hisz a szülei így nevelték, hogy magyar lesz és evangélikus, de alázatosan vállalta a feladatot és végigcsinálta, tudomásom szerint tisztességesen. Nagyon jó emlékeim vannak róla, és arra gondoltam, hogy ebben a nagyon nehéz szlovák–magyar kapcsolatban tényleg lehet, hogy egy halvány szikra az, hogy az ember, a *similis simile* nem *gaudet*, nem dicséri a hasonlót, hanem keresi az egyik a másikat. És végül is egyházi vonalon is kisebbségi helyzet van.

Van itt egy kicsi kis fény, tudniillik én úgy gondolom, hogy nekünk itt nem a szlovák evangélikus egyházzal kell beszélgetnünk, és mi itt nem a magyar evangélikus egyház vagyunk, bármennyire is evangélikusok vagyunk. Itt Hunčík Péter, Zászkaliczky Pál, Bándy György van, itt mi vagyunk, és nekem az egyént kell megkeresnem a másik oldalon is. A kezdésnél legalábbis ez az egyetlen lehetőség. Én elmegyógyászként nem tudok nagyobb tömegekben gondolkodni, és nem is óhajtok. Nem szeretem ezeket a tömegpszichózisra, tömeglélektanra és tömeg-, nemzetkarakterológiákra épített elméleteket. Sok igazság van bennük, de végtelenül sok szimplifikáció is, és úgy érzem, hogy mai modern korunk egyik legnagyobb és legszörnyűbb veszélye éppen ez: a túlegyszerűsítés. Sajnos a demokrácia az értékek bizonyos dehonesztálásával jár együtt. „Hogy mindenki megértse” – erről szól a demokrácia...

Kicsit furának tartom a 21. század elején, hogy még mindig a szlovák–magyar kapcsolatról kell beszélni, viszont úgy érzem, hogy ez egy kényszerűség, és ez még jó ideig így is lesz.

Mi a teendők?

A bevezetőben leírtakból és mindebből az következik, hogy a szlovák–magyar kapcsolatokat csakis akkor és úgy érthetjük meg, ha azt egy egyenlő szárú háromszögnek képzeljük el. Azért egyenlő szárú és nem egyenlő oldalú háromszögről beszélek, mert a három fél felelőssége és lehetőségei nem azonosak. Először is nézzük a két azonos nagyságú szögnél elhelyezkedő szereplőket, vagyis Magyarország és Szlovákia helyzetét, mert véleményem szerint az ő felelősségük és feladataik egyforma nagyságúak.

Először is azt kell tisztázniuk, hogy mit is akarnak tulajdonképpen: harcolni és legyőzni a másikat³ vagy megegyezni a másikkal. Mert ha harcolni akarnak, akkor a harcolni vágyó kedves olvasók itt abba is hagyhatják az olvasást. A következő sorok ugyanis az egyezkedés stratégiájáról szólnak.

1. Szlovákiának és a szlovákságnak tudomásul kell vennie, hogy területe egykor – és meglehetősen hosszú ideig – a magyar királysághoz tartozott, és így történelmének jelentős része egyben a magyar királyság történelme is. Azt is tudomásul kell vennie, hogy a Szlovák Köztársaság területén olyan emberek is élnek, akik

³ Tizenöt éves tapasztalatom a konfliktuskezelésben azt mondatja velem, hogy nemcsak etnikai téren, hanem sajnos emberi téren is rettentően frusztráltak vagyunk. Valószínű, hogy a létező kommunizmusnak az értékrendje és filozófiája váltotta vagy hozta ki belőlünk. Még a legbensőségesebb interperszonális kapcsolatban, illetve konfliktusban sem a megegyezést keressük – gondolok itt a házastársi kapcsolatokra –, hanem azt hajtogatjuk: „ismerd be!” Nem arról van szó, hogy valamiben meg akarunk egyezni, hanem arról, hogy bebizonyítsuk a másikkal, hogy nekünk van igazunk, és le fogjuk győzni a másikat.

politikailag ugyan Szlovákiához tartoznak, de anyanyelvük és kultúrájuk magyar. Tudomásul kell venni, hogy ők alanyi jogon ugyanolyan állampolgárai ennek az országnak, mint a tősgyökeres szlovák emberek. Amíg erre képtelenek, addig jogosan használják velük szemben azt a jelzőt, hogy „hungarofóbok”.⁴ Ők a tényeket fordítva is képtelenek tehát tudomásul venni, hogy ez valamikor magyar királyság volt, ott élnek a magyarok, ugyanakkor hatásuk semmit nem változtat Szlovákia *status quo*ján. Ez nem azt jelenti, hogy Szlovákia ettől nem önálló, független állam. Dehogynem. Magyarországnak viszont szintén bele kell mennie ebbe a játékba. Nagyon sok szlovák barátom azt mondja, nekik *uhor* nemzettudatuk van, és ezt értelmiségiként büszkén vállalják. Mi úgy mondhatnánk: a magyar királyságból való. Ha azt mondod, hogy magyar, azt nem vállalják, mert ők szlováknak születtek.

„Én elmegyógyászként nem tudok nagyobb tömegekben gondolkodni, és nem is óhajtok. Nem szeretem ezeket a tömegpszichózisra, tömeglélektanra és tömeg-, nemzetkarakterológiákra épített elméleteket. Sok igazság van bennük, de végtelenül sok szimplifikáció is, és úgy érzem, hogy mai modern korunk egyik legnagyobb és legszörnyűbb veszélye éppen ez: a túlegyszerűsítés.”

És mielőtt még valaki belefogna annak elmagyarázásába, hogy a szlovákiai magyarok nem lojálisak az országhoz, nem beszélnek szlovákul, képtelenek elfogadni a kisebbségi helyzetüket, szeretnék egy alapvető kérdést feltenni: 1993. január 1-je, vagyis az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása óta melyik vezető szlovák politikus (köztársasági elnök, miniszterelnök, parlamenti elnök) mondta ki azt az egyszerű mondatot az itteni magyaroknak címezve, hogy „Kedves polgártársak, éreztétek magatokat otthon Szlovákiában, mert ez a ti hazátok is”? Segíték a megfejtésben. Ezt az egyszerű, de alapvetően fontos mondatot egyetlen szlovák politikus sem meri kiejteni a száján, mert egy ilyen mondat a hazaárulással lenne egyenértékű Szlovákiában. Szóval a kisebbségi magyarok úgy szeressék a szlovákokat, és úgy legyenek lojálisak Szlovákiához, hogy a szlovákság egy fia gesztust sem tesz feléjük. Pontosabban: elutasítja őket. Még pontosabban: azt a magyart, aki feladja magyarságát, elfogadja, de a nyakas, gögös magyart, aki továbbra is az anyanyelvén akar beszélni, gyűlöli, és ezt nap mint nap a tudomására is hozza. (Lásd azokat a törvényeket, politikusi megnyilvánulásokat, melyek egyértelműen a kisebbségiek frusztrálását szolgálják!)

2. Magyarországnak tudomásul kell vennie, hogy azok az északi területek, melyek egykor a magyar királyság részét képezték, ma már nem tartoznak Magyarországhoz, és ma ezt a térséget úgy nevezik, hogy Szlovák Köztársaság. A Szlovák Köztársaság Magyarország szomszédja és egyenrangú partnere, nem pedig a beosztottja. A pökhendi magatartás és a lekezelő, pejoratív tartalmú kommunikáció érthető módon sérti a szlovákságot, és csakis negatív folyamatokat indíthat meg. Ami pedig a magyar királyság történelmét illeti, azt is tudomásul kell vennie, hogy annak nem egy fontos szereplője nem magyar származású volt, hanem szláv, sokszor éppen szlovák. Ezt világosan ki is kellene mondania. Valahogy úgy, hogy „Kedves szlovák barátaink! Legyen részetek a közös történelmünkben.” (Nagyon nehéz a szlovákságnak, főleg akkor, amikor elmegy valaki Zólyomba, és a teljes szlovák közegben ott áll Balassi Bálint.

⁴ Ennek általában van egy nagyon racionális gyökere, és van egy nagyon erős affektív (érzelmi) gyökere. Emellett állítom, hogy ezt lehet kezelni. Sőt pár héttel ezelőtt azt mondta valaki, hogy a hungarofóbiásokkal is lehet együtt dolgozni. Akivel nem lehet, az a 10-15 százaléknyi extrém, elvadult, örült nacionalista, akik egyébként minden társadalomban jelen vannak, ezt is szeretném kimondani. És ebben mi sem vagyunk különbek. Nem beszélve az előítéletekről! Ahogy a szlovák polgárok megdöbbenek, amikor egy ottani magyar politikus öltönyben-nyakkendőben, akcentus nélkül nyilatkozott komoly kérdésekben, úgy mi se gondoljuk, hogy a „tót” bácsinak más dolga sincs, mint fejni az állatait a Táttra lábánál és készíteni a brindzát.

Elmegy Késmárkra, ott meg a Thökölyek. Egy egészséges lelkületű embernek ezt tudomásul kell tudni venni. S egy egészséges lelkületű és megfelelő egoizmusú ember arra is rádöbben bizonyos idő múltán, hogy mi az, hogy nekem nincs történelmem? Hisz a magyar királyság történelme az én történelmem is. És a szlovákságnak ezt el kellene fogadnia, nem pedig mítoszokkal helyettesíteni az igenis létező tényeket, például, hogy a népmegnevezés – a Tóth, ugyanúgy, mint a Rác, a Németh, a Horváth – régesrég él a magyar családnevek között. Ugye erre mondják, hogy közös történelem.) Magyarországnak azt is el kell fogadnia, hogy a mai Szlovákia területén körülbelül félmillió olyan ember él, akik anyanyelvükben és kultúrájukban ugyan magyaroknak számítanak, de politikailag a Szlovák Köztársaság állampolgárai. Tehát Magyarországnak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a határain kívül élő magyarok nyelvükben és kultúrájukban ugyan megmaradjanak magyaroknak, és eközben megmaradhassanak Szlovákia lojális és teljes jogú polgárainak is. Ebben a szellemben kell tárgyalniuk a szlovák politikusokkal, és ezt kell sugallniuk a szlovákiai magyarok felé is.

3. És ha mind a két fél teljesíti ezeket a követelményeket, akkor jöhet a kisebbség feladatainak elsorolása. Az elmúlt másfél évtizedben több olyan felmérés készült, mely azt bizonyítja, hogy a kisebbség nem felejtette el a történelmi leckét, mely szerint bármilyen változás történik a térségben, a végén mindig rajtuk csattan az ostor. Ők tehát békességben szeretnének élni a megváltozott körülmények között is. Merthogy Szlovákia megalkulásával bizony komolyan megváltoztak az életkörülmények. Trianon (1920) óta először történt meg, hogy létszámuk lecsökkent, mégpedig jelentősen: 1991-ben 570 000 magyar élt Szlovákiában, míg 2001-ben már csak 522 000! (Mert hát nem a kisebbség asszimilál, hanem őket asszimilálják!)⁵ A nyelvtörvénynek egyetlen szerepe van: bizonytalanná tenni az ott élő kisebbségeket. Bizonytalanná tenni olyan értelemben, hogy megérezzék azt, hogy az ő nyelvük másodlagos. Ha be akarsz menni a postára, akkor a küszöbötől *po slovenko gavaris*. Ha bemész az orvoshoz, s az orvos rátart, akkor csak szlovákul beszél veled. A törvény nem írja elő, hogy nem beszélhet magyarul, dehogynem, csak ez egy, mondjuk, rátart, fickó. A törvénnyel úgy játszik mindenki, ahogy akar. A tömeges hatása viszont egy: bennünk, a kisebbségben elültetni azt a bizonytalansági tényezőt, hogy a mi nyelvünk kevesebb, hogy a miénknek nincs perspektívája.

Mindemellent meggyőződésem, hogy ha a kisebbségi magyarokat egyik oldalról sem fogják „piszkálni”, akkor ők is mindent megtesznek azért, nehogy valaki „casus bellit” kreáljon belőlük. Tehát a szlovákiai magyarságnak tisztázni kellene politikai szándékait (amelyeket egyelőre sajnos erősen befolyásolnak az itthoni csatározások és pártérdekek), céljait és lehetőségeit. El tudjuk-e fogadni azt aényt, ami itt nagy felháborodást vált ki, hogy ki tudják mondani, hogy „én elsősorban szlovák állampolgár vagyok. S ezt nem szégyellem. És közben magyar vagyok.

⁵ Attól tartok, hogy a 2001 és 2011 közötti időszakban újabb népességsökkenés megy végbe, tehát jövőre egy újabb sokszerű ténnyel kell nekünk, magyaroknak szembenéznünk. Ki kell mondani őszintén, kritikusan saját magammal, értelmiségivel szemben is, nem tudjuk, hogy miről van szó. Mert nem igaz, hogy a szlovák asszimiláció olyan lenne most, minőségben úgy váltott volna, hogy ez bennünket ledarál. Voltak itt sokkal kegyetlenebb és sokkal brutálisabb időszakok is, és túléltek. Valami történt. Azzal ma már nem lehet magyart szerezni Szlovákiában, hogy „leborulok a nemzet nagysága előtt”. Elkezdett dolgozni a nemzeti identitás helyett a pénz: a hatalom közelsége, a befolyás közelsége? És önként, dalolva – ötszáz bizony dalolva ment – mondunk le nagyon sokszor a nemzetiségünkről, mert az érvényesülés útja a szlovák iskola. Nem véletlen, hogy például Dunaszerdahelyen, ahol a lakosság 80 százaléka magyar, a szlovák iskolában a gyerekek 30-40 százaléka magyar. Senki nem kényszeríti őket, semmifajta nyomás nincs. Hazudik, aki arról beszél, hogy itt erőszakos asszimiláció van. Létezett egy nyelvtörvény 1995-től, de senkit nem büntettek meg azóta se. Most van egy újabb nyelvtörvény, megint nem fognak senkit megbüntetni. Lehetne – akár itteni segítséggel – egy villámgyors, de tényleg átfogó kutatást végezni arról, mi a baj? Miért nem beszélnek magyarul ezek a magyarok, mi történt velük?

„Kedves polgártársak, érezték magatokat otthon Szlovákiában, mert ez a ti hazátok is.”
 „Kedves szlovák barátaink! Legegyen részetek a közös történelmünkéből.”

Hűséges vagyok a magyar nemzethez.” És vajon a magyarországiak el tudják-e ezt fogadni anélkül, hogy úgy néznének rám, mintha tényleg kételkednének benne?

„Szlovák állampolgárként megmaradni magyarnak és európainak.” Higgyék el, kedves barátaim, ez a bonyolultnak tűnő megfogalmazás számunkra, kisebbségi magyarok számára nem is olyan bonyolult dolog. Jó lenne, ha ezt Budapesten és Pozsonyban is megértenék.

Addig is

És amíg az érintett felek az akadályok eltávolításán fáradoznak, figyelmükbe ajánlok néhány, egyáltalán nem lebecsülendő, pozitív jellegű közös nevezőt.

- Két hasonló kultúrájú és vallásilag is hasonló szerkezetű népről van szó.
- Két olyan népről van szó, melyek hasonló kiindulási pontról (1989) kezdték modernkori történelmüket, és gazdasági, szociális problémáik, a kialakulatlan posztkommunista értékrendjük is hasonlóak. (És hál' Istennek, hadseregük is egyformán gyenge. Egyik sem tudná legyőzni a másikat!)
- Nincs területiális konfliktus, nincsenek vagyoni jogi viták. Verbális konfliktusok vannak, szimbolikus tartalmakkal.
- A két nép történelmét nem szennyezik véres konfliktusok. (Nincsenek etnikai sírok, mint például a volt Jugoszlávia területén.)
- Mindkét ország tagja az EU-nak és a NATO-nak is!

Vitatkozó Barátaim! A különbözőségek felsorolása helyett tessék talán ezekből a pozitív analógiákból kiindulni!

Hunčík Péter (Ipolyság, 1951) pszichiáter, író, etnopszichológus. 1976-ban szerzett orvosi diplomát a pozsonyi Comenius Egyetemen, 1988 óta dolgozik pszichiáterként. A *Nap* című folyóirat első főszerkesztője (1989-től). 1990 és 1992 között Václav Havel csehszlovák köztársasági elnök egyik tanácsadója. Az 1996-ban létrehozott Fórum Kisebbségkutató Intézet egyik alapítója, 1993–2003 között a Márai Sándor Alapítvány igazgatótanácsának elnöke, 1997-től az alapítvány égisze alatt működő Európai Kommunikációs Tréningközpont vezetője volt. 2009-ben jelent meg *Határeset* című regénye. Dunaszerdahelyen (Szlovákia) él.

Szabó T. Anna

Jóbról

akit az Isten bekerített
az nem talál ki önmagából
akinek útvesztő a háza
annak csak vakhite világol

aki mindenkit elveszített
mikor az Úr próbára tette
annak nem öröm semmi élő
lyukas tető az ég felette

aki tudja hogy nem az ördög
de Ura rendelte elestét
reménytelen hitébe zárva
mégsem keresi maga-vesztét

mert tudja: erős a teremtés
de gyenge benne a teremtett
akit az Isten bekerített
nem gáncsolja az örök rendet

lyukas tető az ég felette
az úri szélben csillagok:
Úr és ördög magába zárva
örökös örvényként forog

Egy kálvinista szentképfestő az ezredfordulón

Szent Jánosnak mennyei jelenésekről szóló könyve Karátson Gábor akvarelljeivel. Open-Art Kiadó, Budapest, 2009.

Bakancsos turistaként fiatal koromban megfordultam jó néhány középkori falusi templomunkban. Megilletődve próbáltam kislabizálni a falakon málladozó freskomaradványokat, vajon mit ábrázolhattak. E templomok egyikébe-másikába visszatérve újabban azon kapom magam, hogy az időközben helyreállított falfestmények láttán az örömmön túl valami alig bevallható csalódásfélét is érzek. Az én szemem már a megromlott képekhez szokott, és ahhoz, hogy alig felismerhető részletekből következtessen az eredetire. A templom falán én „sorok között” olvastam, és talán éppen a jóvátehetetlen veszteség ösztökélt, ami a félig levakart vagy a ráfestett rétegek alól épp csak hogy kitesző eredetit idővel láthatatlanná tette, hogy figyelmemet a töredék homályos értelmére összpontosítsam. A restauráció mintha titokzatosságától fosztaná meg e képeket: eltűnt róluk egy hajszálvékony, értékes réteg, mellyel a mulandóság vonta be az eredetit. Az ép most túlságosan csinálnak, késznek tűnt. Transzcendens mondanivalóra kevésbé fogékony kor gyermekeiként hozzánk illik a töredék.

A kép sebezhetőségének, az értelem veszendőségének megrendítően ismerős tapasztalatát idézik fel *Karátson Gábor* bibliaillusztrációi is. Az Írás értelmezésében ellentmondást nem tűrő, magabiztos századok után ő alázatos igyekezettel szegődik az Írás elfedett vagy elfeledett értelmének nyomába. Hiszen ha valaki szentképfestésre adja a fejét, csak tökéletes tudatlanságának a tudatában láthat a dologhoz, remélve, hogy akad majd, aki vagy ami vezesse a kezét. Ez a belátás azonban éppen a hitében meghasonlott korok festőiből hiányzott.

Gyanítom, ezért kellett a barokk templom mennyezetére fölfesteni a mennyországot az ő összes szentjeivel. A végtelenség illúziójának a felkeltése volt a célja évszázadokon át minden perspektivikus mesterkedésnek. Hiteles eközben mégis csak az útszéli pléhkrisztus volt, meg a szegények fohásza, a lelki szegényeké. Angyalt festeni pedig utoljára talán *Fra Angelico* tudott, és legközelebb majd *Paul Klee*.

Karátsontól mi sem áll távolabb, mint hogy a maga módján értelmezze a bibliai jeleneteket. Tanulmányozza, ízlelgeti Károli Gáspár szavait, s hogy értelmükre rá találjon, nem az ábrázolás ilyen vagy olyan fortélyaihoz folyamodik, hanem meditál, meditációs gyakorlatokat végez a ceruza és az ecset segítségével, Szent Jánosnak mennyei jelentésekről való könyve felett.¹ Mert ha az Ige az eredendő, akkor igazságát a dolgok alapszerkezetükben kell hogy hordozzák valamiképpen. Abban, ahogyan a vízfesték megfolyik a papíron, ahogyan a ceruza szinte céltalanul útnak ered. Próbálja tehát kibontani, kiszabadítani a jelentéseket a ceruzavonalak hálózatából, a színek színességéből.

Semmi köze ennek a szürrealisták és expresszionisták spontán vagy automatikus festészetéhez, a szubjektum túláradásához. Ennek éppen az ellenkezője jellemzi Karátson módszerét: ő mintegy kiüresíti magát, hogy figyelmét a kicsinységekre összpontosítsa, mint aki elmosódott írást silabizál. Mert ezeknek az apróságoknak az ő keresztény hite, festői hitvallása szerint Krisztus-természetük van. És mert az Írást szó szerint kell érteni.

Igen, de mi a szó, mi az a szó szerinti értelem? „*Bocsásd a te éles sarlódat, és szedd meg a földnek szőleinek gerezdét.*” (Jel 14,18) Ez az egyetlen jelenet, amelyet

¹ A Vizsolyi Bibliában a *Jelenések könyve* kezdőlapján a szó így szerepelt. – *A szerk.*

Karátson kétszer is bemutat könyvében: először „szó szerint” – az angyalt a sarlóval, szemközt a tőkék sokaságán sárgálló érett terméssel, szinte idilli kép – miről is? Az öldöklő angyal művéről. Azután még egyszer: ekkor már bomlott vonalak, sötét tusfoltok, szinte halljuk a végítélet harsonáit, s minden, ami a bizonytalan körvonalakkal odavetett ceruzarajzon látható, valami feneketlen nagy mélység felé zuhan.

„*Ímé eljő felhőkkel, és minden szem meglátja őket*” – ígéri másutt az Írás (1,7). De vajon a felhőkben látja meg őket a szem? Vagy a felhők mögött? Esetleg felhő képében? A festőnek nincs könnyű dolga: óhatatlanul választania kell a lehetséges értelmezések között, vagy kísérletezni velük. És mit gondoljunk magáról a jelentésvöről? Aki az angyal szavának hallatán a földre zuhan, mint holt, magyarán elájul, majd pedig elragadtatásba esik? Álom volna csupán, egzaltált látomás, vagy jövődömondás, amiről könyvében beszámol?

Azt hiszem – és Karátson Gábor képei ebben a hitemben erősítenek meg –, hogy a *Jelentések* nem a történelmi időben eljövendőt hirdetik, hanem valamit, ami inkább arra merőlegesen van jelen a világban. Az Ítélet ideje ugyanis az örökkön-örökké. S nem azért végítélet, mert a darab végén következik majd, mint utolsó felvonás, hanem az igazsága végső: benne mondatik ki a világ érvényes rendje. A látnoknak, Jánosnak egyszerűen csak megmutatkozott, ami egyszer s mindenkorra van. Nem egy hajdanvolt próféta mond jóslatot a jövőről, a történelem majdani, újra és újra beharangozott, de egyre csak késlekedő végéről. *Jelentéseiről* legalább annyira állítható, hogy ez már mind megtörtént, mint az, hogy majd történni fog. Vagy az, hogy itt áll előttünk, éppen csak ki nem veri a szemünket. A művészet dolga felkutatni abban, ami van, a történő igazság nyomait.

Hogyan is kezdődnek maguk a *Jelentések*? A könyv negyedik részének elején, amikor véget ér a gyülekezeteknek szóló, gyanúsán egyházpolitikai célokat szolgáló dorgatórium, és János végre a lényegre tér, így kezdi annak az elbeszélését, amit elragadtatásában látott: „*Ímé egy királi szék tétetett vala le mennyben, és ül vala az székben egy valaki.*” (4,2) Éppen ez az. Egy valaki. A megnevez-

hetetlen lényegét tekintve ábrázolhatatlan. Mit kezdünk akkor a trónus vagy a szivárvány leírásával önmagában? Mégis, a szivárvány ígéretes íve megjelenik Karátson képén, mintegy ellenpontjaként a túlvilági fényvel megvilágított, szanaszét szivárgó éjsötét festékpacának, amely kísérteties háttérrel varázsol egy bíbor és veres ornátusba öltözött istenalaknak – akit talán csak én képzelek a kompozíció középpontjába. Tudniillik ott van, és mégis ott. Barokk oltárképekről ismerős testtartását csak egy véletlenszerűen odavetett ceruzavonás segít felismerni. Karátson elképesztő módszerének éppen az a lényege, hogy sohasem tudhatom biztosan, mi van tényleg a képen, s mi az, amit csak belelátok. S mi az, amit ő lát bele? Erről kezd nézőjével bizalmas párbeszédet, hogy mi az, amit látunk adatott. Jánosnak, Karátson Gábornak, a nézőnek.

János *Jelentéseit* a szó szorosabb értelmében illusztrálni nem lehet, vagyis nem volna helyénvaló. Mert létállapotokról van itt szó, nem egyes létezők fizikai állapotáról, és még kevésbé úgynevezett lelkiállapotokról. Amikor például azt olvassuk, „*hogy mondatol élni, holott megholt légy*” (3,1), mi lehetne az ábrázolás tárgya, ami a kegyelemtől elrugaszkodott gyülekezet állapotát formázná? Az illusztrátor feladata az egymásnak ellentmondó minőségeknek, a tévelygés létállapotának megjelenítése lesz. Mint ahogy akkor sem fizikai, hanem metafizikai eseményről van szó, amikor azt olvassuk, hogy „*egy csillag esett le a földre*” (9,1). Látjuk ugyan Karátson ecsetje nyomán az elharapózó lángot és füstöt, de nem a képen látjuk, hanem a kép által látjuk, ahogyan *Maurice Merleau-Ponty* írja valahol. Igen, a kulcsot a látás fenomenológusának szavai adják meg, ugyan nem a szakrális festészethez, de a festészet szakralitásához.

A tűz, a füst, menny és föld, izzó üvegtenger és szivárvány, ragyogás és homály, lebegés és zuhanás – ezek azok a dolgok, amelyeket Karátson képmágiája felidéz, jelenvalóvá tesz, akár ott vannak a képen, akár a kép által vannak jelen. És megtanít áhítattal és humorral látni sorsunkat a maga végtelen fenségességében és végtelen kicsinységében.

Módszerét alapjában véve homeopatikusnak nevezhetném. Mert ő is úgy éri el a kívánt hatást, hogy a

képzőművészet eszközeit és hatóanyagát a végtelenségig csökkenti, lehetőfinomságú kompozíciókban oldja föl, végül a közönséges értelemben vett ábrázolás hiánya okoz feszültséget, s ez lesz az, ami a néző érzékenységét stimulálja, végül a kép társalkotójává teszi. Így képes olyasmit megragadni, amit megmutatni nem lehet, hiszen a maga valóságában az ember elől örökre rejtve van.

A rejtélyt a maga elrejttségében tenni el nem rejtetté, azaz ábrázolhatóvá: éppen ebben áll a műalkotás eredetéről értekező *Heidegger* szerint a művészet fölénye a köznapi, valamint a tudományos gondolkodással szemben. Hogy itt minden kimondatik, s minden titok titok marad.

Lányi András

Spiritualitás és gyakorlat¹

HAFENSCHER Károly: *Liturgia. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó, Budapest, 2010.

Azt hiszem, Hafenscher Károly liturgikakönyvének megjelenése a magyar evangélikus egyházi élet jelentős eseménye. Bizonyára hosszabb időre, szakértők, teológusok, lelkipásztorok és mások figyelmes munkájára van szükség a könyv feldolgozásához, és még többre is a köztudatban és a közgyakorlatban való asszimilálásához. Első, gyors elolvasás után nekem is meg kell most elégednem néhány első pillantásra is szembetűnő megfigyeléssel.

Ha azt mondom, hogy a könyv mindenekelőtt a szerző liturgia iránti szeretetéről tanúskodik, akkor nem egyéni kedvtelésre, elsőbbségadásra vagy éppen elfogultságra gondolok. Hanem egy őt mozgató szilárd meggyőződésre. Arra ugyanis, hogy az istentisztelet nem egy jelenség a többi között az egyházi élet sokszínűségében, hanem annak csúcspontja, mondhatni leglényege. Anélkül, hogy lebecsülném az egyéni kegyességet, a katekézist, a szeretetszolgálatot, a társadalmi életben való helyállást és a hit egyéb megnyilvánulásait, kimondható, hogy az egyház elsősorban az istentiszteletben egyház. Mégpedig azért, mert mint közösség ott valósítja meg folyamatosan az istenismeret és a dicséret kedves kötelességét, ott nyeri el annak gyümölcsseit, és ott gya-

korolja előre azt, ami az örökkévalóságában majd egész létét és mindannyiunk létét kitölti. A hit, a hittanítás, a diakónia, a közösségépítés ott majd elmúlik, de megmarad az istenlátás, az istenszeretet és az istendicséret öröme. Kétségtelen, hogy földi liturgiáinknak egyik elhanyagolhatatlan eleme ott majd hiányzik. Itt az emberi természethez illően az érzékelhető, anyagi valóságon keresztül látjuk a láthatatlant, ott pedig színről színre. Most kell a templom, kellenek a meghatározott szavak, kell az ének, kellenek a szimbólumok, ott ezekre nem lesz szükség. De a szerző világossá teszi, hogy ez a tény semmiképpen sem vezethet az úgynevezett külsőségek lekicsinyeléséhez. Az emberi természetből következik, hogy a szellemiekhez az érzékelhetőeken keresztül van utunk. A második isteni személy *testben* jelent meg, hogy a karácsonyi prefáció szavai szerint „dum visibiliter Deum cognoscimus per hunc in invisibilium amorem rapiamur”, vagyis Krisztusban látható módon ismertük meg az Istent, hogy ezáltal a láthatatlan dolgok szerelmére ragadtassunk. Ezért hangsúlyozza a szerző végig a könyvében azt az ősi meggyőződést, hogy a liturgiában a külső és belső, a látható és láthatatlan, az emberi és isteni elszakíthatatlan egységet alkot. Ez határozza meg a könyv módszerét is: mindig konjunktim, összekötve beszél a liturgia konkrétumairól, megragadható anyagáról és annak belső, kegyelmi hatásáról. A liturgia legfontosabb célunk közegébe helyez, s ezért a szerző részéről a liturgia szeretete végső szinten egyháztani állásfoglalás.

¹ Elhangzott az első Credo-esten, 2010. május 26-án.

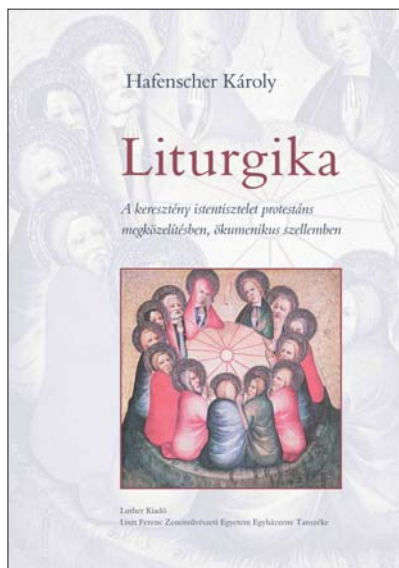
A könyv másik figyelemreméltó erénye a témák rendezett sokfélesége. A teológiai alapozás után tárgyalja az alapvető liturgikus szövegek értelmét, keletkezését, használatát; az egyetemes és a magyar protestáns liturgiátörténetet ökumenikus áttekintés követi; majd pedig az egyházi esztendő részletes, szövegekre alapuló elemzése. Ezután beszél a liturgus, a kántor, a lektor, a gyülekezet szerepéről, feladatáról, majd pedig „tárgyi feltételek” cím alatt a templomról, oltárról, szószékről, keresztelőkútról. A rendkívüli istentiszteletek ismertetése után bőszeges fejezetben fejtegeti az úrvacsora liturgiáját, a könyv végén pedig összegzi az általános tanulságokat. Valóban, együtt találunk szinte mindent, amire az istentiszteleti életben szükségünk van. Ha szabad, egy hiányt tudok felpanaszolni. Többször említi a zoltáros istencsereit, az imaórák, magyar néven zsolozsma fontosságát, de hiányzik az a fejezet, mely annak szerkezetét, elemeit, celebrálásának módját és természetesen történetét leírná. Gondolom, ezt a fejezetet később még pótolni fogja a szerző.

De nézőpontját is ez a rendezett sokoldalúság jellemzi. Bőséges *teológiai* alapozást ad, és közben részletes leírást a liturgia *tárgyi valóságáról*, szerkezetéről, szövegeiről, szimbólumairól. Eközben állandóan tekintettel van a *lelkipásztori gyakorlatra*, olykor konkrét tanácsokig elmerőn utal a tennivalókra. Mindehhez ott a kellő *történeti háttér* is. Nem mintha az istentisztelet efféle történettudományi háttérmagyarázatra szorulna. Hanem azért, mert a liturgia sok elemét jobban értjük és átérezzük, ha ismerjük azok keletkezését. Ne felejtjük, hogy a könyv nem az egyszerű hívőnek szól, akit bizonyára másképpen kell bevezetni a liturgikus életbe. Aki azonban ma teológusként, agendaszervezőként, a napi liturgia mikéntjének meghatározójaként vagy szolgáljaként a liturgia elhivatott munkása, annak egy egyháztani és liturgiai szempontból

is zavaros korszakban kell tájékozódnia, munkáját egészséges ítélőképességgel kell megalapoznia. A mai liturgiai közbeszédben sokszor van szó az „organikus fejlődés” követelményéről. A liturgiát nem lehet íróasztal mellett kitalálni, annak a századok névtelen mélységeiből kell hozzánk elérkeznie. Úgy kell tapasztalnunk, hogy mi nem megalkotói, hanem alázatos és boldog befogadói vagyunk egy nagy hagyománynak. Nem holt hagyományról van szó; a szerző ismételtelen beszél azokról a határokról, melyeken belül a liturgia alkalmazkodhat a korhoz. Ez az alkalmazkodás azonban nem önkényes lelemény terméke, s ezért kell benne élnünk a nagy hagyományban. Sokszor az is a baj, hogy kis hagyományaink (melyeket persze nem akarok semmibe venni) mintegy eltakarják előlünk a nagy hagyományt. Mint a könyv sokszorosán példázza, sokaknak a gyermekkori emlékek, az előző generáció vagy generációk hagyatéka tűnik minden további nélkül a hagyománynak.

Nem egyszer torzulásokat, kisszerűségeket, arányvesztéseket kezelünk önazonosságunk meghatározójaként. „Szemeimet a hegyekre emelem”, a hegyeket nem takarhatják el a – bár közeli, de alacsonyabb – dombok. Bár mennyire csábítóak magunk és korunk tapasztalatai, a kisszerűségtől csak annak a nagy hagyománynak ismerete és szeretete menthet meg minket, melynek megelevenítő ereje felülmúlja a mi manipulációink látszateredményeit. Erre is érvényes, hogy „aki szereti életét, az elveszíti azt”. Hafenscher könyve újra és újra hangsúlyozza a liturgia befogadó jellegét, és ez az alapállás egyben a könyv módszerét is biztos alapra helyezi.

A könyv alcíme: *A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. A protestáns megközelítés elsődlegesen evangélikus megközelítést jelent. És ezt nemcsak a szerző hovatartozása magyarázza, hanem egy szerencsés körülmény. Az evangélikus isten-

tisztelet elég nagymértékben rögzített jellege, a megsza-
bott formák, szerkezetek, imádságok, perikóparendszerek
konkrétta, foghatóbbá teszik azt, amit a liturgiáról mond,
mint a laza szerkezetű és esetleges tartalmú istentiszteleti
formák vagy inkább formátlanságok. A szerző nem a
levegőbe beszél, hanem – a liturgia módszeréhez illően
– bibliai és agendás szövegekből, énekekből, helyes szoká-
sokból, rendtartásokból kiindulva jut el egyrészt a spiritu-
ális megértéshez, másrészt a napi gyakorlat kérdéseisehez.

Azt a célt, hogy könyvét „ökumenikus szellemben”
írja meg, két vonatkozásban is jól megközelítette. Első-
sorban horizontján ott van a többi keresztény egyházak
gyakorlata. A református istentisztelet tárgyalása termé-
szetes követelmény volt. De szinte minden fejezetben
említést tesz az egyes témák tárgyalásánál az anglikán,
bizánci, római rítusokról, egy fejezetben pedig össze-
gzően jellemzi ezeknek is, és rövidebben a szabadegyhá-
zaknak is a liturgiai életét.

Ám van az ökumenizmusnak egy mélyebb alap-
ja is. Mint hangsúlyozza, a kereszténység nem ötszáz,
hanem kétezer éves. Ha talál is kifogásolnivalót a re-
formáció előtti liturgikus elméletben és gyakorlatban
(ezek megtárgyalása most nem ide tartozik), ezt a kétezer
évet úgy fogja fel, mint közös történelmet, mint a maga
egészében az összes egyháztest történetét, s hagyomá-
nyát mint közös kincset szemléli. Az utolsó századok
aránytalanságai minden egyház gyakorlatában éppen

akkor kerülnek helyes megítélés alá, ha azokat a közös
istentisztelet kétezer éves távlatában tesszük mérleg-
re. Az, ami mondjuk 200-ban vagy 700-ban, de akár
1200-ban is a kereszténység közös gyakorlata volt, nem
nevezhető egyszerűen katolikus vagy éppen római elfaj-
zásnak, hanem olyan keresztény, ha tetszik ökumenikus
hagyomány, melyet a reformátorok, elsősorban Luther
megtisztítani, de nem elvetni szándékozott.

Bizonyára lesznek, lehetnek viták a könyv egyes rész-
leteit illetően. Én is szívesen elmondom majd a szerzőnek
azt, amit esetleg kiigazítandónak tartok. E viták vagy
inkább elemzések alapján bizonyára szükség lesz öt-hat év
múlva a könyv új, átdolgozott kiadására is. Addig azon-
ban lenne egy sürgetőbb feladat. Nem akarom a mun-
kával agyonterhelt szerzőt újabb feladatra presszionálni,
mégis úgy gondolom, szükség lenne a jelen könyv egysze-
rűbb és rövidebb, tankönyvszerű változatát is megalkot-
ni, nagyjából a jelenlegi nagykönyv egyharmadának ter-
jedelmében. Azok, akik nem szakemberek, de osztoznak
a szerző liturgia iránti szeretetében, szívesen vennék ezt a
számukra könnyebben megemészthető kompendiumot.
S ez annál inkább hasznosnak látszik, mert a könyv új
látásmódja, szemléletének hitelessége megérdemli, hogy
a széles körű egyházi köztudat részévé váljék.

Gratulálok a szerzőnek, és őszinte meggyőződéssel
kívánom munkájának folytatását.

Dobszay László

Kisimíthatók-e a szálak?

*Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi
Evangelikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról
1945–1990. Szerk. Mirák Katalin. Luther Kiadó, Bu-
dapest, 2010.*

Az egyházak elmulasztották az 1990 körüli változások-
hoz kapcsolódva azonnal kezdeményezni a diktatúra
alatti múltjuk tisztázását. Ha az adott időben, bölcsen

átgondolva megy végbe a rehabilitáció, megtörténik
a kompromittálódott vezetők cseréje, és elkezdődik a
múltfeltárás, különösképpen a kollaboráció formáinak
fölfedése, kínos helyzeteket, áldatlan vitákat és nagy
erkölcsi veszteséget lehetett volna elkerülni. Annál in-
kább, mert a kommunista rendszerrel való nyílt vagy
titkos együttműködés nem volt új kérdés, négy évtized
alatt állandó tárgya maradt a nem nyilvános egyházi köz-

beszédnek. Mégis tartóssá vált az előző korszak egyház-üldözéseihez való felemás hozzáállás. Másfél évtizeden át számos kapcsolódó problémához hivatalos egyházi oldalról nem nyúltak hozzá, miközben különböző területeken pattantak ki ügynökbotrányok. A nyilvánvaló politikai manipuláció mellett bebizonyosodott, hogy a problémát megkerülni nem lehet. Végül külső történés, evangélikus lelkészek nevét is tartalmazó ügynöknevsorok és cikkek világi sajtóban való megjelenése készítette arra a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Közgyűlését 2005 májusában – elsőnek a hazai egyházak közül –, hogy teológus, jogász és történész szakemberek részvételével hivatalos tényfeltáró bizottságot alakítson. Kereken öt év múlva jelent meg a bizottság tagjainak tanulmányait tartalmazó első önálló kötet.

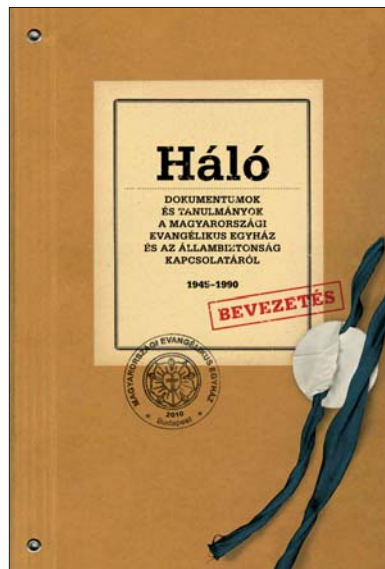
Sokunknak akár tetszik, akár nem, a szaktudományos, az érzelmi vagy az egyházpolitikai érvelésekkel szemben mind az egyházi, mind az egyházon kívüli közvéleményt elsősorban és tartósan az ügynökkérdés érdekli. A magyarázat bizonyosan a személyességben, az egyéni történetek gyakori drámaiságában és a közvetlen morális érintettségben keresendő. Azért utalunk erre a körülményre, mert azoknak, akik a *Háló* első kötetétől konkrét történeteket, ügyek elemzését, ügynökazonosításokat várnak, csalódniuk kell. A kötet bevezető munka, elsősorban az egyes kutatási területek legfontosabb elméleti és módszertani problémáit, valamint a várható gondokat veszi számba.

Teológiai megközelítésre Csepregi András vállalkozott *Új közösség felé? Tényfeltárás, emlékezés személyes felelősségvállalás* című tanulmányával. Középpontba a felelősségvállalás hiányát, annak okait, mibenlétét, következményeit és leküzdésének fontosságát helyezi. Végül a felelős múltfeltárástól az egyház közösségének megújulását reméli.

A történész Mirák Katalin nagyszabású tanulmánya – *Az evangélikus tényfeltáró munka története, magyarországi háttere és a tényfeltáró bizottság működése (1990–2010)* – az előzményektől szinte a kötet megjelenésének időpontjáig ismerteti a kutató munkaközösség tevékenységét. A műhelymunkához közvetlenül közel viszi az olvasót, annak tárgyi feltételeit is bemutatva. Elemzi a folytonosan tornyosuló akadályokat, elsősorban a levéltári források hézagait, az iratok hozzáférhetetlenségét vagy pusztulását, az egész bonyolult, szövevényes feladatot. Tudvalévő, hogy a közeli múlt föltárásának kezdetől voltak ellenzői, így az evangélikus hívek között is, akár jóhiszemű egyházszeretettől, akár az érintettséget palástolandó. Tagadhatatlan, hogy a törvényi szabályozás máig inkább védi az egykori titkos és nyilvános apparátust, mint támogatja a tudományos vizsgálatot. Többek közt

ezért érzi dolgának Mirák mellett még két szerző, hogy indokolja és magyarázza a tényfeltárás fontosságát. A külön bevezető kötet az alapozás mellett ugyanezt a célt szolgálja. A magunk részéről fűzzük hozzá, hogy a történészek (most általában utalunk rájuk) gyakran hivatkoznak objektivitásukra, pedig ez viszonylagosság kérdése, mert teljes objektivitás a történetírásban nem létezik. A történetírói etika megköveteli a valamilyen szintű állásfoglalást, ami igazán nem egyszerű dolog, hiszen már a témával foglalkozás is az lehet. Meggyőződéses keresztényként az egyházak kollaborációját kutatva még nehezebb a helyzet, mert vigyázni kell, nehogy az ítélezés vádja visszahulljon ránk, de a fölmentő bírói szerepet sem vállalhatjuk. Ráadásul az egyházi bizottság megbízójának is felelőséggel tartozik azzal, hogy mikor hozhatja nyilvánosságra eredményeit.

Balás István ugyancsak terjedelmes és gazdag anyagú tanulmánya, *A magyar egyházak mozgásteret a prole-*

tárdiktatúra idején (1948–1989) többet és valamelyest kevesebbet is tartalmaz, mint amennyit a címében ígér. A kevesebbet arra értjük, hogy a mozgástérbe beletartozik az egyes gyülekezetek élete, továbbá minden félillegális és illegális hitéleti tevékenység. Ezekről egyelőre kevés szó esik, pedig megismerésük fontos lenne, de a dolog természetéből adódóan a források hiánya miatt számbavételük nem könnyű feladat. A címhez képest többet a tanulmányban, hogy nemcsak a pártállami egyházpolitikát követi végig a bel- és külpolitikai események összefüggésében, hanem annak jogi-rendeleti hátterét és az egyházvezetés reakcióit ugyancsak, sőt 1990 után a korszak történeti föltárásának problémáit is. Egy recenzió kevés terjedelmet enged a vitának. Csupán megjegyezzük, hogy az egyházpolitikai periodizációról más elképzelések is léteznek, továbbá problémásnak véljük, ahogyan Káldy püspök működését helyenként értékeli (például 125. és 141. o.). Ugyancsak vitatható, amit a szerző dolgozata végén „száraz tényként” rögzít, „...hogy hatvan évvel ezelőtt a kommunistákkal való kiegyezés útjára lépők, továbbá a később ezt az utat hétköznapi »realitásként« követők évtizedeken át igen kemény árat fiztettek az egyházzal, de összességében ezen az áron biztosították a diktatúra által pusztulásra ítélt egyházi élet fennmaradását” (185. o.). Ha a transzcendens távlatot, az egyház Urának akarátát mint nem történeti kategóriát itt nem vesszük számba, hadd utaljak legalább az imént említett élő gyülekezetek megtartó erejére, hitére és áldozatvállalására. Mindemellet ez a kijelentés valójában a volt ügynökök egyik gyakori érvelésével kerül azonos hullámhosszra, noha Balás István elzárkózik a konkrét állásfoglalástól.

A kötetben két külügyi vonatkozású dolgozat kapott helyet. Kertész Botond írása „*Egyház a szocializmusban*” – *Az NDK evangélikus egyházai és az állambiztonság* címet viseli. Nemcsak a hatalmas Stasi-irodalomban igazodik el elismerésre méltó módon, hanem az NDK-beli és a magyar egyház állambiztonsági szervekhez való viszonyát összehasonlítva és meggyőző érvekkel alátámasztva tizenkét tézisbe sűríti. Ezeket talán azzal egészíthetjük ki, hogy a kommunista egyházpolitika német területen sokkalta

inkább – az első világháború előttre viszanyúlóan – szekularizált társadalomban alakult ki, mint Magyarországon, ami a társadalomnak az egyházakhoz és vallásokhoz való viszonyában speciális eltérésekkel járt.

A személyes történetek iránti érdeklődésnek a kötetben csak Ittész Ádám tanulmánya felel meg: *A protestáns világszervezetek (KBK, EVT, LVSZ) a „Világosság” rezidentúra fényében*. Fontosságát aláhúzza, hogy hazai protestáns vonalon eddig kevés figyelem esett problémakörünk nemzetközi vonatkozásaira. Pedig az két irányban is jelentős volt. Propagandatevékenységgel segítette a rendszer külföldi legitimációját és elismertségét, valamint részét képezte a szovjet blokk hírszerzési terjeszkedésének. Az elhárítás a maga szempontjából komoly eredményeket könyvelhetett el ügynökeinek beépülésével a világszervezetek vezetésébe, s e téren a „csúccsal”, Káldy Zoltánnak a Lutheránus Világszövetség elnökévé választásával. (Nem szólva most a Vatikánnal szembeni tényerésről.) Ittész Ádám azonban éppenséggel egy sikertelen akció történetét dolgozta föl részletező pontossággal. Az Állami Egyházügyi Hivatal munkatársainak álcázott titkos állományú tiszték által alkotott rezidentúra nem váltotta be a hozzáfűzött elképzeléseket, hamarosan föloszlatták (1969–1970).

A kötet a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Elnökségének bevezető-ajánló szavaival kezdődik. Függelékében – dicséretes módon – hivatalos határozatokból és a bizottság (illetőleg tagjai) jelentéseiből olvashatunk nemegyszer személyes vonatkozású adatokat is.

Az evangélikus Tényfeltáró Bizottság úttörő munkát végez, példaadót nemcsak más egyházak, hanem általában is az előző rendszer múltjának vizsgálói számára. Első önálló kötete azzal a bizalommal töltheti el az olvasót, hogy sokéves késés után is lehet valamit jóvátenni az erkölcsi kárból, reménykedve egy rossz emlékü kor illetően lezárásában. Érdeklődéssel várjuk a – bizonyára a mostanihoz hasonlóan mértéktartó közelítéssel és hangnemben íródó – további köteteket.

Kósa László

Hol van Európa?

BARBIER, Frédéric: *A modern Európa születése. Gutenberg Európája*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.

Nagyon büszkék lehetünk Hajnal Istvánra. Most, amikor Frédéric Barbier új, magyarul megjelent könyvét kézbe vehetjük, látjuk, hogy Hajnal a kortárs francia Annales-kör historikusaival együtt tudott gondolkodni az írás- és könyvtörténet korszakváltozása és az európai urbanizáció összefüggéseiről (vö. Hajnal István: *Le rôle social de l'écriture et l'évolution européenne*. Bruxelles, 1934; *Vergleichende Schriftformen. Zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12–13. Jahrhundert*. Budapest–Leipzig–Molano, 1943; magyarul poszthumusz megjelenés: *Technika, művelődés. Tanulmányok*. Szerk. Glatz Ferenc. Budapest, 1993). Az Annales-kör persze számos történesszel módszeresen tárta fel az írás- és könyvtörténet forrásait, majd az 1958-ban megjelent Henri-Jean Martin – Lucien Fébvre: *L'Apparition du livre* című műve, amely lezárt egy historiográfiai korszakot (magyarul: *A könyv születése. A nyomtatott könyv és története a XV–XVIII. században*. Osiris, Budapest, 2005). Lucien Fébvre, az Annales iskola utolsó generációjának a tagja, az akkor kezdő tudóssal, Henri-Jean Martinnel összegezte azt, amit a 13–18. századi könyvtörténetről „a könyv gazdaságtörténete”, valamint „a könyv és társadalom” szemszögéből tudni lehetett. Vannak előnyei ennek a szemléletnek, és ezeket az előnyöket Barbier is megtartja. Ez konkrétan azt jelenti, hogy alaposan vizsgálja a piac és az innováció kérdéseit a könyvtörténettel való összefüggésében. A papír európai elterjedése, illetve a vasművesség technikai fejlődése megteremtette azt a lehetőséget, hogy a technológia oldaláról minden készen álljon egy létező igény kielégítésére.

Ez az igény: a több könyv és az olyan könyv, amely kielégíti a humanista értelmiség minőségi igényeit (szövegminőség), a társadalom szociális felső rétegeinek érdeklődését a szórakoztató jellegű olvasmányok terén,

illetve azokat az igényeket, amelyeket a társadalom tömegei jelentettek, és amelyek kiszolgálásához szükség volt a közvetítő csoportokra is (prédikáló szerzetes, felolvasó polgár stb.). Ez utóbbi igény főként a szentek élete, a népszerű prédikációk, a szépen élni tudásról és a szépen meghalni tudásról szóló traktátusok, a szentképek, a védő hatású kultusznyomtatványok tömegét jelentette. A 14–15. század olyan jelenségei, mint a koldulórendek népszerűsége, az eretnekmozgalmak, a különféle testvériségek (fraternitas), John Wycliff, Jean Gerson, Jan Hus tevékenysége, általában is a *devotio moderna* mind-mind komoly betű-, írás-, könyvmeny-nyiséget igényeltek.

A technológia változása a szövegek sokszorosításában meghozta az áttörést és ennél is többet. Hiszen az első két nyomdászgeneráció a mennyiségi igényt kielégítette, és elkezdődött a piacokért folyó verseny. Vagyis a technikai innováció után tartalmi innovációra volt szükség: ezt a nyomdász vállalkozók az anyanyelvűségben, illetve a szöveg és a kép harmonikus együttes megjelenítésében találták meg. Továbbá abban, hogy a könyvet nem egyszerűen sokszorosított kéziratként kezelték, hanem olyan médiumként, amely a tudás szervezésében is szerepet játszik: az olvasott szövegtől eljutottunk a használt könyvig. Ez utóbbinak volt már címlapja, tartalomjegyzéke, mutatói, nem kellett végigolvasni azokat, hanem lehetett használni az értelmiségi munka különféle formáiban.

Luther programja, a *sola fide* és a *sola scriptura* ezért is volt a könyvsokszorosítás új módjának feltalálása után hatvan évvel felvethető és főleg megvalósítható: minden oldalról előkészített volt. Az új egyház megszervezésében azután tudni kellett élni ezzel a lehetőséggel.

De térjünk vissza a francia könyvtörténetírás történetéhez. Az elmúlt ötven év nagy áttörése kétfajta szemlélet meghonosodása volt: az összehasonlító jelleg (komparatiztika) és a kommunikációtörténeti meg-

közelítés. Persze a vasfüggöny leomlása is hozzájárult ahhoz, hogy Barbier könyvében megszületett az első francia összefoglaló mű, ahol a közép-európai jelenségek megemlézése nem bokréta a zakón, hanem a történet szerves része.

De nézzük közelebbről a könyvet! A bevezetés a *Médiумok és a változás* címet viseli, valójában azonban figyelmeztetés: nem szabad a médiumok változásáról történelmietlenül, pusztán elméleti szinten beszélni. A bevezetés átfogó történeti képet ad a Karoling-reformoktól az informatikai forradalomig, aláhúзва a gondolatot, hogy Gutenberg előtt és után számos hasonló jellegű változás zajlott a társadalmakban. A történelmi környezet ismerete nélkül azonban semmitmondó minden

elemzés. A könyv első része éppen ezért *Gutenberg Gutenberg előtt*, abban a szerkezetben, amely visszatér a liviusi *decades* műfajhoz (jóllehet talán nem szándékosan). A tíz szerkezeti egység (*decades*) három részben (*partes*) elosztott három-három fejezetből (*capitula*) és egy összegző részből (*conclusio*) tevődik össze. Barbier szemléletére jellemző, hogy csak a második rész közepén jelenik meg Gutenberg találmánya, a reformációnak a társadalmi kommunikációban játszott szerepe pedig a 9. fejezet egyetlen részletévé zsugorodik. A könyv szemléletét tekintve párhuzamba állítható Pierre Chaunu reformációtörténetével (*Le temps des réformes. I. La crise de la Chrétienté. II. La Réforme protestante*. Paris, 1975), vagyis a kora újkor kommunikációs forradalmának magyarázatát a 11–13. századi változásoktól eredezteti.

Az első részben (*Gutenberg Gutenberg előtt*) Barbier visszatér azokhoz az újabb elméleti szakirodalomban valamiféleképpen elfeledett történeti munkákhoz, amelyek a 11–12. századi európai mezőgazdasági termelési módok következményeként írják le a városiasodás fő kereteit, illetve e változásoknak az egyházi és (ezen belül) az oktatási intézményi rendszer gazdagodásában megmutatkozó hatásait. A városi lakosság alfabetizációja,

íráshasználata (vö. Barbier alfejezetcímével: *A modernitás szülőbázisa: a város*) és ennek közvetlen hatása a könyvtörténetre számos monográfiának volt témája.

A változások feltételeinek (*A média új gazdaságtanának feltételei*) számbavétele után tér rá Barbier a könyves világ jellemzésére (*A könyv gazdaságtana*), pontosabban annak a változássorozatnak a bemutatására, ahogy a könyvtörténet mennyiségi és tartalmi mutatóival leírható a fent már gazdaság- és társadalomtörténeti fogalmakkal jellemzett korszakváltás. Ha csak a kéziratok másolásának mennyiségi változását idézzük itt, amely szerint a 8. századi kiadványok négyszerese jelent meg a 9. században, majd a 10. században ez több mint a felével csökkent, és csak a

13. század közepén éri el újra a 9. századi szintet, igazoltnak látjuk a 12–13. század fordulójának kulcsszerepét a változásokban. A könyvpiac, amely majd igényli Gutenberg találmányát, a 14–15. század folyamán alakult ki (*A piac születése*). Ezt jól jellemzi – ha az előző példát idézzük folytatásként –, hogy a 14. században a 8. századi könyvtermés több mint nyolcszorosa jelent már meg (tehát a 13. századi duplája), a 15. században pedig az etalon 8. századénak több mint huszonhétyszerese (!). Ez a hatalmas könyvmennyiség nem született volna meg a tartalmi változások nélkül. Egyrészt elkezdődött az a folyamat, amelynek végére újra felfedezik az antikvitás kultúráját (*translatio studiorum*), illetve a szakmai szövegek mellett egy szélesebb – főként polgári, illetve az alsópapság köréből származó – olvasói réteg igényeit kielégítő olvasmányok jelennek meg. A szöveg és a kép viszonya is megváltozik a szövegekben, illetve a szövegek értésében, és átalakulnak az olvasási szokások is. A piac születéséről szóló fejezetben természetesen megtaláljuk a piac szereplőinek (másolók, kereskedők, fogyasztók) és a kéziratos könyvelőállítási technológia változásának (*exemplar és pecia*, a raktárra való termelés megjelenése) történeti bemutatását is.

A második rész (*A „start-up” kora*) lényegében a könyvkiadás technika- és társadalomtörténete. A papír európai elterjedése, a xylográfia fejlődésének hatása a szöveg és a kép viszonyára, illetve az olvasásra, a betűmetszés és a betűöntés technikai változásainak bemutatása után Johann Gutenberg újításainak lényegét ismerjük meg. És persze a nyomdai műhelyek társadalmát: a nyomdákban folyó munka mentén kialakuló szakmákat és azok művelőit.

A kötet harmadik része (*A média első forradalma*) önmagában egy önálló 15–17. századi médiatörténet. A könyvtörténeti kutatások utóbbi harminc évben született részeredményeinek új, módszeres összefoglalása, illetve az összkép beépítése egyetlen egységes gondolatmenetbe. E rész mindegyik fejezete megérett az újraírásra. Az első (a könyvben a 7. fejezet: *A könyvnyomtatás meghódítja a világot*) talán az, amely a legtöbb újdonságot tartalmazza. Az ISTC (Incunabula Short Title Catalog, <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>) alapján ugyanis ma már meglehetősen pontos statisztika készíthető az ősnyomdászatról, illetve a nyomdászat terjedéséről (ez az adatbázis Henri-Jean Martinnek 1958 előtt még nem állt rendelkezésére). Így Velence primátusa a kiadott művek számát tekintve elveszett, helyére Párizs lépett. Ugyanakkor – összességében – a Német-Római Birodalom megőrizte elsőségét Itáliával és Franciaországgal szemben, és már akkor látszott, hogy Németország ereje a decentralizált, hasonló erősségű, egymással nemesen versengő városban van (az első öt ugyanis: Párizs, Velence, Lipcse, Lyon, Firenze). Még érdekesebb a helyzet, ha a kiadványok számát a korabeli lakosság számával vetjük össze. A nagy meglepetés Lipcse, Bazel és Deventer, a három kisváros (hét-, illetve tízezer lakos). A tízezres Bazel vagy a hétezeres Deventer mellett a százötvenezres Nápoly fel sem kerül a térképre. Lipcse abszolút helyezése is elgondolkodtató, főként akkor, ha azokra a hagyományos nyomdászat-történeti művekre gondolunk, amelyek Lipcse felvirágzását a majna-frankfurti könyvpiac nehézségeivel magyarázták, vagyis a harmincéves háború utánra helyezik. A közép-európai térség szempontjából Lipcse nyomdászati ereje mindenképpen újragondolandó, de azt

hiszem, hogy érdemes újra áttekinteni azt a belsőnémet vitát is, amely a déli, illetve az északi területek kulturális húzóerejéről szolt összefüggésben a reformáció hatásának értékelésével. Ez a statisztika és a másik, a nem szent nyelveken megjelent könyvtermésről igencsak újraértékelendővé teszi a reformáció anyanyelvűségi programjának hatásáról szóló elméleteket. A teljes 15. századi kiadott könyvanyag csaknem egynegyede anyanyelvi formában jelent meg, és ennek csupán egyötöde fordítás valamilyen szent nyelvből.

A könyv formai elemei (betűk formája, rövidítések feloldása, szövegtükör, címlap megjelenése, tartalomjegyzék, index megjelenése) ugyancsak megközelítették a mai kiadványokét már a 16. század elejére, vagyis a tudás szervezésében, a használat változásában az első jelek már ekkor megmutatkoztak.

A könyv 9. fejezete érdekes címet visel: *A média „krachja”*. Barbier itt visszatér a könyv társadalomtörténetéhez. A termelés és újratermelés viszonya, a könyvkiadás reklám jellege, a ténylegesen megjelenő reklám szerepe már a 16. században többféleképpen értelmezhetővé (ambivalenssé) teszi a könyvtermést. Ebben a szellemben veti fel a reformáció szerepét a könyvkiadás, illetve a könyvkiadás szerepét a reformáció történetében. Ennek az egységes logikának a mentén tárgyalja a könyvkiadás ellenőrzésének mechanizmusát: nem egyszerűen a cenzúra megjelenését, hanem azt a jelenséget, hogy a szöveg és a norma kérdése a nyelvi és irodalmi normát is magába foglalja. Így jut el a könyvnyomtatás (a média) és a hatalom összefüggéseinek felvetéséig.

Barbier nem foglal állást abban a vitában, hogy hol van Európa. Azt mutatja meg, hogy a könyvnyomtatás kialakulása és történetének első százada alatt hol húzódnak azok a területek, ahol a könyv lényegében hasonló módon születik, hasonló mechanizmusok mentén terjed el, hasonlóan alakul át, és hasonlóan használják (az írók, a könyv előállítói, az olvasók és a hatalom). Számára ez a „Gutenberg Európája” maga Európa. A recenzens subjektív megjegyzése: az európai alkotmányról vitatkozók számára kötelező olvasmány lehetne.

Monok István

Engedhetünk-e a negyvennyolcból?

XIX. Nemzet és művészet. Kép és önkép. Magyar Nemzeti Galéria, 2010. november 5. – 2011. április 3.

Az időszaki tárlat a nemzet és művészet eszmei összekapcsolódásának legjellemzőbb képi emlékeit mutatja be a 18. század végétől az első világháborúig terjedő időszakban.

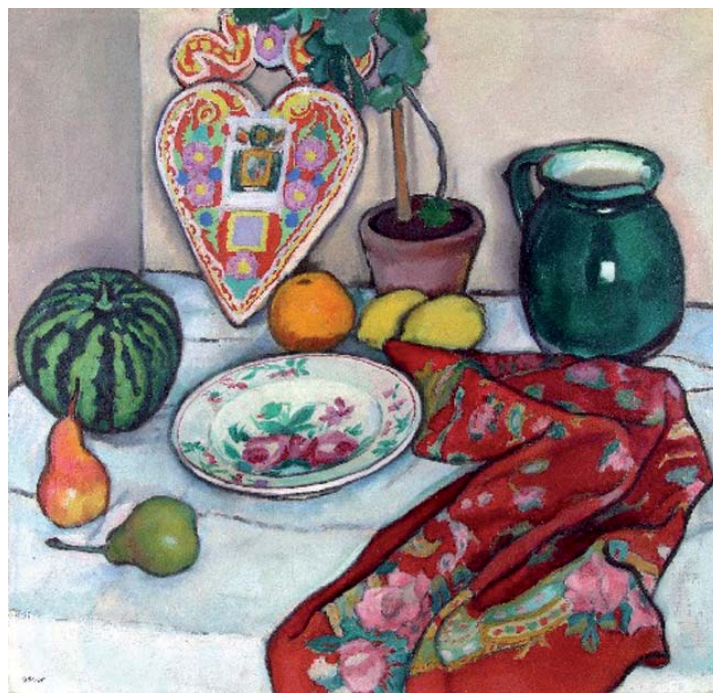
Már a témaválasztás is elismerést érdemel: túlzás nélkül állítható, hogy ez a kiállítás a maga nemében egyedülálló és úttörő szerepre vállalkozik, hiszen egy nagyon fontos, ám mindeddig sajnálatosan és méltatlanul elhanyagolt kérdést tűzött végre napirendre.

A rendezők abból a – tudományos körökben ma már általánosan elfogadott – tézisből indultak ki, mely szerint a „nemzet” nem „öröktől való” entitás, hanem történelmi produktum, amelynek fogalma, keretei, jelentése és tartalma maga is folyamatosan változik, és amelynek „időben módosuló és összetett jelentései a képzőművészetben is megragadhatóak”.

Ami a gyakorlati megvalósítást illeti, egy ilyen hangsúlyozottan nemzeti tematikájú kiállításnak egyetlen mércéje lehet: mivel és milyen mértékben járul hozzá a nemzeti önismeret elmélyítéséhez? Nos, ebből a szempontból tekintve a tárlat kimondottan Janus-arcú. Egyrészt elismerésre méltó az a szaktudományos igény, amellyel a kurátorok igyekeztek alaposan körüljárni választott témájukat. Legfőbb érdemük, hogy egy komoly háttér tanulmányokkal tudományosan megalapozott koncepció birtokában, kritikai távolságtartással vették górcső alá a korszak képzőművészeti termését. Másrészt viszont úgy tűnik, mintha a rendezők szemléletét túlságosan is gúzsba kötötte volna az általuk kidolgozott szakmai koncepció. Annak ellenére, hogy a téma természete és feldolgozásának módja megkövetelte volna, egyáltalán nem törekedtek tartalmi és tematikai teljességre. Ellenkezőleg: kizárólag olyan műveket válogattak össze, amelyek beleillettek ebbe a koncepcióba.

A rendezők a 19. század magyar művészetnek a nemzeti önképpel valamilyen módon összefüggő alkotásait tematikailag nyolc nagyobb egységre bontva állították

ki. A tematikus egységek – nagyjából, de nem egészében – felölelik a nemzeti problematika legfontosabb összetevőit. Maga a tagolás nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a tárlat látogatója reflexív viszonyt alakíthasson ki a nemzeti témájú művekkel, hiszen az analízis segítségével meg lehet határozni azokat a legfontosabb eszmei, tematikai és képi összetevőket, amelyekből a történelmi és társadalmi folyamatok eredményeképpen létrejött az a bonyolult és összetett virtuális konstrukció, amit nemzeti önképnek

János Pál: *Vásártárlat*. 1910 körül. Olaj, vászon. 67×70 cm.

nevezünk. Vita tárgyát képezheti ugyanakkor, hogy a rendezők által legfontosabbnak ítélt tematikai komponensekkel maradéktalanul leírható-e a nemzetnek mint eszmei entitásnak a képzőművészeti reprezentációja.

Dicséret illeti a kiállítás rendezőit, mert mindent megtettek azért, hogy segítsék a tárlat látogatóinak eligazodását

Ferenczy István: *Pásztorlányka*. 1820–1822. Márvány, 94 cm.

ebben a sokrétű és összetett kérdéskörben. Nemcsak a nagyobb tematikai egységekhez mellékeltek bőséges ismertető szöveget – a nagyméretű táblákon a háttér tanulmány vonatkozó fejezetei olvashatók –, hanem az egyes képeket is ellátták olyan magyarázatokkal, amelyek nélkül ezek sok esetben a mai néző számára egyszerűen értelmezhetetlenek lennének. (Kérdéses persze, hogy a képekhez ráadásként kapott ilyen mennyiségű és minőségű olvasni- és tudni-valót fel lehet-e intellektuálisan

dolgozni egy átlagos tárlatlátogató időkerekei között.)

Egyébként azokkal a művekkel, amelyek ki vannak állítva, nincs is nagyobb baj, hiszen a nemzeti önkép kialakulása szempontjából többségük szakmailag kellő mértékben indokoltan és alaposan dokumentáltan jelenik meg.

Azok a művek azonban, amelyek nincsenek jelen, nagyon hiányoznak. Egyes konkrét képek hiánya önmagában még szót sem érdemelne, ha nem maradnának – jelentőségükhöz méltó – képi reprezentáció nélkül olyan történelmi események és időszakok, amelyek nemcsak elidegeníthetetlen részei nemzeti önképünknek, hanem eszmei és szimbolikus fundamentumai is egyben. Mi több: *már a maguk korában is annak számítottak*.

Ennek ellenére a kiállítást megtekintve a látogatónak olyan benyomása támadhat, mintha Magyarországon nem lett volna reformkor, forradalom és szabadságharc. Pontosabban mindabból, amiből nemcsak mai nemzeti identitásunk táplálkozik, hanem már *a 19. század kollektív nemzettudatának is szerves része, katartikus, a nemzetet szimbolikusan is egyesítő, elementáris közösségi élménye volt*, ezen a kiállításon úgyszólván semmi sem jelenik meg. Mintha a szabadságharcnak nem lettek volna győztes csatái, vagy az éppen megszületett nemzet függetlenségéért vívott küzdelme egyből a tragikus véggel, a világsi csataterén, illetve az aradi vár sáncárcáiban „kezdődött” volna.

Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy a szóban forgó időszak már *a maga korában része lett a nemzeti mitológiának*, akkor még inkább csodálkozhatunk, hogy a kiállítás rendezőinek tudományos érdeklődését ennyire nem keltette fel választott témájuknak éppen a legérdekesebb vonatkozása. Nevezetesen az, hogy *ennek a korszaknak a nemzet életében betöltött történelmi jelentőségével már maguk a kortársak is tisztában voltak. A nemzet és művészet viszonyában el lehet-e képzelni ennél inspirálóbb témát?*

Mindez már csak azért is meglepő, mert maga a kiállítás – a rendezők által is hangsúlyozottan – a „felemelő század” programsorozat részeként valósult meg. Ennek fényében különösen meglepő, hogyan sikerült ennyire lehangoló tálalásban bemutatni a magyar történelem legfényesebb korszakát.

Vajon kihagyhatók-e „a nemzet és művészet eszmei összekapcsolódásának legjellemzőbb képi emlékei” közül példának okáért Than Mór haditudósítóként festett akvarelljei (*Buda ostroma, A váci csata, A kápolnai csata, A tápióbicskei ütközet*) vagy Kovács Mihály *Vörössipkás* című festménye? Ki tagadhatná, hogy *ezek az események, illetve hősök már a maguk korában részei lettek a nemzeti legendáriumnak*, és mind a mai napig példaadó eseményei és alakjai a nemzeti identitásnak? Ráadásul a kortárs festők saját koruk eseményeit és hőseit ábrázolták, és emelték be a nemzeti mitológia panteonjába. Mint Borsos Miklós *Nemzetőr* című képén, amely abból a szempontból is példaértékű, hogy a nemzeti önkép alakulásában ténylegesen milyen szerepe lehet adott esetben egy fest-

Szinyei Merse Pál: *Pipacsos rét*. 1896. Olaj, vászon. 39×83,5 cm.

ménynek. Nemcsak tematikailag, hanem szimbolikusan és ikonográfailag is. Ha létezik olyan kép, amely nélkül nemcsak a nemzet és művészet kapcsolatát taglaló kiállítás nem képzelhető el, hanem a magyar nemzeti önkép sem, akkor az éppen a *Nemzetőr*. Hiszen nyilvánvaló, hogy az 1956-os forradalom nemzetőreinek nemcsak nemzeti színű karszalagja számára szolgált művészi előképül ez a kép, hanem magának a nemzetőrségnek mint forradalmi rendfenntartó alakulatnak a „jogfolytonos” mintaképül is. Ennyit gyengült volna ötven év alatt a nemzeti identitás, hogy ma már az is magyarázatra szorul, ami az '56-os forradalom és szabadságharc hőseinek még magától értődő volt?

Egy nemzeti tematikájú kiállítás egyszerűen nem feledkezhet meg a korszak békés nemzetépítő- és alkotómunkájának azokról a szimbolikus eseményeiről és történelmi alakjairól sem, amelyek már a *kortársak tudata és ítélete alapján bevonultak a nemzet eszmei fogalomkörébe*. Gondoljunk mindenképp Széchenyi Lánchídjára, amelyben a reformkor nemzetépítésének és nemzetegyesítésének eszméje tárgyiasult formában testet öltött, hiszen nemcsak Budát egyesítette Pesttel, hanem szimbolikusan magát a nemzetet is. Elképzelhető-e a nemzet és művészet viszonyáról szóló kiállítás Barabás Miklós – legalább egyik – akvarellje nélkül, amelyen kortársként örökítette meg a *Lánchíd építésének szakaszait* az első kapavágástól az alapkövő letételéig?

Vagy nem sorolódtak-e be már a kortársak lelkében és tudatában is a nemzeti identitás vizuális és imaginárius képi emlékeinek sorába – a korábbi történelmi alakok és hősök mellé –, a nemzet panteonjába saját kortársaik „a legnagyobb magyartól”, *Petőfin, Liszten át, Kossuth apánkig*”, az első felelős kormány tagjaitól az aradi vértanúig? Barabás Miklós mindegyikükről festett portrét, Izsó Miklós is számos kortárs alakját mintázta meg a nemzeti panteonnak, amely a kiállítás elején szereplő Csokonai-portréval még csak mint megvalósítandó terv merült fel. Miért nem szerepel ezek közül a művek közül egy sem? Ezek talán nem részei a nemzeti önképünknek? El lehet-e képzelni egy nemzeti témájú kiállítást Széchenyi portréja nélkül? Biztos, hogy Kossuth alakja a nemzet kollektív vizuális emlékezetben úgy él, ahogyan a ravatalon fekszik? Vagy nem égett

bele minden – legalábbis nemzeti identitással rendelkező – magyar lelkébe az első felelős magyar kormány tablójá éppúgy, mint az aradi vértanúké? Mindkettőt Barabás Miklós készítette, az előbbit ráadásul hazafias felbuzdulásból. Tud-e valaki szebb példát a nemzet és művészet eszmei összefonódására annál, amikor nemcsak a téma, hanem a művészi program és a művész motivációja is a nemzeti identitásból fakad? Amikor a művész maga is tudatában van annak, hogy az első felelős kormány csoportképén a nemzeti függetlenség képi megjelenítését festi meg? Sőt amikor – a

Csontváry Kosztka Tivadar: *Vihar a Hortobágyon*. 1903. Olaj, vászon. 60x116 cm.

kiállítás címének terminológiájával szólva – a *kép képletesen az önrendelkező nemzet művészi önképévé válik?*

Nagy kár, hogy a rendezők kihagyták a nemzeti identitás képi reprezentációjának ezeket a tartalmilag és szimbolikusan egyaránt mellőzhetetlen műveit, mert a kiállítás így minden értéke ellenére is csak részlegesen bontotta ki azokat a lehetőségeket, amelyek a témában rejlenek. Mivel a „nemzet és művészet eszmei összekapcsolódásának” éppen azok a vonatkozásai sikkadtak el, amelyek tudományos és társadalomlélektani szempontból leginkább tarthatnának számot érdeklődésre, talán nem indokolatlan torzóban maradt kísérletről beszélni. Ezzel együtt csak elismeréssel lehet szólni a rendezők úttörő vállalkozásáról, amelyek érdemben járultak hozzá, hogy a nemzeti identitás és önismeret bonyolult problémaköre végre megkapja azt a tudományos figyelmet, amely a magyar nemzeti közösség összetartásában betöltött szerepe alapján méltán megilleti.

Szőnyi István

A hetedik házon túl

RAKOVSZKY Zsuzsa: *A Hold a hetedik házban*. Magvető Kiadó, Budapest, 2009.

Rakovszky Zsuzsa új novellagyűjteményéről címe alapján azt hihetnénk, alapvetően az asztrológia határozza meg. A cím azonban egészen másra utal: közös élményünk a *Hair* című rockmusical és film, amelynek leg híresebb betétdala, az *Aquarius* kezdődik ezekkel a szavakkal: *When the Moon is in the Seventh House* – mikor a Hold a hetedik házba ér...

A *Hair* a nagy álmodozás, az optimista jövőkép dokumentuma. Arról az időszakról szól, amikor a hippinmezdek még hitt abban, hogy minden szép, szereteteli és jó lesz. A film és a reménységek végét ismerjük: már túl vagyunk a hetedik házon.

Erről a kiábrándulásról, a hiú remények utáni másnapról és évekről szólnak a novellák. A főszereplők mind a 20. század második felében, de más-más korban élnek, más-más korosztályhoz tartoznak, bár néhol mintha rejtett utalást találnánk arra, hogy a különböző novellák szereplői ugyanazok – életük más-más periódusában. Két dolog köti össze valóban őket: egyrészt, hogy mindannyian nők, másrészt, hogy mindannyian elveszítenek és keresnek valamit: szeretmet, reményt, eszmét, akármit, ami értelemmel töltené meg mindennapjaikat. A novellák női szereplői valamilyen módon mind áldozatok: idegenek a környezetükben, mint *A svéd* című novella kislánya; apjuk és férjük között öröklődnek, mint *Az álmok* főszereplője.

Mi történt velük? Hol vesznek el az álmok, hol szűnik meg az emberi méltóság vagy a szerelem? A novellák szereplői mind ezt keresik, tudatosan vagy ösztönösen, a mindennapi élet apró-cseprő gondjaiba süllyedve vagy misztikába hajló módon. A legtudatosabb ez a keresés

A véletlen, illetve a *Mája fátyla* című novellákban: az előbbiben a szereplők az élet olyan apró, véletlenszerű mozzanatait keresik, legyen az akár egy kiborult leves a menzán, amelyek új, rossz irányt adnak mindennek, hogy a reményteli kezdes után szürkességbe süppedjen az élet. A *Mája fátyla* szereplői pedig végigjárják a maguk kutatóútját (ezetériában, szektákban vagy szerelemben), hogy megtalálják a választ saját életük nagy miértjeire.

A szerző sajátos távolságtartással és iróniával szemléli ezeket az önmegváltó próbálkozásokat. A *Mája fátyla* egyik szereplője, Helga izgatottan várja, hogy meditációjában felbukkanjon előtte a Világszellem, de amit fantáziája elévettit, egy egyszerű hokedli. Valóban: ha napunk huszonhárom óráját profanításban töltjük, miért hisszük, hogy a maradék egy órában megmutatkozik nekünk a szakrális? Bele lehet-e kívülről tuszkolni életünkbe a csodát? A szerző ugyanakkor tiszteli és szereti saját nevetséges vagy éppen súlyos kérdésekkel küszködő hőseit, még ha nem is hisz egy mindent megoldó ideológia vagy módszer sikerességében. Ki tudja, talán a megoldás valóban nem

több, mint szeretni az élőket és az életet...

Különös játékot játszik velünk a szerző: a szereplőkkel való azonosulás és távolságtartás sajátos vibrálást ad a novelláknak. Van, akit névtelenségben hagy, másokról egyes szám harmadik személyben beszél; máskor egyes szám első személyben szólal meg. Van, akit részben saját szavaiból, részben kezelőorvosa jegyzeteiből ismerünk meg, és van, aki egyes szám első személyben, de naplódízetekbe „zárva” szólalhat meg. Rakovszky Zsuzsa szereti ezeket a váltásokat, a más személyiségébe való próteuszi belebújást, a kint-bent (külső megismerés vagy belső feltárukozás) közötti játékot.

Különös élmény a kötetet férfiként olvasni. Nem

tisztem beszállni a feminista irodalomkritika vitáiba, nem tudom, van-e kifejezetten női irodalom, vagy „csak” írónők vannak. De amíg a novellákat olvastam, folyamatosan az volt az érzésem, mintha hallgatóznék: azt hallgatom ki, ahogyan a nők egy cukrászdai asztal mellett, uszodai öltözőben vagy a munkahelyen rólunk, férfiakról beszélnek. Ez egyrészt mulatságos élmény – ki ne szeretné tudni, mit mondanak róla a háta mögött? –, másrészt elszomorított: az egymás melletti elbeszélést, a kommunikáció töredékességét éltem meg abban, hogy a férfiak csak áttételesen, kívülről, mint a nők szerelmének, vágyódásának, dühének *tárgyai*, gyötrelmeik okai jelennek meg, soha nem *alanyai* az eseményeknek. (Kivétel ez alól *Az ismeretlen tényező* főhőse, az egyetemista fiú, aki egyes szám első személyben szólal meg, igaz, elidegenítve: csupán naplója idézeteiben kap szót.)

Ez nem azt jelenti, hogy ezek a férfiak mind ellen-szenvesek lennének: közöttük több is értékes, nagyszerű ember, csak éppen a novellák tengelyében lévő nők életében játszanak ambivalens szerepet. A címadó novellában az asszony – E. – későn döbben rá, hogy igazából volt férje, Á. mellett volt teljes élete. *A zebra-pinty* férfi főhőseinek, Zsoltnak pedig éppen mindenki felé áradó jósága lesz a veszte: aki egy zsarnokian féltékeny asszonnak udvarol, az ne szeresse az egész világot, a hősszerelmes

és a guru nem fér össze. Az ellenpéldák a *Kalkutta liegt am Ganges...* férfi alakjai: a szomszéd fiú az első csók ürügyén nyelvvel úgy tolikodik be Johanna, a kamaszlány szájába, mint ahogyan a lány anyjának életébe és lakásába az új férj – undorral keverve mind a szerelem, mind a házasság élményét. És mindketten hagyják, nincs erejük vagy eszközük kiállni amellett, amit ők maguk fontosnak és szépnek tartanak: kétségbeesett bábokként szemlélik saját álmaik földbe tiprását. Nem tudják, mit kezdjenek a férfiakkal, elutasítják őket vagy alávetik magukat, de igazi társ soha nem lesz belőlük.

Rakovszky Zsuzsa nyelvezete zseniális. Olykor köznyelvi hangon szólal meg, máskor olyan árnyalt képiességgel fogalmaz, amivel nemcsak tárgyakat, eseményeket, hanem hangulatokat, rég elfeledett élményeket is szinte tapinthatóvá tud tenni. E miatt az érzéki élményszerűség miatt az olykor hosszúvá sikerült mondatai sem válnak nehézkessé, még ha a szem nem is siklik át rajtuk könnyedén. Érdemes egy-egy hangulatnál, képnél megállni. A bonyolult emberi kapcsolatokból, érzésekből, hangulatokból így áll össze az olvasó számára egy sajátos világ, miközben e világ szereplői, ezek a hétköznapi asszonyok igazi hőökké válnak.

Hegedűs Attila

